

DICHTBIJ DE MIDDELEEUWEN

Universiteit Utrecht

Masterscriptie Niels Reessink – 6508944

n.r.a.reessink@uu.nl

MA Geschiedenis: educatie en communicatie

dr. Marijke Huisman

dr. Bjorn Wansink

17-1-2020

Aantal woorden: 15.757 (excl. samenvatting,
literatuurlijst en bijlagen)

Abstract

Het schoolvak geschiedenis heeft het zwaar. Leerlingen vinden het saai, dor, suf en een ver-van-je-bed-show. Een oplossing van het probleem zou erfgoed kunnen zijn. Leerlingen vinden opgravingen, oude gebouwen, historische voorwerpen en verhalen vaak spannend. Geschiedenisdocenten en educatieve medewerkers van erfgoedinstellingen kunnen erfgoed gebruiken om het verleden tastbaar, inleefbaar en inzichtelijk te maken. Om een erfgoedproject te ontwikkelen dat aansluit bij het geschiedeniscurriculum is het belangrijk om historisch redeneren centraal te stellen. Zo goed als alle geschiedenisdocenten zijn het er tegenwoordig over eens dat historisch redeneren in het moderne geschiedenisonderwijs centraal hoort te staan. Daarom wordt in deze scriptie de volgende hoofdvraag onderzocht: *Op welke manier is historisch redeneren te integreren in erfgoededucatie?*

De methode voor deze scriptie is een ontwerponderzoek. De meerwaarde van een ontwerponderzoek als methode binnen onderzoek naar erfgoededucatie is omdat evaluatie een belangrijk onderdeel van de onderzoekscyclus is. Evaluatie is hetgeen dat in onderzoeken naar erfgoededucatie vaak ontbreekt. Het doel is om een erfgoedproject te ontwikkelen dat het verleden dichterbij de leerlingen gaat brengen en dat de kloof tussen een middelbare school en een erfgoedinstelling gaat overbruggen. Dat wordt onderzocht aan de hand van kasteel Huis Bergh uit 's-Heerenberg en Isala College uit Silvolde als case. Beide liggen op 9 kilometer van elkaar in de regio's Achterhoek en de Liemers. Isala is de havo/vwo vestiging van het Almende College. De school heeft een sterke streekfunctie. Kasteel Huis Bergh is een middeleeuws kasteel in 's-Heerenberg. Het is een van de grootste kastelen in Nederland en stamt uit de 13^e eeuw.

In het academisch debat is gebleken dat er een spanningsveld bestaat tussen erfgoed en geschiedenisonderwijs. Erfgoed lijkt haaks te staan op het geschiedenisonderwijs in Nederland dat kritische analyse wil bevorderen. De vraag die daarom moet worden gesteld is: Moet het verleden als nabij worden gepresenteerd of juist op afstand worden geplaatst? Daarbij spelen drie kernconcepten een belangrijke rol: historisch redeneren, dynamisch erfgoed en omgevingsonderwijs. Het evenwicht wordt bereikt door de drie kernconcepten te combineren. Door aandacht te besteden aan omgevingsonderwijs wordt het verleden voor de leerlingen dichterbij gebracht. Regionale voorbeelden laten de leerlingen zien dat het verleden niet ver van huis gezocht hoeft te worden. Omgevingsonderwijs brengt het verleden letterlijk dichtbij de leerlingen. Het kernconcept historisch redeneren helpt leerlingen om met meer afstand naar het verleden te kijken. Dat gebeurt doordat de leerlingen oefenen met contextualiseren, processen van verandering en continuïteit identificeren, en bronnen kritisch te analyseren. Dynamisch erfgoed is tot slot het kernconcept dat zorgt voor evenwicht. Aan de ene kant zorgt dynamisch erfgoed voor nabijheid omdat leerlingen zelf betekenis aan het erfgoed kunnen geven. Aan de andere kant zet dynamisch erfgoed het verleden op afstand door veel aandacht te vestigen op processen en invloeden van buitenaf.

Tijdens feedback- en evaluatie-interviews is gebleken dat de spanning tussen afstand en nabijheid in verschillende dimensies tot uiting komt. Niet alleen het perspectief van de maker van een erfgoedproject is van invloed op het evenwicht tussen afstand en nabijheid maar het evenwicht is ook afhankelijk van de benaderingen die de (educatie)medewerkers van een erfgoedinstelling ten aanzien van erfgoed en geschiedenisonderwijs hebben.

Inhoudsopgave

Abstract	1
Inhoudsopgave	2
Inleiding	4
Aanleiding.....	4
Onderzoeksvragen.....	6
Methode	7
Hoofdstuk 1: het academisch debat	9
1.1 Inleiding	9
1.2 Geschiedenisonderwijs en erfgoed	9
1.3 Afstand en nabijheid.....	11
1.4 Kernconcepten	12
1.5 Conclusie.....	14
Hoofdstuk 2: ontwerpfase	16
2.1 Inleiding	16
2.2 Dichtbij de middeleeuwen.....	16
2.3 Eerste cyclus: ontwerp prototype	17
2.4 Tweede cyclus: kleine evaluatie prototype	21
2.5 Conclusie.....	23
Hoofdstuk 3: uitvoering en evaluatie	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Eerste reactie.....	24
3.3 Didactische ontwerpprincipes	25
3.4 Pedagogische ontwerpprincipes	26
3.5 Praktische ontwerpprincipes.....	27
3.6 Aanbevelingen en aanpassingen	29
3.7 Conclusie.....	30
Conclusie en discussie	31
Literatuurlijst	34
Overige bronnen.....	35
Bijlagen	36
A. Audit-trail scriptie Niels Reessink	36
B. Verslag gesprek Isala College	39
C. Feedbackinterview.....	41
D. Uitwerkingen feedbackinterviews	44
E. Matrix feedbackinterviews	51

F. Mail geschreven feedback	55
G. Evaluatie enquête	58
H. Evaluatie leerlingen.....	59
I. Evaluatie-interview educatiemedewerkers Huis Bergh.....	67
J. Evaluatie-interview docent Isala College	69
K. Uitwerkingen evaluatie-interview	71
L. Matrix evaluatie-interview.....	80
M. Interview vaste medewerkers Huis Bergh	84
N. Uitwerkingen interviews vaste medewerkers Huis Bergh	86

Inleiding

Aanleiding

Het schoolvak geschiedenis heeft het zwaar. Leerlingen vinden het saai, dor, suf en een ver-van-je-bed-show. Docenten krijgen regelmatig de vragen: meneer, wat hebben we aan geschiedenis? Dat is toch allemaal al geweest? Wat is het nut van geschiedenis? Leerlingen vinden geschiedenis vaak moeilijk omdat het een abstract vak is. De vraag waar veel docenten mee worstelen is hoe je het vak geschiedenis interessant, zinvol en dichtbij maakt voor de leerlingen. Je kunt zeggen dat het geschiedenisonderwijs moeite heeft om de afstand te overbruggen tussen de wereld van de leerlingen en die van het verleden. Een oplossing van het probleem zou er goed kunnen zijn. Leerlingen vinden opgravingen, oude gebouwen, historische voorwerpen en verhalen vaak spannend. Geschiedenisdocenten en educatieve medewerkers van erfgoedinstellingen kunnen er goed gebruik van maken om het verleden tastbaar, inleefbaar en inzichtelijk te maken.¹

In de literatuur worden twee termen door elkaar gebruikt: erfgoededucatie en erfgoedonderwijs. In dit onderzoek wordt de term erfgoededucatie gebruikt omdat het leren juist niet alleen in een schoolse setting plaatsvindt.² Het blijft lastig om de vraag te beantwoorden wat erfgoededucatie nou precies is. Dat komt doordat erfgoededucatie geen vak zoals geschiedenis of aardrijkskunde is. Het wordt eerder gezien als aandachtsgebied of benaderingswijze. Hierdoor ontbreekt het op (vak)didactisch niveau veelal aan toezicht en kwaliteitsbewaking door een school, erfgoedinstelling of de onderwijsinspectie. Dit maakt het ook niet makkelijk om kaders of inhoud aan te geven. Bovendien kent erfgoededucatie geen geïnstitutionaliseerde band met een specifieke wetenschap en erfgoedstudie als academisch veld van onderzoek is daarvoor nog te jong.³

De relatie tussen erfgoededucatie en het middelbaar onderwijs is altijd moeizaam geweest. Vanaf 1981 heeft de Nederlandse regering verschillende maatregelen genomen en projecten opgezet om samenwerking tussen het middelbaar onderwijs en culturele instellingen te bevorderen. De opeenvolgende Ministeries van Onderwijs en Wetenschappen probeerden het culturele aanbod van organisaties te integreren in het curriculum van scholen. Er werd vaak gesproken over 'cultuureducatie', daar was erfgoededucatie een onderdeel van. Het heeft voor dit onderzoek weinig zin om hier heel diep op alle verschillende maatregelen in te gaan. Jacqueline Vroemen heeft dat in haar onderzoek wel gedaan en volgens haar zijn de doelen en de uitkomsten in de loop der tijd niet vaak veranderd. De belangrijkste doelen zijn steeds geweest om meer samenwerking tussen het middelbaar onderwijs en culturele instellingen mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat erfgoedinstellingen meer vraaggericht gingen werken. Deze doelen zijn tot op de dag van vandaag onveranderd en het blijkt dat deze doelen lastig te bereiken zijn.⁴

Opvallend is dat de relatie tussen basisscholen en erfgoedinstellingen vaak wel erg goed is. Basisschoolleerlingen zijn een ideale doelgroep, zeker voor de kleinere musea, die vaak werken met vrijwilligers die zich nogal eens liever bezighouden met kinderen dan met jongeren (pubers).⁵ Daarnaast worden excursies in het primair onderwijs vaak centraal via de schoolstichting geregeld. Scholen in het middelbaar onderwijs hebben hierin meer vrijheid en hierdoor zijn er meer verschillen. Dit zie je terug in het curriculum van de scholen. Scholen in Nederland zijn zeer

¹ Grever, M., & Boxtel, C., van, (2014) *Verlangen naar tastbaar verleden. Erfgoed, onderwijs en historisch besef* (Hilversum: Verloren), p.7.

² Vroemen, J., (2018) *Educatie in erfgoed. Hoe we erfgoed (kunnen) gebruiken in het Nederlandse onderwijs* (Assen: Van Gorcum), p.13.

³ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.7; Grever & van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.37.

⁴ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.37.

⁵ Ibidem, p.9.

autonoom in de inrichting van hun curriculum. Vroemen zegt hierover: *“Scholen moeten ‘iets’ doen met erfgoed, maar hoe, dat hangt af van het beleid van de school en zelfs van de specifieke docent. Erfgoededucatie kan heel serieus en grondig worden behandeld, maar het kan ook niet meer behelzen dan het jaarlijkse uitje naar het historisch museum”*.⁶ Tot slot worden de verschillen tussen het basisonderwijs en het middelbaar onderwijs veroorzaakt door de kerndoelen en eindtermen waarmee gewerkt wordt. Op de basisscholen en in de onderbouw van het middelbaar onderwijs wordt gewerkt met kerndoelen. In één kerndoel wordt erfgoed genoemd: *56) De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed*. In de bovenbouw wordt gewerkt met eindtermen maar daarin wordt erfgoed niet genoemd. Als scholen aandacht besteden aan erfgoed dan gebeurt dat meestal in het geschiedenis- en kunstonderwijs, maar ook in andere leerdomeinen of in vakoverstijgende projecten kan er aandacht voor erfgoed plaatsvinden.⁷

Erfgoedinstellingen hebben met het middelbaar onderwijs een minder goede relatie. Er zijn in de loop van de jaren heel wat initiatieven ontwikkeld om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen en daar is veel in verbeterd, maar nog altijd blijkt het voor scholen en instellingen soms moeilijk om elkaar te vinden en te ‘verstaan’. Hierdoor hebben zij moeite met het onderhouden van duurzame relaties. De verklaring hiervoor moet volgens Vroemen zowel bij de scholen als de erfgoedinstellingen gezocht worden. *“Zo is het vaak lastig om voor culturele instellingen om echt ‘vraaggericht’ te werken, zoals eigenlijk de bedoeling is; dit om te voorkomen dat instellingen scholen overspoelen met aanbod dat zijzelf erg mooi en nuttig vinden, maar dat niet past in het curriculum of de beschikbare tijd van de school. Probleem is dat op veel scholen nog altijd de kennis én de tijd ontbreken om een duidelijke vraag uit te zetten naar potentiële aanbieders van erfgoededucatie. En daarnaast is het voor instellingen meestal niet mogelijk om hun aanbod precies af te stemmen op een individuele school, daarvoor ontbreekt het hun aan tijd en geld”*.⁸

Dit probleem speelt zich niet alleen in Nederland af. Ook in België is er onderzoek gedaan naar erfgoededucatie en ook daar bleken tussen de erfgoedsector en het onderwijs een aantal knelpunten te zitten die een vlotte samenwerking belemmeren. Ook in het Belgische onderwijs krijgt erfgoededucatie zelden een aparte plaats en is er een gebrek aan tijd door versnippering van lestijden. Daarnaast zijn er te weinig contacten met de culturele sector en niet alle onderwijsvakken voelen zich betrokken. Verder blijft het erfgoedonderwijs sterk aanbodgericht met de eigen doelstellingen als uitgangspunt en vaak nog met een traditionele aanpak. Projecten ontwikkeld voor onderwijs richten zich ook in België voornamelijk op het lager onderwijs waar de erfgoedorganisaties gemakkelijker aansluiting vinden. Er is volgens de onderzoekers nood aan een flexibel en gedifferentieerd aanbod gericht op alle onderwijsniveaus en onderwijsvormen.⁹

Het doel van dit onderzoek is om antwoord te krijgen op de vraag hoe geschiedenisdocenten de afstand kunnen overbruggen tussen het verleden en de wereld van hun leerlingen. Daarvoor is erfgoed goed bruikbaar. Echter is er sprake van een mis-match tussen het middelbaar onderwijs en erfgoedinstellingen. Hoe kan dit probleem worden opgelost? Dat wordt onderzocht aan de hand van kasteel Huis Bergh uit 's-Heerenberg en Isala College uit Silvolde als case. Beide liggen op 9 kilometer van elkaar in de Achterhoek. Isala is de havo/vwo vestiging van het Almende College. De school heeft een sterke streekfunctie. Kasteel Huis Bergh is een middeleeuws kasteel in 's-Heerenberg. Het is een

⁶ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.35.

⁷ Grever & van Bortel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.102.

⁸ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.42.

⁹ Janssenswillen, P., Meeus, W., Vinckx, E., Leenen, S. (2018) *De ‘Heritage Education Multiperspectivity Matrix’ (HEM-matrix v1.0). Een instrument voor screening van programma’s voor erfgoedonderwijs met het oog op multiperspectiviteit*. (Volkskunde), p.4-5.

van de grootste kastelen in Nederland en stamt uit de 13^e eeuw. In 1912 kocht Jan Herman van Heek het kasteel en de daarbij horende bezittingen aan. Van Heek knapte het kasteel op en restaureerde het na een brand in 1939 terug in middeleeuwse stijl. Daarnaast verwierf hij tijdens zijn leven een grote collectie laat middeleeuwse kunst, die hij onderbracht in het kasteel. Tegenwoordig is Huis Bergh een museum met een vaste tentoonstelling. Voor kleine kinderen is er op Huis Bergh veel te doen. Er worden regelmatig kinderfeestjes gegeven en er zijn kinderrondleidingen. Daarnaast worden er voor alle laarjagen van het basisonderwijs excursies aangeboden.

Huis Bergh is een goed voorbeeld van de mis-match tussen het middelbaar onderwijs en erfgoedinstellingen. Er is al jaren bijna geen middelbare school voor een excursie bij Huis Bergh geweest. Scholen in het middelbaar onderwijs weten niet goed wat Huis Bergh te bieden heeft en docenten hebben geen tijd om zich daarin te verdiepen. In de tussentijd doet Huis Bergh ook geen moeite om middelbare scholen naar zich toe te trekken. Ze verwachten dat scholen niet naar Huis Bergh willen komen en steken er geen tijd en moeite in. Als docent geschiedenis in spé en als stagiair op Huis Bergh wil ik daar een rol in spelen.

Deze scriptie is een ontwerponderzoek. Het doel is om een erfgoedproject te ontwikkelen dat het verleden dichterbij de leerlingen gaat brengen en dat de kloof tussen een middelbare school en een erfgoedinstelling gaat overbruggen. Mijn kennis van het geschiedeniscurriculum en mijn kennis van wat Huis Bergh te bieden heeft is daarin goed bruikbaar. Als een erfgoedproject aansluit op het curriculum, heb je meer kans op samenhangend onderwijs en dat is beter voor de leerling. Als je als aanbieder weet aan te sluiten op het curriculum en zelfs lesstofvervangendheid kunt beloven, heb je meer kans dat scholen jouw product willen afnemen.¹⁰

In het moderne geschiedenisonderwijs staat historisch redeneren centraal. Daar zijn zo goed als alle geschiedenisdocenten het tegenwoordig over eens. De Vereniging van docenten geschiedenis en staatsinrichting in Nederland neemt historisch redeneren stevast als eerste onderwerp in hun visiestukken op waarbij ze verklaren dat historisch redeneren de kern van het schoolvak is.¹¹ Carla van Boxtel heeft met Jannet van Drie onderzoek gedaan naar historisch redeneren. Zij beschrijven historisch redeneren als een activiteit waarin je informatie over het verleden organiseert teneinde historische verschijnselen te beschrijven, te vergelijken en/of te verklaren en waarbij je historische vragen stelt, contextualiseert, gebruikmaakt van historische begrippen en structuurbegrippen en beweringen ondersteunt met argumenten die gebaseerd zijn op bewijs uit bronnen.¹²

Om een erfgoedproject te ontwikkelen dat gaat aansluiten bij het geschiedeniscurriculum is het belangrijk om historisch redeneren centraal te stellen. Daarom wordt in deze scriptie de onderstaande hoofd- en deelvragen onderzocht.

Onderzoeksvragen.

Op welke manier is historisch redeneren te integreren in erfgoededucatie?

-Aan welke eigenschappen voldoet een erfgoedproject waarin historisch redeneren centraal staat?

-Hoe ontwerp je een erfgoedproject waarin historisch redeneren centraal staat?

-Hoe wordt de uitvoering van een erfgoedproject geëvalueerd en welke aanpassing levert de evaluatie op?

¹⁰ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.92-93.

¹¹ Kooij, C. van der, Schans. T. van der (red.) (2016) *Bij de Tijd 1, Een visie van geschiedenisdocenten op hun vak*. Den Haag: Vereniging van docenten geschiedenis en staatsinrichting; zie ook: *Bij de Tijd 2 & Bij de Tijd 3*.

¹² Drie, J. van, Boxtel, C. van, (2008) 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past', *Educational Psychology Review* :20, p.87-110.

Methode

De methode voor deze scriptie is een ontwerponderzoek. De volgende definitie van een ontwerponderzoek wordt in deze scriptie gebruikt: een systematische benadering van een (onderwijs)probleem, waarin door middel van geïntegreerde ontwerp- en onderzoeksactiviteiten een tweeledig doel wordt nagestreefd: praktijkverbetering en kennisgroei.¹³ Ik wil in mijn scriptie de praktijk verbeteren door een nieuw project te ontwerpen en daarnaast wil ik aan kennisgroei bijdragen door te onderzoeken hoe ik een project kan ontwikkelen waarin historisch redeneren centraal staat. De functie van mijn ontwerponderzoek is een ontwikkelstudie. Plomp en Nieveen (2009) geven de volgende omschrijving van een ontwikkelstudie: *“het ontwikkelen van een interventie om een complex onderwijskundig vraagstuk aan te pakken, en tegelijkertijd kennis te ontwikkelen over de kenmerken van een geschikte interventie”*.¹⁴ Dat sluit aan bij mijn plannen. Ik ga een erfgoedproject (interventie) ontwikkelen dat ervoor moet zorgen dat leerlingen aan de hand van erfgoed gaan oefenen met historisch redeneren (complex onderwijskundig vraagstuk).

De meerwaarde van een ontwerponderzoek als methode binnen onderzoek naar erfgoededucatie is omdat evaluatie een belangrijk onderdeel van de onderzoekscyclus is. Evaluatie is verassend genoeg juist hetgeen dat in onderzoeken naar erfgoededucatie vaak ontbreekt.¹⁵ Dat er meer onderzoek gedaan moet worden naar de theoretische fundamenten en de praktijk van erfgoedonderwijs, is één van de vijf aanbevelingen die Grever en Van Boxtel hebben geformuleerd. Er zijn al studies die laten zien in welke mate scholen aandacht besteden aan erfgoed, en in hoeverre ze musea, archieven en andere erfgoedinstellingen bezoeken, maar we weten nauwelijks hoe dat onderwijs er in de praktijk uitziet, hoe het tot stand komt en wat de opbrengsten zijn.¹⁶ Evalueren is belangrijk om op die zaken zicht te krijgen en komt daarom terug in mijn derde deelvraag.

Ik refereerde net al naar de onderzoekscyclus maar hoe ziet die er in zijn geheel uit? Welke stappen zijn er ondernomen om tot een succesvol ontwerponderzoek te komen? Het doel hiervan is om duidelijk en inzichtelijk te maken welke stappen er zijn ondernomen om zo goed mogelijk educatief materiaal te ontwikkelen. In onderzoek naar erfgoededucatie is daarover maar weinig bekend.¹⁷ Ter verduidelijking van mijn verhaal is er een tabel opgenomen waarin te zien is hoe de stappen in mijn scriptie zich verhouden tot het ontwerponderzoek volgens Van den Berg en Kouwenhoven (2008). Allereerst is er een behoefte en contextanalyse gedaan in de aanleiding van mijn scriptie. Daarin wordt de discrepantie tussen de gewenste en huidige situatie in kaart gebracht en wordt staat de omgeving centraal waarin geïntervenieerd wordt.¹⁸ Er is behoefte aan een erfgoedproject waarin historisch redeneren centraal staat (discrepantie) en aan een erfgoedproject dat de kloof tussen een middelbare school en een erfgoedinstelling gaat overbruggen (omgeving).

Van den Berg en Kouwenhoven (2008)	Scriptie
1 - Behoeft/context analyse	1 - Aanleiding
2 - Literatuurstudie	2 - H1: Academisch debat
3 - Eerste cyclus: ontwerp prototype	3 - H2 Verwerking ontwerpprincipes in het project
4 - Tweede cyclus: kleine evaluatie prototype	4 - H2 Feedback interviews en aanpassingen
5 - Derde cyclus: try-out bijna eindversie	5 - H3 Uitvoering project en evaluatie interviews
6 - Eindversie	6 - H3 aanpassingen na aanleiding evaluatie

¹³ Berg, E. van den, & Kouwenhoven, W. (2008) Ontwerponderzoek in vogelvlucht. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 29 (4), 20-26, aldaar 20.

¹⁴ Plomp, T., & Nieveen, N. (red.) (2009) *An introduction to educational design research*. Enschede: SLO.

¹⁵ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.105-108.

¹⁶ Ibidem, p.118-119.

¹⁷ Ibidem, voorwoord.

¹⁸ Van den Berg & Kouwenhoven, *Ontwerponderzoek in vogelvlucht*, p.21.

In hoofdstuk 1 heb ik het academisch debat beschreven aan de hand van een gedegen literatuurstudie. Een literatuuronderzoek onderscheidt een ontwerp onderzoek van een standaard ontwerptraject.¹⁹ Daarnaast is een literatuuronderzoek de belangrijkste manier om de theoretische uitgangspunten van een project te verwoorden en te onderbouwen.²⁰ Die theoretische uitgangspunten zijn in mijn scriptie geformuleerd als eerste ontwerpprincipes in hoofdstuk 1. Hierdoor kan de literatuur beter gekoppeld worden aan de uitkomsten van mijn onderzoek.

Na de literatuurstudie kon ik mij gaan richten op het ontwikkelen en evalueren. Die fases gaan elkaar afwisselen in een cyclisch proces om zodoende tot een oplossing te komen.²¹ Tijdens de eerste cyclus wordt het eerste prototype geschetst. Dit prototype heeft een schetsmatig karakter en dient vooral om anderen zo concreet mogelijk duidelijk te maken wat mijn bedoelingen zijn. Deze cyclus heeft een informeel karakter, dat wil zeggen dat er niet veel expliciete eisen aan de opzet en manier van dataverzameling en -verwerking worden gesteld.²² Dit wordt beschreven in hoofdstuk 2: ontwerpfase. In dat hoofdstuk worden de ontwerpprincipes verwerkt tot een eerste prototype van het project. Ontwerpprincipes zijn te verdelen in drie categorieën: didactisch, pedagogisch en praktisch. Daarmee wordt de vraag beantwoord hoe je een erfgoedproject ontwerpt waarin historisch redeneren centraal staat.

In de tweede cyclus wordt er meer aandacht besteed aan het verzamelen van feedback. Dat is gedaan door het afnemen van interviews. De interviews zijn erop gericht geweest de praktische bruikbaarheid van het prototype te onderzoeken en zijn uitermate geschikt om allerlei onvolkomenheden op te sporen.²³ De uitkomsten van die interviews worden aan het eind van hoofdstuk 2 beschreven. In hoofdstuk 3 komt de derde cyclus aan bod, de try-out van het prototype en de evaluatie daarop. Een eerstejaars klas met havo/vwo leerlingen heeft de try-out uitgevoerd. Het project dat in de derde cyclus wordt uitgetest heeft alle kenmerken van de eindversie. In een try-out wordt het prototype aan een realistische praktijktest onderworpen. Op die manier wordt onderzocht of de gestelde leerdoelen in de praktijk gerealiseerd kunnen worden.²⁴ Om dat te kunnen evalueren zijn bij de betrokkenen van het project interviews en vragenlijsten afgenomen. Na aanleiding van de evaluatie zijn er aanpassingen aan het project gedaan om zodoende tot een definitieve eindversie te komen. Dat proces is beschreven aan het eind van hoofdstuk 3.

De complete en specifiekere verantwoording van mijn methode staat beschreven in de audit-trail. Daarin staat uitgelegd tot welke selectie deelnemers ik ben gekomen en hoe zij zich tot mijn project verhouden. Ook staat in de audit-trail beschreven welke materialen er zijn ontwikkeld en welke stappen daarbij zijn ondernomen. Tot slot wordt uitgelegd hoe de verzamelde data is geanalyseerd. De audit-trail is opgenomen in bijlage A. Het is een bewerkte versie nadat ik op 20 december 2019 feedback had ontvangen van mijn begeleidster en van een medestudent. De audit-trail heeft de procedure gevolgd van De Kleijn.²⁵ Door de procedure van de audit-trail te volgen zijn er enkele keuzes in mijn methode verder aangescherpt en duidelijker beschreven.

¹⁹ Van den Berg & Kouwenhoven, *Ontwerp onderzoek in vogelvlucht*, p.21.

²⁰ Ibidem, p.22.

²¹ Ibidem, p.23.

²² Ibidem, p.23.

²³ Ibidem, p.24.

²⁴ Ibidem, p.24.

²⁵ De Kleijn, R., Van Leeuwen, A., (2018) 'Reflections and Review on the Audit Procedure: Guidelines for More Transparency' *International Journal Of Qualitative Methods* (17), p.1-8

Hoofdstuk 1: het academisch debat

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt onderzocht aan welke eigenschappen een erfgoedproject moet voldoen waarin historisch redeneren centraal staat. In het geschiedenisonderwijs staat historisch redeneren centraal. Om historisch redeneren te integreren in een erfgoedproject is het belangrijk om te kijken hoe erfgoed en geschiedenisonderwijs zich tot elkaar verhouden. Zitten daar spanningen en hoe kunnen erfgoed en geschiedenisonderwijs elkaar versterken? Welke kernconcepten spelen daarin een rol? Daarna komt de praktische vraag: hoe ga ik erfgoed en geschiedenisonderwijs combineren? Om op die vraag antwoord te kunnen geven, wordt dit hoofdstuk afgesloten met eerste ontwerpprincipes voor het project dat in dit ontwerponderzoek ontwikkeld wordt.

1.2 Geschiedenisonderwijs en erfgoed

In het hedendaagse geschiedenisonderwijs worden leerlingen geleerd om kritisch naar de geschiedenis en naar bronnen te kijken. Dit is echter lang niet altijd het geval geweest. De geschiedwetenschap en geschiedenis als schoolvak kennen een nationale achtergrond. In de negentiende eeuw hadden de nieuwgevormde natiestaten behoefte aan een versterking van het nationaal gemeenschapsgevoel. Een van de krachtigste steunpilaren voor deze nationale canonisering was het onderwijs. In diverse Europese landen werd geschiedenis voor het eerst een verplicht vak in het lager onderwijs. Aan de hand van de geschiedenisles op school werd kinderen warme vaderlandsliefde bijgebracht. Pas aan het einde van de jaren vijftig, mede onder invloed van de Annales school, groeide de kritiek op de dominantie van de politieke, nationale geschiedenis. Dit sloeg over naar het geschiedenisonderwijs. Lerarenopleiders en vakdidactici trokken zich deze kritiek aan en begonnen na te denken over een meer kritische benadering. De vernieuwers bepleitten een meer sociaalwetenschappelijke benadering zodat ook processen en structuren een plaats konden krijgen in de lesstof en actuele thema's besproken konden worden. Met de invoering van de examenprogramma's geschiedenis voor de Tweede Fase in 1998 werd de historische benadering verder verfijnd en moesten leerlingen inzicht krijgen in de dynamiek van historische processen en de subjectiviteit van interpretaties aan de hand van structuurbegrippen als verandering en continuïteit, feit en mening, bron en interpretatie, standplaatsgebondenheid en oorzaak en gevolg.²⁶ Zo heeft het geschiedenisonderwijs zich ontwikkeld tot een vak met wetenschappelijke kenmerken waarbij het historisch redeneren centraal staat.

Er is kritiek geweest op de nadruk die er tegenwoordig is op historisch denken in het geschiedenisonderwijs. Volgens historicus Hermann Walther von der Dunk is historisch redeneren te moeilijk en zijn er geen aansprekende lessen mee te maken. Uit onderzoek is gebleken dat historisch leren denken en redeneren inderdaad moeilijk is maar dat het met goede ondersteuning te bevorderen en verbeteren is. Er zijn genoeg voorbeelden van werkvormen waarin historisch redeneren wordt geoefend die voor leerlingen aansprekend zijn.²⁷

Deze kritische benadering in het geschiedenisonderwijs lijkt haaks te staan op erfgoed dat juist wordt gebruikt om verhalen en discoursen te creëren. David Lowenthal is de bekendste onderzoeker die het verschil in doelen tussen kritische geschiedenis en verheerlijkend erfgoed is blijven benadrukken. In 1996 verscheen zijn bekende werk *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Hierin geeft hij kritiek op de sterk gegroeide belangstelling voor erfgoed. Naar zijn mening is er een belangrijk verschil tussen geschiedenis en erfgoed: "*Heritage diverges from history not in being biased but in its attitude toward bias. Neither enterprise is value-free. But while historians aim*

²⁶ Grever & Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.24-29.

²⁷ Boxtel, C. van, (2009) *Geschiedenis, erfgoed en didactiek* (oratie EUR; Amsterdam), p.23.

to reduce bias, heritage sanctions and strengthens it".²⁸ Het belangrijkste doel voor Lowenthal is dat geschiedenis het verleden ontdoet van mythes. Daar past volgens hem erfgoed niet bij omdat erfgoed het verleden construeert voor hedendaagse doeleinden en daarmee is erfgoed een speelbal voor de politiek en commercie geworden.

Erfgoed is enorm populair geworden en daarmee, met alle problemen van dien, een industrie is geworden zegt Willem Frijhoff. *"Alles wat oud, voorbij of gerecycled is, lijkt tot de status van erfgoed verheven. Wat voorheen monument, museumstuk, archief, collectie, stadsgezicht, landschap, zeden en gebruiken, folklore, taalschat of dialect heette, wordt nu met de containerterm cultureel erfgoed aangeduid"*.²⁹ Sinds de nadagen van de Tweede Wereldoorlog en de opkomst van de consumptiesamenleving is de erfgoedcultus in minder dan veertig jaar van tijd van een punt van zorg voor een kleine elite tot het hoofdthema van een brede volksbeweging geworden. David Lowenthal noemt het een 'volkskruistocht'.³⁰ De ontwikkeling waarin erfgoed steeds populairder is geworden en door meer groepen wordt gebruikt om hun eigen verhaal mee te vertellen, werkt door in erfgoededucatie. Erfgoededucatie lijkt het doel te hebben overgenomen om cultuur en tradities over te dragen, een gevoel van een gezamenlijke geschiedenis en identiteit en waardering voor je eigen regio.³¹ Daarom ziet Jacqueline Vroemen de herkomst van erfgoededucatie in het oude geschiedenisonderwijs en in de vroegere heemkunde. Echter zijn identiteitsversterkende doelen niet iets van het verleden. De collectieve en/of groepsidentiteit versterken middels erfgoed/geschiedenis is een duidelijke wens van onder andere de overheid en die wens lijkt de laatste jaren steeds sterker te worden. Hiertegen worden door historici en erfgoed specialisten regelmatig bezwaren geuit.³²

Nu lijkt het alsof erfgoededucatie en geschiedenisonderwijs twee tegenovergestelde benaderingen zijn. Maar onderzoek heeft laten zien dat erfgoed unieke mogelijkheden biedt om historisch denken en redeneren te bevorderen bij leerlingen. *"Geschiedenisonderwijs en erfgoededucatie mogen werken vanuit verschillende kaders en uitgangspunten, ze kunnen elkaar wel versterken. Dat vraagt om regelmatige uitwisseling en onderlinge afstemming, waarbij in elk geval de doelen helder moeten zijn. Het gaat niet alleen om zien, voelen en vrijblijvend ergens iets van vinden, maar ook om nadenken, vragen stellen, luisteren en vooral – feiten respecteren"*.³³ Erfgoed leent zich er goed voor om leerlingen te interesseren in het schoolvak. Om jongeren te interesseren voor het verleden wordt namelijk vaak een beroep gedaan op emoties, door het verleden als herkenbaar, tastbaar en invoelbaar te presenteren. Deze benadering wordt bij erfgoededucatie veel gebruikt. Erfgoedinstellingen leggen in hun educatieve activiteiten vaak nadruk op het tot leven brengen, ervaren en beleven van het verleden.³⁴ In de aanleiding is gezegd dat het geschiedenisonderwijs kampt met het probleem dat leerlingen het vak abstract vinden, saai en een ver-van-je-bed-show. Gezien bovenstaande redenen zou erfgoed een goed hulpmiddel kunnen zijn om de aantrekkelijkheid van het vak geschiedenis te bevorderen.

²⁸ Lowenthal, D., (1996) *The heritage crusade and the spoils of history* (Cambridge), p.122.

²⁹ Frijhoff, W., (2007) *Dynamisch erfgoed* (Amsterdam: Sun), p.1.

³⁰ Frijhoff, *Dynamisch erfgoed*, p.55-56.

³¹ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.29-30.

³² Ibidem, p.103.

³³ Klein, S., Grever, M., Boxel C. van, (2011) 'Zie, denk, voel, vraag, spreek, hoor en verwonder'. Afstand en nabijheid bij geschiedenisonderwijs en erfgoededucatie in Nederland. *Tijdschrift voor Geschiedenis* 124:3 381-395, aldaar 395.

³⁴ Boxel, C. van, Bruijn, P. de, Grever, M., Klein, S., Savenije, G., (2010) 'Dichtbij het verleden. Wat kunnen erfgoedlessen bijdragen aan het leren van geschiedenis?', *Kleio* :5 118-23, aldaar 18.

1.3 Afstand en nabijheid

Dit brengt ons bij het spanningsveld tussen erfgoed en geschiedenisonderwijs. Erfgoed lijkt haaks te staan op het geschiedenisonderwijs in Nederland dat kritische analyse wil bevorderen, zoals Lowenthal in de jaren negentig al benadrukte. De vraag die daarom moet worden gesteld is: Moet het verleden als nabij worden gepresenteerd of juist op afstand worden geplaatst?³⁵ Stephan Klein concludeerde dat een te grote nadruk op afstand het verleden moeilijk toegankelijk en betekenisloos zal maken want leerlingen zullen er geen motivatie voor kunnen opbrengen. En een te grote nadruk op nabijheid kan tegenstrijdige emoties oproepen en zal het leerproces bemoeilijken. Ook kan dit leiden tot fragmentarisch leren, waarbij het verband met grotere historische processen en andere contexten zoek raakt.³⁶ Echter heeft Laurajane Smith aangetoond dat diepe emotionele verbondenheid met het verleden, kritisch inzicht niet per definitie in de weg hoeft te zitten.³⁷ Internationaal is er verder weinig onderzoek gedaan naar erfgoed in combinatie met educatie.³⁸ In Nederland is dat veel meer gebeurd en onderzoekers van de Erasmus Universiteit Rotterdam onder leiding van Maria Grever en Carla van Boxtel concluderen dat erfgoed de kritische geschiedenis niet in de weg hoeft te zitten als er maar een duidelijk evenwicht tussen afstand en nabijheid aanwezig is.

Een voorbeeld van onderzoek naar evenwicht tussen afstand en nabijheid is het werk van Pieter de Bruijn. Hij heeft in *Bridges to the Past* erfgoededucatieve materialen uit Nederland en Engeland onderzocht. Hij concludeerde dat wanneer strategieën voor het stimuleren van temporele nabijheid en betrokkenheid worden gecombineerd en in evenwicht worden gebracht met afstandelijke, reflectieve benaderingen, dan kunnen erfgoededucatieve materialen niet alleen een ervaring van het verleden stimuleren, maar ook multiperspectiviteit tastbaarder maken. Dan biedt het gebruik van erfgoed een unieke kans om historisch denken te bevorderen en vormt het een verrijking van het geschiedenisonderwijs.³⁹ Het begrip multiperspectiviteit is een goed voorbeeld van een begrip dat belangrijk is geworden in het moderne geschiedenisonderwijs. Multiperspectiviteit is een belangrijk onderdeel van historisch denken en redeneren dat een rol speelt bij beeldvorming, interpretatie, inleving, standplaatsgebondenheid en contextualiseren.⁴⁰ Leerlingen vinden het juist moeilijk en abstract om te begrijpen dat er verschillende visies op het verleden bestaan. We zien hier opnieuw dat erfgoed een hulpmiddel kan zijn om het geschiedenisonderwijs te bevorderen.

Het is mij opgevallen dat er in het onderzoek naar erfgoededucatie meestal alleen aandacht is voor gevoelige geschiedenisonderwerpen. Dit is het geval bij het onderzoek door Grever en van Boxtel maar ook bij bijvoorbeeld Pieter de Bruijn en Geerte Savenije.⁴¹ Enerzijds is dit er het gevolg van dat de meeste erfgoedprojecten van zichzelf al gevoelige thema's hebben. Uit de inventarisatie van Jacqueline Vroemen is gebleken dat de meeste projecten de Tweede Wereldoorlog als onderwerp hebben.⁴² Maar anderzijds verandert dit niets aan het feit dat er weinig onderzoek is gedaan naar erfgoedprojecten met neutrale thema's als onderwerp. Het is goed om te beseffen dat

³⁵ Klein, 'Zie, denk, voel, vraag, spreek, hoor en verwonder', p.381.

³⁶ Ibidem, p.395.

³⁷ Smith, L. (2016) "Changing Views? Emotional Intelligence, Registers of Engagement and the Museum Visit", In *Museums and the past. Constructing Historical Consciousness*, edited by V.Gosselin and P.Livingstone, (Vancouver), p.1-121.

³⁸ Er is gezocht in: *International Journal of Heritage Studies* en *Journal of Museum Education*.

³⁹ Bruijn, P. de, (2014) *Bridges to the past. Historical distance and multiperspectivity in English and Dutch heritage educational resources*, PhD Theses EUR.

⁴⁰ Kooij, C. van der & Schans, T. van der (red.) *Bij de Tijd 3*, p.40.

⁴¹ Grever & van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p. 7; Bruijn, *Bridges to the past*; Savenije, G., (2014) *Sensitive History under Negotiation: Pupils historical imagination and attribution of significance while engaged in heritage projects*, PhD thesis., (Rotterdam: Erasmus University).

⁴² Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.80.

een discussie over afstand en nabijheid andere dimensies krijgt als het (niet) gaat om gevoelige onderwerpen. Hoe zulke dimensies een rol spelen in projecten met hele neutrale onderwerpen is nog niet onderzocht. Het is om die reden nuttig dat mijn onderzoek zich richt op de toepassing van historisch redeneren over een neutraal onderwerp, namelijk de middeleeuwen.

1.4 Kernconcepten

Kijkend naar de relatie tussen erfgoed en geschiedenisonderwijs is het duidelijk geworden dat er evenwicht moet zijn tussen het verleden dat als nabij wordt gepresenteerd en op afstand wordt geplaatst. De vraag is nu welke kernconcepten een rol spelen wanneer erfgoed en geschiedenisonderwijs gecombineerd worden.

Historisch redeneren

Carla van Boxtel en Maria Grever benadrukken de mogelijkheden die erfgoed biedt om leerlingen te laten oefenen met historisch redeneren. Aan de hand van erfgoed kunnen leerlingen leren te reflecteren op de historische betekenis van gebeurtenissen en verschijnselen uit het verleden.⁴³ Leerlingen kunnen een rijker beeld krijgen van historische gebeurtenissen en ontwikkelingen, ze kunnen meer geïnteresseerd raken in een specifieke geschiedenis of ze oefenen in het toepassen van hun vaardigheid om te contextualiseren, processen van verandering en continuïteit te identificeren, en kritisch om te gaan met bronnen die informatie geven over het verleden.⁴⁴ Stephan Klein benadrukt dat erfgoededucatie tot dusverre formeel geen historiserende vakbenadering kent die in kerndoelen en eindtermen is vastgelegd zoals bij geschiedenisonderwijs wel het geval is. Volgens hem zou erfgoededucatie erbij gebaat zijn als er een duidelijke verbinding met geschiedwetenschap en vakdidactiek wordt gemaakt.⁴⁵ Historisch redeneren kan voor die verbinding zorgen.

Dynamisch erfgoed

De manier waarop erfgoed als begrip vaak wordt gebruikt is als een statisch begrip. Erfgoed is iets dat ons laat zien hoe het vroeger was, moet daarom op die manier bewaard blijven en doorgegeven worden aan toekomstige generaties.⁴⁶ Deze visie van erfgoed is ontstaan tijdens de Franse Revolutie. In die periode kwam er een nationale, goed georganiseerde bescherming van erfgoed op gang.⁴⁷ In deze periode ligt ook de nationaliserende oorsprong van het begrip erfgoed. De nationale erfenis moest worden beschermd, een idee dat lang gangbaar is gebleven. Deze benadering wordt tegenwoordig volop bekritiseerd. Historici beschouwen natiestaten met eigen erfgoed tegenwoordig als historische constructies, gebaseerd op afspraken, keuzes en verbeelding die verdwijnen als ze niet meer gewenst zijn.⁴⁸ Dit betekent echter niet dat bepaalde nationalistische groepen erfgoed tegenwoordig niet meer gebruiken. Het woord erfgoed wordt wereldwijd nog steeds ingezet bij allerlei debatten over veronderstelde identiteiten van heel uiteenlopende groeperingen.⁴⁹ In die visie heeft erfgoed lange tijd deel uitgemaakt van een 'authorized heritage discourse'. Volgens Laurajane Smith was het een gezaghebbend discours dat bepaald erfgoed conserveerde en de legitimatie verschafte om deze door te geven aan toekomstige generaties voor hun opvoeding.⁵⁰ Dit is echter problematisch wanneer we leerlingen door middel van erfgoed willen leren om processen van

⁴³ Van Boxtel, *Geschiedenis, erfgoed en didactiek*, p.22.

⁴⁴ Grever & van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.94.

⁴⁵ Klein, *'Zie, denk, voel, vraag, spreek, hoor en verwonder'*, p.395.

⁴⁶ Vroemen, *Erfgoed in educatie*, p.4-6.

⁴⁷ Grijzenhout, F. ed., (2007) *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip* (Amsterdam), p.7.

⁴⁸ Grever & van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.14.

⁴⁹ Grijzenhout, *Erfgoed*, p.15.

⁵⁰ Smith, L., (2006) *Uses of heritage* (New York: Routledge), p.29-43.

verandering en continuïteit te identificeren, en kritisch willen laten kijken naar bronnen die ons informatie geven uit het verleden. Daarom is belangrijk om de dynamische opvatting van erfgoed te gebruiken in het geschiedenisonderwijs en in erfgoededucatie.

De dynamische opvatting van erfgoed concentreert zich op het onderhandelingsproces en de bijbehorende emoties rond erfgoed. Het gaat hier niet in de eerste plaats om de 'dingen' maar om de processen. Erfgoed is hier iets dat wij doen, het beleven en ermee bezig zijn. Er is een onderhandelingsproces van invloed, dat gaat over aanwijzen, bewaren, conserveren, betekenisgeven aan en gebruiken van het erfgoed.⁵¹ De roep om de focus op het proces van erfgoed te leggen is in Nederland bepleit door historicus Willem Frijhoff. Erfgoed is volgens hem al datgene wat door cultureel handelen tot stand is gebracht en voor het nageslacht wordt bewaard. Hij gaat er daarnaast vanuit dat de betekenis van erfgoed niet vastligt maar steeds onderhandelbaar is.⁵² Ook in internationaal onderzoek is deze dynamische benadering van erfgoed veel voorkomend. Laurajane Smith stelt dat erfgoed niet iets is dat is, maar het is iets dat je doet.⁵³ Vanuit de dynamische opvatting kunnen we de leerlingen beter leren dat erfgoed onderhevig is aan veranderingen en processen van buitenaf. Zicht krijgen op veranderingen en processen is belangrijk bij historisch redeneren en daarom in het geschiedenisonderwijs.

Omgevingsonderwijs

In 2006 benadrukte de Onderwijsraad dat de kracht van erfgoededucatie ligt in het omgevingsonderwijs: het leren binnen en over je eigen leefomgeving. Om twee redenen past omgevingsonderwijs als kernconcept goed bij dit ontwerponderzoek. Ten eerste komt dit door mijn case in dit onderzoek. Kasteel Huis Bergh en Isala College liggen in de Achterhoek, een gebied waar op school geen aandacht voor is. Door daar tijdens een project aandacht aan te besteden, brengen we het verleden letterlijk gezien zo dichtbij mogelijk als kan. Door verre excursies krijgen leerlingen eerder het idee dat geschiedenis alleen op speciale plaatsen gezocht kan worden, terwijl de gewone wereld niets met geschiedenis te maken heeft. Om overblijfselen uit het verleden te zien moeten leerlingen van de meeste scholen met de bus naar Amsterdam of Xanten. Hierdoor ontstaat bij leerlingen het beeld dat het verleden alleen op schoolreis te bezoeken, ver van huis. Maar elke omgeving is het product van een historische ontwikkeling. Het doel van onderwijs gericht op de historische, regionale omgeving is dat leerlingen dit besef ontwikkelen.⁵⁴ In de vorige paragraaf is gezegd dat in onderzoek naar afstand en nabijheid er alleen aandacht is voor gevoelige onderwerpen. Maar hier zien we dat de discussie ook andere dimensies heeft. Namelijk dat het voor leerlingen een verschil maakt of je erfgoed bezoekt dichtbij hun huis of dat je met leerlingen een (verre) reis maakt om overblijfselen uit het verleden te bezoeken.

Ten tweede is omgevingsonderwijs goed te combineren met geschiedenisonderwijs en dynamisch erfgoededucatie. Dit is terug te zien in het belang dat de Vereniging van docenten geschiedenis en staatsinrichting hechten aan lokale en regionale geschiedenis. *“Lokale en regionale geschiedenis kan zowel middel zijn (voor jonge leerlingen om het verleden in het heden te ontdekken) als doel (voor oudere leerlingen om een kenmerkend aspect uit een tijdvak nader te onderzoeken), of om te leren hoe mensen omgaan met het verleden (erfgoed)”*.⁵⁵ Zij zien ten eerste de mogelijkheid om lokale en regionale geschiedenis te koppelen aan het curriculum in het geschiedenisonderwijs. En ten tweede zien ze de kans om leerlingen te leren hoe mensen omgaan met het verleden. Zicht

⁵¹ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.4- 5.

⁵² Frijhoff, *Dynamisch erfgoed*, p.37-40.

⁵³ Smith, *Uses of heritage*, p.301.

⁵⁴ Wilschut, A., Straaten, van D., Riessen, van M. (2013) *Geschiedenisdidactiek: Handboek voor de vakdocent*. (Bussum: Uitgeverij Coutinho), p.231.

⁵⁵ Kooij, C. van der, Schans. T. van der (red.) *Bij de Tijd 1*, p.23.

krijgen op processen rondom erfgoed is de kern van de dynamische opvatting en sluit ook aan bij een doel van historisch redeneren: zicht krijgen op veranderingen en processen. Daarnaast kan omgevingsonderwijs het begrip van abstracte historische concepten ondersteunen en verduidelijken. Materiële en immateriële overblijfselen uit het verleden en historische gebeurtenissen en ontwikkelingen in de eigen omgeving zijn meestal een voorbeeld van gebruiken en ontwikkelingen die op grotere schaal plaatsvonden.⁵⁶ Ook hier zien we weer aansluiting met de dynamische opvatting. Erfgoed is niet alleen iets dat toevallig op die ene plek zo is, zo uniek dat het bewaard moet blijven maar erfgoed is afhankelijke van ontwikkelingen die op grote schaal hebben plaatsgevonden.

Een belangrijke opmerking bij omgevingsonderwijs is dat men wel rekening met de leerlingpopulatie moet houden. Omgevingsonderwijs betekent namelijk dat leerlingen leren over de geschiedenis en het erfgoed van de plaats waar ze wonen. Maar is dat nuttig voor leerlingen die zelf (of waarvan hun ouders) niet in die omgeving geboren zijn? Neem als voorbeeld niet-westerse migranten. Wanneer kun je iets als 'eigen erfgoed' bestempelen?⁵⁷ Tot slot is het van belang dat de zaken die in het algemeen kader geleerd zijn van toepassing zijn op de specifieke lokale omstandigheden.⁵⁸ Omgevingsonderwijs biedt mogelijkheden tot aanvulling op het curriculum, maar het verschil moet ook niet te groot worden waardoor leerlingen het niet meer kunnen plaatsen. Met andere woorden, er moet evenwicht zijn tussen de specifieke lokale voorbeelden en de ontwikkelingen die op grote schaal plaatsvonden. Opnieuw zien we hier een andere dimensie van de discussie over afstand (ontwikkelingen op grote schaal) en nabijheid (specifieke lokale omstandigheden). Dit betekent dat we daar ook rekening mee moeten houden en niet alleen met emotionele verbondenheid zoals bij gevoelige geschiedenisonderwerpen het geval is.

Tot slot wil ik toelichten waarom er voor dit onderzoek geen vakoverstijgend perspectief is gekozen. Erfgoed leent zich namelijk goed voor een vakoverstijgende benadering.⁵⁹ In eerste instantie was het om die reden mijn bedoeling om een vakoverstijgend project te ontwikkelen. Maar na bestudering van literatuur over vakoverstijgend werken was ik tot de conclusie gekomen dat ik daarvoor als geschiedenisdocent alleen niet geschikt voor ben. Wanneer een vak namelijk niet goed vertegenwoordigd wordt, komt het vak in een project minder aan bod en niet goed uit de verf. Op grond daarvan is het raadzaam dat elk vak in een samenwerking wordt vertegenwoordigd door een ervaren vakdocent.⁶⁰ Aan die eis kon ik in mijn scriptie periode niet voldoen. Toen ben ik mij gaan richten op geschiedenisdidactiek en heb ik besloten om historisch redeneren als didactisch ontwerp principe centraal te stellen.

1.5 Conclusie

In het academisch debat is duidelijk geworden dat er een discussie heerst over het op afstand zetten of het nabij brengen van het verleden voor leerlingen. Er zijn verschillende dimensies waarin die discussie tot uiting komt. Eerder onderzoek heeft zich vooral gericht op gevoelige onderwerpen zoals de Tweede Wereldoorlog en het slavernijverleden, daarbij werd gekeken of emotionele verbondenheid met verleden de kritische analyse niet te veel belemmerde. Maar er zijn nog meer dimensies van belang. Je kunt het verleden voor de leerlingen dichtbij brengen door aandacht te besteden aan omgevingsonderwijs in plaats van (verre) excursies waardoor het lijkt dat het verleden

⁵⁶ Van Boxtel, *Geschiedenis, erfgoed en didactiek*, p.13-14.

⁵⁷ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.108.

⁵⁸ Wilschut, *Geschiedenisdidactiek*, p.242.

⁵⁹ Vakoverleg Erfgoededucatie, *Erfgoededucatie in het nieuwe curriculum* p.3.

⁶⁰ Tuithof, H. (red.), (2018), *Wat werkt als je samenwerkt? Voorbeelden van samenwerking tussen gammavakken* (Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken), p.136.

alleen op andere plaatsen te vinden is en daardoor ver van de leerlingen afstaat. Daarbij moet er wel evenwicht zijn tussen de specifieke lokale omstandigheden (nabijheid) en ontwikkelingen op grotere schaal (afstand). In de volgende hoofdstukken zal er aandacht worden besteed aan hoe deze dimensies doorwerken in mijn project. Daarmee wordt dit onderzoek een aanvulling op het academisch debat.

De kernconcepten zijn van invloed op de relatie tussen afstand en nabijheid. Historisch redeneren, dynamisch erfgoed en omgevingsonderwijs lijken elkaar steeds te versterken. Vaardigheden die leerlingen leren om historisch te redeneren hebben zij nodig om te begrijpen dat erfgoed gaat om processen. Denk hierbij aan contextualiseren, processen van verandering en continuïteit identificeren en kritisch omgaan met bronnen die informatie geven over het verleden. Dit kan krachtig gebeuren met omgevingsonderwijs doordat historische gebeurtenissen en ontwikkelingen in de eigen omgeving meestal een voorbeeld zijn van ontwikkelingen die op grotere schaal plaatsvonden. Wanneer erfgoed wordt gebruikt om leerlingen te laten oefenen met historisch redeneren is het belangrijk om dat te doen vanuit het idee van dynamisch erfgoed. Uit internationaal onderzoek van Barnaby Nemko en van Peter Seixas en Penney Clark is gebleken dat leerlingen de vragende, onderzoekende en kritische houding die in het geschiedenisonderwijs wordt gestimuleerd niet zonder meer (kunnen) toepassen op gedenkplaatsen en monumenten. Leerlingen zien onvoldoende in dat monumenten ook een bepaald perspectief reflecteren en een product zijn van de tijd waarin ze zijn opgericht. Dit is problematisch, omdat leerlingen buiten school vooral met geschiedenis in aanraking zullen komen via erfgoedpraktijken.⁶¹ Grever en van Boxtel geven daarom aan dat de belangrijkste bijdrage van erfgoedonderwijs misschien is dat leerlingen het inzicht ontwikkelen in wat erfgoed is, hoe het geconstrueerd wordt en welke betekenis het kan hebben voor anderen en voor jezelf.⁶² Dit alles komt enigszins samen in wat Hester Dibbits omschrijft als 'erfgoedwijsheid'. Dibbits is bijzonder hoogleraar Historische Cultuur en Educatie in Rotterdam. Zij bedacht de term parallel aan 'mediawijsheid', om leerlingen/mensen bewust te maken dat waardering van erfgoed niet automatisch gebeurt en vaak wordt bepaald door dominante groepen in de samenleving. Leerlingen die erfgoedwijs zijn, weten dat zij zelf een mening kunnen vormen over de betekenis die sporen uit het verleden voor hen hebben, en dat zij het gesprek daarover met anderen kunnen aangaan, liefst op basis van gewogen kennis. Ze begrijpen dat niet iedereen er hetzelfde van vindt en bij voelt.⁶³

Op basis van het academisch debat is het mogelijk om de eerste ontwerpprincipes te formuleren die bruikbaar zijn in het ontwerp van mijn project en de evaluatie daarop. Op deze manier wordt de connectie met de theorie gewaarborgd. Uit de aanleiding is al gebleken dat historisch redeneren centraal staat in het project. In het academisch debat is geconcludeerd dat de drie kernconcepten, historisch redeneren, dynamisch erfgoed en omgevingsonderwijs elkaar versterken. Om die reden vormen zij de eerste ontwerpprincipes voor mijn project.

Ontwerp principes:

- In het project staat historisch redeneren centraal.
- In het project wordt erfgoed opgevat als een dynamisch begrip.
- In het project is er sprake van omgevingsonderwijs.

⁶¹ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.91.

⁶² Ibidem, p.95.

⁶³ Dibbits, H., *Delen van het verleden, erfgoed en educatie in de 21e eeuw*. Inaugurele rede bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Historische Cultuur en Educatie aan het Centrum voor Historische Cultuur (ESHCC) van de Erasmus Universiteit Rotterdam op 16 oktober 2015.

Hoofdstuk 2: ontwerpfase

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe het erfgoedproject is ontworpen waarin historisch redeneren centraal staat, de tweede deelvraag. Allereerst ga ik een beschrijving geven van het eerste prototype van het project. Dat is een bewuste keuze zodat de lezer een beeld van het project heeft voordat de ontwerpkeuzes worden toegelicht. Tijdens het ontwerp van het eerste prototype zijn steeds dezelfde stappen ondernomen. Uit het academisch debat in hoofdstuk 1 en uit het gesprek op Isala College zijn ontwerpprincipes voortgekomen.⁶⁴ Vanuit deze ontwerpprincipes zijn leerdoelen geformuleerd waarmee de leerlingen tijdens het project aan het werk gaan. Nadat de leerdoelen waren geformuleerd, zijn de werkvormen uitgekozen waarvan ik van mening was dat daarmee de leerdoelen het beste behaald kunnen worden. Tot slot, heb ik bronnen uitgekozen die in de werkvormen behandeld zijn. Van enkele bronnen zal ik voorbeelden geven om daarmee mijn keuzes te verduidelijken. In het tweede deel van dit hoofdstuk bespreek ik de tweede onderzoekscyclus. Daarin wordt de verzamelde feedback op het eerste prototype geanalyseerd. Daarnaast wordt duidelijk welke aanpassingen er na aanleiding van de feedbackinterviews zijn gedaan.

2.2 Dichtbij de middeleeuwen

In deze beschrijving van het eerste prototype wordt een beeld gegeven van wat de leerlingen tijdens het project moeten gaan doen. De leerlingen gaan in verschillende rondes kennis maken met de middeleeuwen. Het doel is dat de leerlingen aan het eind van het project de volgende vraag kunnen beantwoorden: *In hoeverre was kasteel Huis Bergh en waren haar bewoners in de middeleeuwen belangrijk?* Het programma duurt tweeënhalf uur. Er zijn vijf rondes die elk een half uur duren. Per ronde verschilt het of de leerlingen met een gids mee gaan of dat zij zelfstandig aan de opdrachten werken in het kasteel. Onderdeel 1 begint met een gezamenlijke opening in de kasteelkelder. De geschiedenis van Huis Bergh en het project worden kort uitgelegd en daarna krijgen de leerlingen de materialen waarmee ze aan het werk gaan. Ze krijgen allemaal hun eigen boekje met vragen voor die middag. Na de introductie worden de 30 leerlingen verdeeld in groepjes van vijf. Er zijn drie educatiemedewerkers aanwezig en elke medewerker begeleidt twee groepjes van vijf waarmee zij de verschillende onderdelen doorloopt.

Tijdens onderdeel 2 en 3 gaan de leerlingen aan het werk met een mysteriewerkvorm. Ze krijgen daartoe een envelop met bronnen. In combinatie met collectiestukken in die ruimte waar ze die ronde zijn en/of met de uitleg/hulp van een gids, gaan ze de vragen uit hun boekje beantwoorden. In onderdeel 2 gaan de leerlingen samen met de archivaris van Huis Bergh naar charters uit het archief kijken en richten ze zich op het feodale systeem en op het stadsrecht van 's-Heerenberg. Tijdens onderdeel 3 onderzoeken de leerlingen de bouwgeschiedenis van Huis Bergh en daarmee de veranderlijke functie van een kasteel. In onderdeel 4 gaan de leerlingen een torenbeklimming maken onder leiding van een medewerker van Huis Bergh. Tijdens de torenbeklimming brengen ze een bezoek aan de munt- en de wapenkamer van het kasteel en gaan ze naar buiten, het dak van de toren op. De leerlingen beantwoorden tijdens dit onderdeel vier vragen in hun boekje. Daarbij hoeven ze geen losse bronnen te gebruiken zoals in onderdeel 2 en 3.

Tijdens onderdeel 5 wordt de middag gezamenlijk afgesloten in de kasteelkelder. De leerlingen maken nu in nieuwe groepjes hun mysteriewerkvorm af. Dat betekent dat ze een definitieve keuze uit de bronnen moeten maken om zodoende de volgende vraag te beantwoorden. *In hoeverre was kasteel Huis Bergh en waren haar bewoners in de middeleeuwen belangrijk?* Daarna

⁶⁴ Bijlage B: gesprek Isala College.

gaan we nabespreken: hoe hebben ze hun hoofdvraag beantwoord? En we gaan evalueren: wat hebben ze gedaan en wat hebben ze geleerd? Tot slot leveren de leerlingen de materialen weer in en is het programma afgelopen.

2.3 Eerste cyclus: ontwerp prototype

In deze paragraaf wordt toegelicht hoe bovenstaand project is ontworpen. Welke keuzes zijn er gemaakt en hoe verhouden die keuzes zich tot het academisch debat?

Didactische ontwerpprincipes

In hoofdstuk 1, het academisch debat, heb ik geconcludeerd dat erfgoededucatie zich goed leent voor historisch redeneren. Daarom staat historisch redeneren als didactisch ontwerpprincipe centraal. Door aandacht aan historisch redeneren te besteden is er aansluiting bij de inhoud en vaardigheden die op school worden geleerd, dat wordt in onderzoek naar erfgoededucatie aangeraden.⁶⁵ Historisch denken en redeneren komt namelijk in het examenprogramma geschiedenis bij zowel havo als vwo terug in domein A.⁶⁶

Om leerlingen te laten oefenen met historisch redeneren wordt in het geschiedenisonderwijs vaak gebruik gemaakt van opdracht die actief historisch denken vereisen en activeren. De mysteriewerkvorm is één van de meest motiverende en krachtigste activiteiten uit het werkvormenrepertoire van 'actief historisch denken'.⁶⁷ Een mysterie gaat altijd over een uitdagend probleem of dilemma, wat vraagt om een onderzoek of oplossing. Het onderzoek gebeurt aan de hand van losse kaartjes met informatie waarmee de leerlingen aan de slag gaan. De informatiekaartjes die de leerlingen moeten bestuderen zijn in feite historische bronnen. Op die manier oefenen de leerlingen met het beoordelen van bronnen op betrouwbaarheid en bruikbaarheid, het interpreteren van bronnen en het beargumenteren met behulp van bronnen.⁶⁸ Dit sluit aan bij de vormen en componenten van historisch redeneren die zijn geformuleerd door Jannet van Drie en Carla van Boxtel.⁶⁹ Verder is het cognitief conflict kenmerkend voor de mysteriewerkvorm, er zijn meerdere goede antwoorden mogelijk en er zijn geen antwoorden per definitie fout. Daarmee is de werkvorm uitdagend in cognitief en vakinhoudelijk opzicht én uitdagend omdat het leerlingen motiveert om actief en gericht een vraag uit het verleden op te lossen.⁷⁰

In het academisch debat is gebleken dat wanneer we historisch redeneren willen toepassen op erfgoed, het belangrijk is dat erfgoededucatie moet plaatsvinden vanuit het idee dat erfgoed een dynamisch begrip is.⁷¹ Pas dan wordt het mogelijk om in erfgoed processen van verandering en continuïteit te identificeren en te leren om kritisch naar het verleden te kijken. Om die reden heb ik de maquettes van Huis Bergh als bron in het project laten terugkomen.⁷² Aan de hand van de zes maquettes is duidelijk te zien hoe Huis Bergh in de loop van de tijd haar militaire functie verloren heeft. Huis Bergh was tussen 1400 en 1500 een grote versterkte waterburcht geworden met een

⁶⁵ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.130.

⁶⁶ College voor Toetsen en Examen, *'Geschiedenis HAVO. Syllabus centraal examen 2020'* (versie 2, juni 2018), p.11-13.

⁶⁷ Jan de Vries, *Actief Historisch Denken*, p.125.

⁶⁸ Ibidem, p.126-127.

⁶⁹ Drie, J. van, Boxtel, C. van, (2008) 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past', *Educational Psychology Review* :20, 87-110.

⁷⁰ Jan de Vries, *Actief Historisch Denken*, p.125.

⁷¹ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.130-137; Grever & van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.113-120; Vakoverleg Erfgoededucatie, *Erfgoededucatie in het nieuwe curriculum*, p.1-4.

⁷² C.J. Willems, 1989, *Zes maquettes van Huis Bergh door de eeuwen heen*, inv.nr. 1646.

hoge kantelenringmuur en wachttorens. Maar na 1700 neemt de militaire functie af. De kantelenringmuur wordt afgebroken ten behoeve van het uitzicht en er komt een ruime oprijlaan. Jan Herman van Heek liet in de 20^e eeuw weer een deel van de muur herbouwen omdat hij het kasteel grotendeels in middeleeuwse stijl wilde herstellen. Het laat de veranderlijkheid van erfgoed goed zien en hoe processen van buitenaf van invloed zijn op erfgoed. De foto van de half afgebroken kantelenringmuur is daarom ook als losse bron bij onderdeel 3 opgenomen.

Foto 1 Kantelenringmuur Huis Bergh anno 2019

Vanuit Isala College was het de wens om aandacht te besteden aan omgevingsonderwijs tijdens het project. Hierin is de wens van meerdere geschiedenisdocenten te herkennen zoals in de aanleiding is aangegeven, namelijk hoe maak je geschiedenis interessant, zinvol en dichtbij voor leerlingen. Met regionaal erfgoed wordt het verleden letterlijk dichterbij de leerlingen gebracht. Daarom zijn in de onderdelen van het project verschillende regionale aspecten verwerkt. De leerlingen gaan bijvoorbeeld onderzoeken wat het voor de regio betekende dat 's-Heerenberg stadsrecht kreeg en dat de heren Van den Bergh muntrecht hadden. Dat heb ik gedaan door in de bronnen bij onderdeel 2, 3 en 5 informatie over kasteel Huis Bergh te verwerken en dat te laten aansluiten bij onderwerpen die op school worden behandeld. Door die aansluiting wordt omgevingsonderwijs een krachtig middel om het begrip van abstracte historische concepten te ondersteunen en verduidelijken. Daarvoor moet wel het verband gemaakt worden tussen historische gebeurtenissen en ontwikkelingen in de eigen omgeving en de gebruiken en ontwikkelingen die op grotere schaal plaatsvonden.⁷³ Een duidelijk voorbeeld van hoe dat in mijn project gedaan wordt is onderstaande bron die in onderdeel 2 wordt gebruikt.

De brief is een akte waarmee Willem I, heer van den Bergh een aantal van zijn bevoegdheden overdroeg aan de bewoners van 's-Heerenberg. Dit wordt **stadsrecht** genoemd en daarmee werd 's-Heerenberg een stad. In deze akte liet heer Willem optekenen dat hij de **poorters** (burgers) van de plaats 's-Heerenberg het recht gaf om een college van **schepenen** (bestuurders) aan te stellen die recht mochten spreken over burgers die binnen de grachten en muren van 's-Heerenberg woonden.

Bron 1 Ruikes, C., (2012) Het oude kasteel herleefde. Jan Herman van Heek en Huis Bergh 1912-2012 (Stichting Huis Bergh), p.90-91

Informatie over Huis Bergh voor zulke bronnen heb ik gehaald uit het overzichtsboekje van Chris Ruikes.⁷⁴ De reden dat ik zijn boek heb gebruikt en geen boeken die ouder en meer wetenschappelijk zijn, is omdat ik de bronnen wil laten aansluiten bij het niveau van mijn doelgroep: eerstejaars havo/vwo-leerlingen. *Het oude kasteel herleefde* is het meest recente overzichtswerk van Huis Bergh, niet al te diepgaand en in begrijpelijk Nederlands geschreven.⁷⁵ De tekst uit bovenstaand bron is daarvan een goed voorbeeld omdat het naar mijn mening goed aansluit bij een eerstejaars havo/vwo-niveau.⁷⁶

⁷³ Van Boxtel, *Geschiedenis, erfgoed en didactiek*, p.13-14.

⁷⁴ Ruikes, C., (2012) *Het oude kasteel herleefde. Jan Herman van Heek en Huis Bergh 1912-2012* (Stichting Huis Bergh).

⁷⁵ Zeker in vergelijking met bijvoorbeeld A.G. Van Dalen e.a. (1979), *Bergh, Heren, Land en Volk* (Nijmegen).

⁷⁶ Ruikes, *Het oude kasteel herleefde*, p.90-91.

Uit het gesprek met Isala College is niet alleen gebleken dat zij het verleden dichterbij wilden brengen door aandacht te besteden aan omgevingsonderwijs. Het was voor Isala College ook de bedoeling dat het bezoek aan Huis Bergh de leerlingen zou enthousiasmeren voor de middeleeuwen. Daarnaast was het de bedoeling dat enkele abstracte begrippen zoals het feodaal stelsel verhelderd en gecontextualiseerd worden. Het kennis laten maken met en enthousiasmeren voor de middeleeuwen is om die reden ook een didactisch ontwerpprincipe geweest. Alles in en rond het kasteel heeft een middeleeuwse sfeer en in het project laten we de leerlingen originele charters uit de veertiende eeuw zien. De abstracte begrippen laat ik terugkomen in de mysteriewerkvorm tijdens onderdeel 2,3 en 5. Leerlingen moeten bijvoorbeeld met behulp van de bronnen laten zien aan wie of wat de heren Van den Bergh verantwoording verschuldigd waren en welke positie zij daarmee in het feodaal stelsel hadden. Om de bronnen goed aan te laten sluiten bij het niveau van de leerlingen en bij het curriculum op school, heb ik voor het maken van de bronnen gebruik gemaakt van de geschiedenismethode die de bezoekende school gebruikt.⁷⁷ Aansluiting bij het curriculum op school wordt vanuit onderzoek naar erfgoededucatie sterk aangeraden.⁷⁸ Uit het schoolboek heb ik stukjes uitleg gehaald en die als bron gebruikt in het project. Daarbij heb ik rekening gehouden met de wens van de school om aandacht te besteden aan abstracte begrippen zoals in onderstaande bron waarin het feodaal stelsel wordt uitgelegd.⁷⁹ Dit begrip wordt tijdens het project aan de hand van de heren Van den Bergh verhelderd.

Gedurende de middeleeuwen zag je overal in Europa dat het **leenstelsel** gebruikt werd om grote stukken land te kunnen besturen. Een koning (**de leenheer**) gaf grote stukken land in 'leen' af aan een aantal **leenmannen**. Het leenstelsel wordt ook vaak **feodalisme** of **feodaal stelsel** genoemd. De leenmannen zwoeren trouw aan hun leenheer, in ruil voor het land dat zij mochten beheren gaven ze de koning goede raad en hielpen hem als er oorlog was. Zij haalden belasting op binnen hun gebied, een deel hielden ze zelf, een deel was voor hun leenheer. Vaak waren de leenmannen zelf ook weer leenheren. Zo leende de koning land aan de belangrijkste adel (hertogen en graven) en leenden de hertogen en graven kleinere stukken land aan lagere adel (zoals bijvoorbeeld baronnen).

Bron 2 Venner, J. (red.) Feniks. Geschiedenis voor de onderbouw. Leesboek 1 havo/vwo. (ThiemeMeulenhoff), p.75.

Pedagogische ontwerpprincipes

Tijdens de ontwerpfase zijn er naast didactische ontwerpprincipes ook pedagogische ontwerpprincipes geformuleerd. Het belangrijkste pedagogische ontwerpprincipes was dat leerlingen actief tijdens het project aan het werk zouden gaan. Omdat te kunnen bewerkstelligen is ervoor gekozen om leerlingen constructief te laten samenwerken. Daarvoor is 'genummerde hoofden' als samenwerkingsvorm gekozen.⁸⁰ Tijdens alle onderdelen werken de leerlingen in groepjes van vijf leerlingen. Maar tijdens de afsluiting in onderdeel 5 krijgen de leerlingen per groepje een nummer (1 t/m 5) toegewezen. Ze moeten nu met de leerlingen met hetzelfde nummer bij elkaar gaan zitten. Op deze manier ontstaan er nieuwe groepjes en is iedere leerling verantwoordelijk voor de inbreng vanuit hun eerste groepje. De individuele aanspreekbaarheid van de leerlingen wordt daarmee enorm vergroot. 'Genummerde hoofden' kan voor allerlei verschillende leerdoelen ingezet worden maar is vooral geschikt voor opdrachten die overeenstemming over en beargumentering van het antwoord vereisen. Overeenstemming en beargumentering bereiken over de hoofdvraag is het doel

⁷⁷ Venner, J. (red.) *Feniks. Geschiedenis voor de onderbouw. Leesboek 1 havo/vwo.* (ThiemeMeulenhoff).

⁷⁸ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.130.

⁷⁹ Venner, *Feniks*, p.75.

⁸⁰ Ebbens, S., & Ettekoven, S., (2013) *Samenwerkend leren* (Groningen: Noordhoff Uitgevers), p.73-74.

van onderdeel 5.

Om de leerlingen actief aan het werk te zetten is er bewust gekozen voor afwisseling in docent- of leerlinggestuurd werken. Middelbare school leerlingen hebben een beperkte spanningsboog en voor hun werkt afwisseling in werkvormen vaak goed.⁸¹ De leerlingen zijn in onderdeel 2 en 3 zelfstandig aan het werk met een mysteriewerkvorm. In onderdeel 4 mogen de leerlingen de toren niet zelfstandig beklimmen maar dit gebeurt onder begeleiding van een gids, zij geeft de leerlingen er een rondleiding. Een rondleiding is de meest klassieke vorm van erfgoededucatie. Bij schoolgroepen ligt het gevaar op de loer dat rondleidingen snel saai en passief worden. Daarom heb ik in mijn project rekening gehouden met een aantal succesfactoren zoals die zijn beschreven door Arja van Veldhuizen.⁸² Ten eerste moet de rondleiding niet te lang duren en moet de groep niet te groot zijn. De torenbeklimming duurt in mijn project maximaal een half uur en wordt aan maximaal tien leerlingen tegelijk gegeven. Ten tweede moet de rondleiding gegeven worden door een goede rondleider die weet waarom een groep op bezoek komt. Dat laatste klinkt vanzelfsprekend maar dat is het lang niet altijd. Ik heb ervaren gidsen voor de torenbeklimming gevraagd en zij zijn allemaal afkomstig uit de educatiewerkgroep en kunnen goed inspelen op de leerlingen. Tot slot is het belangrijk dat er interactie is tussen de leerlingen en de gidsen en dat de rondleider niet te lang aan het woord is. Dit wordt in de literatuur ook beschreven als dialogisch onderwijs.⁸³ Daarin wordt interactie tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en leraar gezien als belangrijkste middel om het leer- en denkvermogen te stimuleren. Daarbij wordt de leerling als actieve betekenisgever serieus genomen. Dit is belangrijk wanneer leerlingen moeten leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting. Daarin leren leerlingen dat erfgoed afhankelijk is van het onderhandelingsproces dat gaat over aanwijzen, bewaren, conserveren, betekenisgeven aan en gebruiken van het erfgoed.⁸⁴ Dat is alleen mogelijk wanneer leerlingen als actieve betekenisgever serieus worden genomen. Op deze manier staan de didactische en pedagogische ontwerpprincipes ook niet los van elkaar maar versterken ze elkaar juist.

In onderdeel 1 en 5 heb ik voor een centrale opening en afsluiting gekozen. Aan een centraal onderdeel zitten voor- en nadelen. Het belangrijkste voordeel is dat je in korte tijd aan een grote groep samenhangend informatie kunt overbrengen. Het nadeel hiervan is dat het vaak eenrichtingsverkeer is, het publiek heeft een passieve rol.⁸⁵ Desondanks kan het goed gebruikt worden om een inleiding en achtergrondinformatie te geven, vandaar dat deze werkvorm wordt toegepast. Tijdens onderdeel 1 wil ik dat de leerlingen goed geïnstrueerd zijn en Huis Bergh wil graag dat de regels die gelden in het kasteel duidelijk zijn. In onderdeel 5 staat het onderwijsleergesprek centraal. Onder een onderwijsleergesprek wordt verstaan: een klassikaal gesprek van docent met leerlingen en tussen leerlingen onderling, onder de directe leiding van een docent. Het verschil met een normaal klassengesprek zoals in onderdeel 1, is dat een onderwijsleergesprek gericht is op het ontwikkelen van het denken van de leerlingen en het oplossen van een specifiek probleem of vraagstuk.⁸⁶ In het onderwijsleergesprek ga ik de mysteriewerkvorm met de leerlingen bespreken. Een aan de leerdoelen gekoppelde nabespreking is nodig in een rustige omgeving. Op deze manier bekijft kennis en het historisch denken en redeneren daarover het beste.⁸⁷ Vandaar dat onderdeel 5 plaatsvindt in de kasteelkelder van Huis Bergh. Dat is een rustige en stille omgeving in Huis Bergh.

⁸¹ Veldhuizen, *Educatie toolkit*, inleiding.

⁸² Veldhuizen, *Educatie toolkit*, 1. Rondleiding.

⁸³ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.100.

⁸⁴ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.4- 5.

⁸⁵ Veldhuizen, *Educatie toolkit*, nummer: 15.

⁸⁶ Ebbens en Ettekoven, *Samenwerkend leren*, p.137-138.

⁸⁷ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.119.

De leerdoelen:

De ontwerpprincipes zijn de basis geweest om het project te ontwerpen. Om die principes werkbaar voor leerlingen te maken zijn ze herformuleerd in leerdoelen. De leerdoelen waren voor de leerlingen te vinden in hun opdrachtenboekje tijdens het project.

- De leerlingen oefenen met de vaardigheden van historisch redeneren.
- De leerlingen kennis laten maken met en enthousiasmeren voor de middeleeuwen.
- De leerlingen kennis laten maken met de geschiedenis van de Achterhoek/Liemers en dan specifiek de regio's Bergh en de Oude IJsselstreek.
- De leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting.
- De leerlingen leren constructief samen te werken.

2.4 Tweede cyclus: kleine evaluatie prototype

Als onderdeel van de onderzoekscyclus heb ik tijdens de tweede cyclus interviews afgenomen. Het doel van de interviews was om feedback te krijgen op de eerste versie, het prototype, van mijn project. Zodoende kon ik de praktische bruikbaarheid van het project onderzoeken.⁸⁸ Vandaar dat ik de praktische ontwerpprincipes in de tweede cyclus bespreek. De structuur in de interviews volgde de drie categorieën ontwerpprincipes, daarom wordt ook in die volgorde de feedback geanalyseerd.

Didactische ontwerpprincipes

Om de feedback van de educatiemedewerkers te kunnen plaatsen en analyseren zijn ze gevraagd naar hun doelen ten aanzien van educatiewerkzaamheden op Huis Bergh. Daaruit is gebleken dat hun doelen sterk overeen komen met de doelen die over het algemeen ook gelden in het geschiedenisonderwijs.⁸⁹ Verschillende doelen die in de interviews werden genoemd zijn namelijk: het inleven in het verleden; het tastbaar maken van het verleden; het enthousiasmeren van de leerlingen; de leerlingen nieuwsgierig maken en tot slot kennis bijbrengen. De educatiemedewerkers konden zich daardoor ook vinden in de gekozen didactische ontwerpprincipes. Ze waren vooral van mening dat in het project de juiste onderwerpen uit de geschiedenis van Huis Bergh waren uitgekozen om de ontwerpprincipes te verwerken.⁹⁰ Verder is ook de docent van Isala College gevraagd om feedback op het prototype te geven. Hij was van mening dat de tekst in het boekje voor de leerlingen nog aantrekkelijker gemaakt kon worden om zodoende het inleven te bevorderen. Daarom is bijvoorbeeld de volgende zin veranderd: *“Vanmiddag gaan jullie heel dicht bij de middeleeuwen komen!”* in plaats van: *“Jullie gaan vandaag kennis maken met de middeleeuwen”*.⁹¹

Pedagogische ontwerpprincipes

De educatiemedewerkers zijn enthousiast over middelbare schoolleerlingen als nieuwe doelgroep voor Huis Bergh en ze vinden het een goede zaak dat er nu energie in die doelgroep gestoken wordt. *“Het is doodzonde dat er geen aandacht is voor het middelbaar onderwijs. Ze komen hier als kind op de basisschool en je ziet ze hier pas terug als ze zelf kinderen hebben. En in de tussentijd maak je mij niet wijs dat ze geen interesse hebben. Ik vind het heel goed dat dit gedaan wordt. Ik hoop dat ze met een positief gevoel hier weg gaan en zeggen: nou dat vond ik toch interessant zo'n kasteel”*.⁹² De reden dat dit als eerste noem komt omdat dit niet vanzelfsprekend is. In de aanleiding werd namelijk

⁸⁸ Van den Berg en Kouwenhoven, *Ontwerponderzoek in vogelvlucht*, p.23.

⁸⁹ Wilschut, *Geschiedenisdidactiek*, p.19-45.

⁹⁰ Bijlage E: Matrix feedbackinterviews.

⁹¹ Bijlage F: Mail geschreven feedback.

⁹² Bijlage D: Feedbackinterview met respondent 1.

duidelijk dat lang niet alle erfgoedinstellingen staan te springen om middelbare scholieren. Ook op Huis Bergh zijn er werknemers en vrijwilligers van Huis Bergh minder enthousiast over deze doelgroep. Er heerst op Huis Bergh een tendens dat de middelbare scholen een moeilijke doelgroep zijn met lastige leerlingen. De meeste vrijwilligers zullen dan ook niet staan te springen om middelbare scholieren te begeleiden.⁹³ De educatiemedewerkers die aan mijn project en onderzoek meehelpen, zijn dat gelukkig wel en zij hopen hun enthousiasme over te brengen op de andere medewerkers. De reden dat de medewerkers die mijn project hebben uitgevoerd, wel enthousiast zijn, komt mede doordat zij allen een achtergrond hebben in het onderwijs of in educatieve functies.⁹⁴

De educatiemedewerkers wilden zich graag goed voorbereiden op het project. In eerste instantie waren er in het prototype van het project geen mogelijke antwoorden gegeven op opdrachten van de leerlingen. Tijdens de interviews is gebleken dat de educatiemedewerkers daar behoefte aan hadden.⁹⁵ Je kunt zeggen dat er een behoefte is om controle over het leerproces te houden. Dit terwijl de educatiemedewerkers in hun feedback allemaal erg enthousiast over het project waren, vooral omdat de leerlingen de ruimte krijgen om zelfstandig te werken. *“Ja, ontzettend leuk gedaan. Goed dat de leerlingen meer losgelaten worden, ik ben erg benieuwd hoe dat dadelijk gaat”*.⁹⁶ Opvallend daarbij is ook de nadruk die de educatiemedewerkers leggen op regels die in het kasteel gelden. Tijdens de feedbackinterviews werd er namelijk op gewezen dat er in de centrale opening aandacht besteedt moet worden aan de regels die er in het kasteel zijn zoals het niet aanraken van de museumobjecten. Het is natuurlijk ook belangrijk dat de stukken niet worden aangeraakt maar door dit expliciet te melden wordt er wel aandacht gelegd op het afstand bewaren. Dit lijkt tegen de wens in te gaan om het verleden dichterbij de leerlingen te brengen.

Praktische ontwerpprincipes

Uit de interviews is gebleken dat de educatiemedewerkers zich het meeste zorgen hebben gemaakt over wat ze moesten doen wanneer de leerling eerder met een onderdeel klaar zouden zijn. Voor ieder onderdeel staat namelijk een half uur en de respondenten vroegen zich af of de leerlingen die tijd wel nodig hebben. Gaan de gidsen dan wat extra's vertellen of krijgen de leerlingen bijvoorbeeld bonusopdrachten/vragen? In de interviews heb ik met de respondenten afgesproken dat de gidsen die tijd kunnen gebruiken om wat extra's te vertellen. Dit kon in de ruimte gebeuren waar op dat moment werd gewerkt of onderweg naar een nieuwe ruimte. Ook kon de tijd gebruikt worden voor meer praktische zaken: even wat drinken; toiletteren; naar een nieuwe ruimte gaan; enzovoort. Na de uitvoering is geëvalueerd of dit goed heeft gewerkt of dat er een bonusopdracht bedacht moet worden. Hierin komt net als bij de pedagogische ontwerpprincipes een bepaalde wens van de educatiewerknemers naar voren om controle over het leerproces te houden.

⁹³ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.9.

⁹⁴ Bijlage E: Matrix feedbackinterviews.

⁹⁵ Bijlage E: Matrix feedbackinterviews.

⁹⁶ Bijlage D: Feedbackinterview met respondent 2.

2.5 Conclusie

In mijn project: dichtbij de middeleeuwen, wordt het verleden voor de leerlingen met name dichterbij gebracht door middel van omgevingsonderwijs met regionale voorbeelden. Maar eerder onderzoek raadt aan om te zorgen voor voldoende evenwicht tussen een verleden dat herkenbaar en nabij wordt gepresenteerd en een verleden dat vreemd en meer afstandelijk wordt benaderd.⁹⁷ Dat evenwicht moet bereikt worden door leerlingen te leren dat processen van verandering en continuïteit van invloed op erfgoed zijn. Dat wordt gedaan door historisch redeneren centraal te stellen en erfgoed te benaderen vanuit de dynamische opvatting.

In de feedback interviews met de educatiemedewerkers komt de spanning tussen afstand en nabijheid in verschillende dimensies naar voren. Vanuit didactisch oogpunt zitten de educatiemedewerkers en de docent van Isala College sterk op het inleven in het verleden. Maar vanuit pedagogisch en praktisch oogpunt blijkt dat er soms behoefte is aan regie en controle over het leesproces. Dit blijkt onder andere uit de behoefte voor mogelijke antwoorden, de nadruk die op het naleven van de regels in het kasteel wordt gelegd en de onzekerheid die er heerst over de vraag wat de leerlingen moesten doen wanneer er tijd over was. Hierin zit geen waardeoordeel dat zulke behoeftes of vragen verkeerd zijn, maar het is wel opvallend. In de evaluatie van de uitvoering zal blijken hoe de discussie over afstand en nabijheid in de praktijk tot uiting komt.

⁹⁷ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.117.

Hoofdstuk 3: uitvoering en evaluatie

3.1 Inleiding

“Dat leerlingen niet alleen naar het kasteel gaan voor puur het kasteel maar dat de leerlingen het kasteel zien in de geschiedenis, dat droop eraf!”.⁹⁸

Bovenstaand citaat van een medewerker van Huis Bergh laat zien dat zij van mening is het leerdoel ‘leerlingen leren over erfgoed vanuit een dynamische opvatting’ zeer geslaagd is tijdens de uitvoering van het project. Onderzoeken in hoeverre de gestelde leerdoelen zijn behaald is een belangrijk onderdeel van de evaluatie en daarmee het ontwerponderzoek.⁹⁹ In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de uitvoering van het project is geëvalueerd. Daarna wordt de onderzoekscyclus rondgemaakt door te kijken welke aanpassingen er voor de eindversie gedaan zijn. Hierdoor wordt de laatste deelvraag beantwoord: *“Hoe wordt de uitvoering van een erfgoedproject geëvalueerd en welke aanpassingen levert de evaluatie op?”*. De tevredenheid van de betrokken educatievemedewerkers en docenten is een belangrijke indicator voor de effectiviteit van erfgoedlessen.¹⁰⁰ Om mijn verhaal structuur te geven bespreek ik de evaluatie aan de hand van de ontwerpprincipes. Maar allereerst wordt een eerste indruk over de uitvoering gegeven. Het hoofdstuk wordt afgesloten met aanbevelingen en aanpassingen voor de eindversie die uit de evaluatie naar voren zijn gekomen.

3.2 Eerste reactie

Op maandag 18 november 2019 heeft klas 1b van Isala College uit Silvolde mijn project uitgetprobeerd. Ze waren met 29 leerlingen, één docent en een begeleidster. Vanuit Huis Bergh waren er drie educatiemedewerkers, de archivaris van Huis Bergh en ik zelf aanwezig. Voor iedereen was het de eerste keer waardoor iedereen moe was aan het eind van de dag.¹⁰¹ Het programma begon om 13.30 nadat de leerlingen in de ochtend gewoon les hadden gehad. Alle educatiemedewerkers merkten afzonderlijk van elkaar dat de leerlingen tijdens het laatste onderdeel vermoeid waren. De leerlingen zelf gaven ook aan moe te zijn op het eind van de dag. Desondanks werd de middag goed afgesloten tijdens de nabespreking in de kelder. De leerlingen gingen met elkaar aan het werk om de hoofdvraag van die middag te beantwoorden. Tegen de verwachting van sommige educatiemedewerkers in, gingen de leerlingen toen nog goed aan het werk.¹⁰²

Iedereen was erg blij en enthousiast over de uitvoering van het project. Het enthousiasme van de leerlingen werkte aanstekelijk op alle betrokkenen. Vooral de gedrevenheid waarmee werd geprobeerd om de middeleeuwse charters te ontrafelen was aandoenlijk. De archivaris van Huis Bergh ervaaarde de leerlingen zelfs als gretig: *“ze hadden goede opmerkingen, goede vragen, ja het was heel positief”*.¹⁰³ Ik kreeg in de nabespreking leuke reacties van de leerlingen, het hoogtepunt was de torenbeklimming. In de evaluatie heb ik de leerlingen gevraagd wat op hun het meeste indruk heeft gemaakt en wat ze het interessantste vonden aan het project. De combinatie van de originele middeleeuwse munten bekijken, het dak van de toren op klimmen en als toetje wapens kunnen vasthouden in de wapenkamer werden veelvuldig genoemd.

⁹⁸ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 2.

⁹⁹ Van den Berg en Kouwenhoven, *Ontwerponderzoek in vogelvlucht*, p.24.

¹⁰⁰ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.107.

¹⁰¹ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 2.

¹⁰² Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 4.

¹⁰³ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 5.

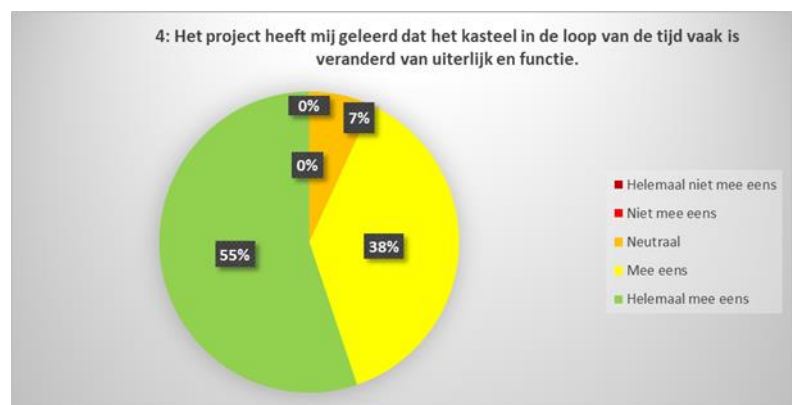
3.3 Didactische ontwerpprincipes

Het belangrijkste didactische principe in mijn project was dat leerlingen gingen oefenen met historisch redeneren. Over het algemeen zijn de respondenten het erover eens dat uit de nabespreking in onderdeel 5 is gebleken dat de leerlingen goed hebben geoefend met historisch redeneren maar dat er wel verbeterpunten zijn.¹⁰⁴ Ten eerste vroeg een educatiemedewerker zich na de tijd af of de leerlingen aan de hand van de kaartjes wel de link tussen hun boek en het regionale voorbeeld hadden gelegd. Daarnaast hebben de medewerkers en ikzelf gemerkt dat naarmate de middag vorderde het werken met de mysteriewerkvorm minder werd. Leerlingen namen aan het eind van de middag minder de moeite om de tekstjes geconcentreerd te lezen. Maar desondanks heeft een groot gedeelte van de leerlingen de kaartjes/bronnen serieus bestudeerd en kritisch bekeken. Een oplossing om ook de groepjes die laat in de middag aan de opdracht toekomen er beter bij te betrekken is om een actievere werkvorm te gebruiken. De mysteriewerkvorm is wel een van de meest motiverende en krachtigste ‘actief historisch denken’ werkvorm maar het laat de leerlingen wel veel lezen en schrijven.¹⁰⁵ In het vervolg is het goed om na te gaan welke werkvorm het meest geschikt is om in een erfgoedproject leerlingen te laten oefenen met historisch redeneren. Naar aanleiding van deze uitvoering lijkt de mysteriewerkvorm beter geschikt voor in het klaslokaal. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de aanpassingen in het project.

Om historisch redeneren goed uit te verf laten komen in combinatie met erfgoed is het belangrijk dat de leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting. Een belangrijke vraag in de evaluatie was daarom of de betrokkenen van mening zijn dat we daarin zijn geslaagd. Dit blijkt in de evaluatie het doel te zijn geweest waarin we tijdens het project het meest geslaagd zijn. Zoals in het citaat aan het begin van dit hoofdstuk wordt gezegd, dat leerlingen het kasteel zagen in de geschiedenis en niet puur als kasteel dat er maar staat, was goed aan de leerlingen te merken. Grever en van Boxtel noemen dit ‘leren over erfgoed’.¹⁰⁶ De medewerkers en de docent waren het erover eens dat dit leerdoel het duidelijkst is overgekomen op de leerlingen. Ook de leerlingen hebben in de evaluatie aangegeven dat het project hun met name heeft geleerd dat het kasteel in de loop van de tijd vaak is veranderd van uiterlijk en functie. Van de leerlingen was 93% het met deze stelling eens. De medewerkers hebben aangegeven dat ze het met de leerlingen veel over de

veranderende functie hebben gehad en dat de leerlingen dit goed begrepen. *“Ik vond de leerlingen heel opmerkelijk. Toen we in de tuin stonden en ze keken naar de muur, zei een leerling gelijk: kijk, ik zie dicht gemetselde ramen! Nou toen ben ik gelijk gaan vragen, waarom zou dat zijn? Ja, qua waarneming overtroffen de leerlingen mijn verwachtingen”*.¹⁰⁷

Vanaf het allereerste gesprek is het een belangrijk doel vanuit Isala geweest om leerlingen kennis te laten maken met de middeleeuwen en de leerlingen te enthousiasmeren en te interesseren voor deze periode uit de geschiedenis. Dit doel is tijdens het project zeker behaald. Dit komt door de mogelijkheid voor de leerlingen om zich in te leven in de

Figuur 1 Cirkeldiagram van vraag 4 uit de leerlinge-evaluatie.

¹⁰⁴ Bijlage L: Matrix evaluatie interviews.

¹⁰⁵ Jan de Vries, *Actief Historisch Denken*, p.125.

¹⁰⁶ Grever en van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.95.

¹⁰⁷ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 1.

geschiedenis van het kasteel. Een educatie-medewerker zei hierover: *“dit is de beste manier, de kinderen hier naar toe halen”*.¹⁰⁸ De docent van de leerlingen was erg enthousiast over het inlevingsvermogen van zijn leerlingen in de wapenkamer. *“Het is natuurlijk heel mooi om te zien dat jongens helemaal*

Figuur 2 Cirkeldiagram van vraag 6 uit de leerlingevaluatie

losgaan als ze zo'n zwaard in hun handen mogen houden, je ziet dat sommigen het wapengekletter dan al kunnen horen!”.¹⁰⁹ Maar de docent zag ook hoe goed de medewerkers de leerlingen hebben geholpen met inleven. Zij vroegen de leerlingen bijvoorbeeld boven op de toren om zich te verplaatsen in een graaf en zich af te vragen hoe het voelt als alles wat je om je heen ziet van jou is. Op die manier konden de leerlingen zich proberen te verplaatsen in het verleden en kwam het verleden voor de leerlingen dichterbij. Zoals in figuur 2 te zien is, vinden de leerlingen zelf dat ze zich een betere voorstelling van de middeleeuwen hebben kunnen maken. Daaraan heeft de werkwijze van de educatiemedewerkers een belangrijk aandeel gehad.

De wens van het Isala College was daarnaast ook om alvast wat abstracte begrippen uit de middeleeuwen te verhelderen voor de leerlingen, zoals feodaliteit. Het begrip feodaliteit is aan de hand van de charters duidelijk geworden voor de leerlingen. Dit merkte de archivaris van Huis Bergh uit de reacties van de leerlingen tijdens het bespreken van de charters. Het idee dat er hiërarchie bestond in de middeleeuwen, met bovenaan de keizer, en dan daaronder de hertog en dan een graaf en uiteindelijk alle mensen die daar weer onder zaten. De gelaagdheid van zo'n samenleving is goed met de leerlingen besproken. En de vraag wat voor een macht zo'n lokale heer had sprak goed uit de charters, daarin waren de leerlingen ook erg geïnteresseerd.¹¹⁰ Slechts 4% van de leerlingen was niet van mening dat het project ze heeft geholpen om de middeleeuwen te begrijpen.¹¹¹

Een van de manieren om geschiedenis voor de leerlingen dichterbij te brengen is door aandacht te besteden aan omgevingsonderwijs. Op de vraag of het project aan dat ontwerp-principe heeft voldaan kwamen wisselende reacties. De helft van de aanwezige betrokkenen die dag had het idee dat we daar meer hadden kunnen bereiken terwijl de andere aanwezige betrokkenen van mening waren dat het zeker gelukt was. Valt dat te verklaren? Het komt waarschijnlijk door wat de medewerkers die middag aan de leerlingen verteld hebben. Dat verschilt per medewerker omdat ik bewust geen kant en klare teksten heb meegegeven. De archivaris van Huis Bergh vertelde mij bijvoorbeeld dat hij er bewust aandacht aan besteed heeft. *“Ik kon zeker merken dat ze opleefden wanneer ik vertelde over Gendringen, Ulft, Terborg en Silvolde. Het is belangrijk om hun plaatsnaam te noemen”*.¹¹² Terwijl een andere educatiemedewerker aangaf dat ze wel op de toren wat had rond gewezen maar dat het verder niet ter sprake is gekomen.¹¹³ Persoonlijk had ik na de uitvoering ook het gevoel dat we meer uit dit leerdoel hadden kunnen halen. Een leerling vroeg namelijk aan mij in de evaluatie: Maar meneer, wat betekent regionale geschiedenis? Dat was voor mij het teken dat we daar de slag hadden gemist. In de evaluatie is duidelijk geworden dat leerlingen positief reageren

¹⁰⁸ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 1.

¹⁰⁹ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 6.

¹¹⁰ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 5.

¹¹¹ Bijlage H: Evaluatie leerlingen.

¹¹² Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 5.

¹¹³ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 4.

wanneer het verleden letterlijk dichterbij wordt gebracht. Dat de plaatsnamen van de leerlingen werden genoemd heeft gezorgd voor herkenning en dat maakt het voor de leerlingen interessanter. Dit moet in de toekomst bewuster gebeuren.

3.4 Pedagogische ontwerpprincipes

Een pedagogisch ontwerpprincipe van het project is om leerlingen constructief te laten samenwerken. Om dat te kunnen bewerkstelligen had ik de samenwerkend leren vorm 'genummerde hoofden' in het project verwerkt. Deze vorm blijkt goed bij het project te passen. *"Ik vond het leuk dat ze op het eind weer met elkaar aan het werk gingen aan die tafeltjes. Volgens mij juist omdat ze weer even met anderen aan tafel kwamen te zitten en ervaringen konden uitwisselen"*.¹¹⁴ Deze observatie laat precies zien waarom ik voor 'genummerde hoofden' als samenwerkingsvorm heb gekozen. Door het ontstaan van de nieuwe groepjes ontstond er een nieuwe dynamiek waardoor alle leerlingen er weer 'bij' waren. Ze waren op deze manier allemaal individueel aanspreekbaar en daardoor zijn ze nog even goed aan het werk gegaan.¹¹⁵ Dat terwijl er bij de meeste leerlingen weinig concentratie meer aanwezig was na een lange dag.

De belangrijkste aanbeveling uit de evaluatie met de medewerkers, de docent en de leerlingen is dat het project in de toekomst meer activerend voor de leerlingen gemaakt kan worden. De docent van Isala College vertelde in de evaluatie: *"Ik denk dat het belangrijkste verbeterpunt is het activeren. Ik denk dat de opzet zo zou moeten zijn dat de rol van de gids kleiner wordt ondanks mijn waardering voor de betrokkenheid en de goede toon die ze wisten te vinden. Maar ik denk dat er didactisch meer te halen is als we de opdrachten zodanig maken dat de leerlingen er nog meer zelf in duiken"*.¹¹⁶ Ook de leerlingen zelf waren van mening dat ze tijdens het project meer zelf hadden willen doen en dat ze veel hebben moeten luisteren. Dit kwam voor mij enigszins als een verrassing. Wanneer eerdere scholen op Huis Bergh kwamen, werden ze meestal meegenomen op een rondleiding door een gids die aan het woord was en zo nu en dan een vraag stelde. Ik heb geprobeerd een activerend project te maken door de mysteriewerkvorm in het project te verwerken en leerlingen veel vragen mee te geven die zij moesten beantwoorden. In de feedback interviews hadden de educatiemedewerkers van Huis Bergh aangegeven dat ze de verdeling tussen docent en leerlinggestuurd werken goed in balans vonden. In de evaluatie is uiteindelijk gebleken dat de meeste betrokkenen van mening waren dat de middag meer activerend had kunnen zijn. Dat is interessant omdat een mysterie juist een voorbeeld is van activerende didactiek. Maar blijkbaar voelt een mysterie niet zo actief als er ook concreet erfgoed aanwezig is.

3.5 Praktische ontwerpprincipes

Tijdens mijn onderzoek is het opgevallen dat de vaste medewerkers op Huis Bergh het soms lastig vinden om meer traditionele ideeën over excursies en rondleiden los te laten. Dit is goed te merken in de discussie rond afstand en nabijheid in erfgoededucatie.¹¹⁷ De middelbare school wilde namelijk door middel van het project het verleden dichterbij de leerlingen brengen door het kasteel te bezoeken. Maar soms leek het erop alsof het kasteel het verleden juist, onbewust, op afstand wilde

¹¹⁴ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 4.

¹¹⁵ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 5.

¹¹⁶ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 6.

¹¹⁷ Klein, S., Grever, M., en van Boxtel, C., 'Zie, denk, voel vraag, spreek, hoor en verwonder', p.381-395.

houden. Dit is goed te illustreren met de vraag of we de originele charters wel of niet uit het archief van Huis Bergh gingen halen. De vaste medewerkers van Huis Bergh waren hierover in eerste instantie niet enthousiast vanwege de mogelijke beschadigingen die een charter zou kunnen oplopen. Daarin komt de bewaar- en doorgeefvisie op erfgoed duidelijk naar voren.¹¹⁸ Als voorwaarde werd daarom gesteld dat de charters enkel in vitrines mochten komen te liggen. Vitrines in de maat van de charters waren alleen niet meer beschikbaar. Uiteindelijk kwam ik in gesprek met de archivaris van Huis Bergh, hij beheert de charters. Hij vond het een goed idee om de charters aan de leerlingen te laten zien en hij wilde ervoor zorgen dat de charters veilig uit het archief naar het kasteel zouden gaan. We hadden afgesproken om grote geplastificeerde kopieën te maken zodat de leerlingen die konden gaan gebruiken bij het vertalen. Na zijn toezegging kwam er goedkeuring.

Foto 2 Archivaris van Huis Bergh toont de leerlingen een originele charter

Tijdens de uitvoering is gebleken dat de charters het bij de leerlingen en de docent van het Isala juist enorm goed hebben gedaan. Dat was te merken aan het enthousiasme van de leerlingen wanneer ze de charters moesten vertalen en toen ze daarover met de archivaris in gesprek gingen. Acht leerlingen hebben in de evaluatie de charters genoemd als het meest interessante wat ze die middag behandeld hebben. Ook hun docent was enorm enthousiast: *“als je dan oog in oog staat met een echt zegel van de Heilige Roomse Keizer dan is dat als vakman echt geweldig, een historische sensatie!”*.¹¹⁹ De manier waarop de archivaris de charters presenteerde sloot goed aan bij de leerlingen. Hij vond het achteraf mooi dat de charters nog in de dozen zaten in plaats van in de vitrine omdat je zo een verassingseffect had.¹²⁰ Uit deze ervaringen met de charters blijkt dat wanneer je erfgoed op een verantwoorde manier dichtbij de leerlingen brengt, de interesse en het enthousiasme zullen toenemen. Erfgoed heeft bijgedragen aan een rijker beeld en beter begrip van een historisch verschijnsel, in dit geval stadsrechten.¹²¹

De educatiemedewerkers stonden wel open voor nieuwe ideeën over excursies en rondleiden maar waren soms voorzichtig met een middelbare school als groep in het kasteel. Ook na afloop van de uitvoering vonden ze bijvoorbeeld de leerlingen nog te jong om zelfstandig naar de volgende ruimte te laten gaan. Een doel wat we bij educatiemedewerkers duidelijk terugzien is leerlingen bijbrengen dat ze erfgoed moeten respecteren en waarderen.¹²² *“We hadden de leerlingen nog kunnen vragen: wat denken jullie dat de regels zijn? Dan hoef je daarna alleen nog te zeggen dat ze met respect met het kasteel moeten omgaan”*.¹²³ Ze vinden het belangrijk dat in de introductie duidelijk moet worden dat de leerlingen met respect met het kasteel moeten omgaan. Daarnaast zijn ze van mening dat de omgeving (het museum/kasteel) erom vraagt dat de medewerkers de leiding nemen. Daardoor ontstaat er, misschien onbewust, afstand tussen erfgoed en de leerlingen. Wanneer je het verleden voor leerlingen juist dichtbij wilt brengen is het goed om je daar als erfgoedinstelling bewust van te zijn. Het is opvallend omdat de medewerkers wel vragen om meer

¹¹⁸ Vroemen, *Erfgoed in educatie*, p.4.

¹¹⁹ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 6.

¹²⁰ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 5.

¹²¹ Van Boxtel, C., de Bruijn, P., Grever, M., Klein, S. & Savenije, G., *Dicht bij het verleden: wat kunnen erfgoedlessen bijdragen aan het leren van geschiedenis?*, p.18-21.

¹²² Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.67.

¹²³ Bijlage K: Evaluatie-interview met respondent 1.

activerende didactiek, waarbij er dus minder leiding bij de educatiemedewerkers en meer zelfsturing van de leerlingen wordt verwacht.

3.6 Aanbevelingen en aanpassingen

Uit de evaluatie van de leerlingen kwam een interessante aanbeveling. Ik heb de leerlingen namelijk gevraagd wat zij die middag nog graag hadden willen leren in het kasteel. Daaruit is gebleken dat de leerlingen graag meer hadden willen leren over het dagelijks leven in de middeleeuwen. *“Hoe ze vroeger leefden. Bijvoorbeeld wat ze aten of wat ze in hun vrije tijd deden”*. Voor Huis Bergh kwam deze aanbeveling niet als een verrassing want in het museum van Huis Bergh staat de kunstcollectie van Jan Herman van Heek centraal. Het is een bewuste keuze omdat op dit moment het beleidsplan geldt dat de collectie Van Heek centraal stelt.¹²⁴ Er is wel veel aanbod in educatieprogramma's voor basisschoolleerlingen die zich richten op het dagelijks leven in de middeleeuwen, maar het kasteel is grotendeels als kunstmuseum ingericht. *“Kies je hier op Huis Bergh voor een programma over het kasteel en de bewoners, dan hebben we het al snel over de Van Heeks. Hoe was het om kunst te verzamelen? Het kasteel is gewoon helemaal erop ingericht om de kunstcollectie te tonen”*.¹²⁵ Uit de gesprekken die ik heb gevoerd kan ik concluderen dat Huis Bergh op korte termijn niets met deze aanbeveling gaat doen. Echter op de lange termijn kan er natuurlijk altijd een beleidsplan komen dat misschien de vele eeuwen bewoners geschiedenis meer recht gaat doen en het leven in de middeleeuwen centraler gaat stellen. Maar dat is iets voor in de toekomst.

De educatiemedewerkers vroegen zich voor de uitvoering van het project af wat ze moesten gaan doen wanneer de leerlingen eerder klaar zouden gaan zijn bij een onderdeel. Tijdens de feedback interviews heb ik toen met de educatiemedewerkers afgesproken dat ze de tijd konden gebruiken om wat extra's te vertellen of om bijvoorbeeld te toiletteren en naar een nieuwe ruimte te gaan. Uit de uitvoering is gebleken dat het goed heeft gewerkt en dat er bijvoorbeeld geen bonusopdracht bedacht hoeft te worden. De educatiemedewerkers hebben namelijk gemerkt dat de leerlingen het half uur zeker nodig hadden voor de opdrachten en dat de leerlingen ook zelf met vragen kwamen waardoor er geen tijd meer overbleef. Dit is daarom in de eindversie niet aangepast.

De volgende aanbevelingen zijn wel verwerkt in de eindversie. Ten eerste is gekeken hoe het project actiever voor de leerlingen gemaakt kon worden. Zoals ik in de vorige paragraaf ook heb aangegeven laat een mysteriewerkvorm de leerlingen wel veel lezen en schrijven.¹²⁶ Naar aanleiding van de evaluatie is het daarom beter om de leerlingen een opdracht te geven waarin ze meer moeten handelen en doen. Maar aan de andere kant heeft de mysteriewerkvorm ook voor evenwicht gezorgd in het verleden op afstand zetten en nabij brengen voor de leerlingen. Dit lukte het best in onderdeel 2 waarin de charters werden behandeld. Het verleden kwam toen heel dichtbij omdat het een origineel stuk uit de veertiende eeuw is en omdat het uit 's-Heerenberg komt. Maar in de mysteriewerkvorm daarna moesten de leerlingen zich richten op de bredere context en het plaatselijke voorbeeld koppelen aan de stof uit hun leerboek. Het project zou aan evenwicht verliezen wanneer dit wordt veranderd.

De vraag was daarom waar in het project wel een aanpassing gedaan kan worden waardoor het voor de leerlingen actiever wordt, maar waar het evenwicht tussen afstand en nabijheid niet door wordt verstoord? Er is besloten om de mysteriewerkvorm alleen uit onderdeel 3 te halen. Tijdens de uitvoering hebben de leerlingen onder begeleiding van de educatiemedewerker plekken in het kasteel bekeken waaraan te zien is dat het kasteel van functie is veranderd. Het onderdeel eindigde bij de maquettes waar de leerlingen zelf voorbeelden moesten geven van de veranderlijkheid

¹²⁴ Bijlage N: Interview met respondent 8.

¹²⁵ Bijlage N: Interview met respondent 7.

¹²⁶ Jan de vries, *Actief Historisch Denken*, p.125.

van het kasteel. In deze opzet hebben de educatiemedewerkers redelijk veel regie over het leerproces. Er ontstaat een rondleiding waarin de medewerkers de plekken laten zien waaraan de veranderlijkheid te herkennen is. In de eindversie komt de regie over het leerproces bij de leerlingen te liggen. De leerlingen starten nu bij de maquettes waarbij ze voorbeelden moeten geven van de veranderlijkheid van het kasteel. Daarna krijgen ze de opdracht om zelf de plekken in het kasteel te gaan zoeken waaraan ze de veranderlijkheid kunnen herkennen. Ze moeten daarvan foto's maken en voor het eind van het onderdeel aan de educatiemedewerker laten zien. Die foto's kunnen ze gebruiken om de hoofdvraag te beantwoorden in onderdeel 5. Dan gebruiken ze hun eigen gemaakte bronnen. Op die manier zijn de leerlingen zelfstandiger bezig en moeten ze meer handelen en doen in plaats van lezen en schrijven. Een foto opdracht heeft als voordeel dat leerlingen er beter door gaan kijken en dat je inspeelt op de visueel ingestelde jongeren. Daarnaast bepaald de leerling zelf wat hij of zij fotografeert en ligt er meer regie bij de leerling.¹²⁷ Met de foto-opdracht wordt ook de dynamische opvatting versterkt omdat de leerlingen zelf betekenisgeven aan erfgoed.¹²⁸

In het project zijn tot slot zijn de volgende kleinere aanpassingen gedaan. Ten eerste is in de boekjes voor de educatiemedewerkers aangegeven dat ze meer aandacht aan het regionale aspect moeten besteden. Dit kan gebeuren door de plaatsnamen van de leerlingen te noemen in relatie tot het kasteel en de leerlingen te sturen de koppeling met hun leerstof te maken. Ten tweede is het voortaan verstandiger om de groepjes waarin de leerlingen samenwerken op de school te laten samenstellen. In de klas met havo/vwo leerlingen ontstonden nu redelijk grote verschillen doordat sommige groepjes veel sneller klaar waren. Wanneer een docent dit voor de uitvoering van het project doet, kunnen de groepjes bewuster ingedeeld worden. Tot slot is het beter om voortaan de charters te behandelen in een ruimte waar beter licht aanwezig is. De kapel is een hele mooie ruimte maar het bleek er op een regenachtige novembermiddag behoorlijk donker te zijn, in de voorbereiding op het project was daar niet bij stil gestaan.

3.7 Conclusie

De evaluatie heeft dimensies van de discussie over afstand en nabijheid naar voren laten komen. De vaste medewerkers van Huis Bergh waren niet enthousiast om originele charters uit het archief te halen. Uiteindelijk kwam er met behulp van de archivaris toestemming en tijdens de uitvoering is ook gebleken dat de originele charters ervoor hebben gezorgd dat de leerlingen geïnteresseerd waren. De leerlingen kwamen even heel dichtbij de veertiende eeuw waarna ze weer wat afstand namen in de mysteriewerkvorm. In die opdracht krijgen ze het voorbeeld uit 's-Heerenberg, dat voor hun dichtbij staat, dat daarna wordt gekoppeld aan de stof in het boek, dat juist weer verder weg is. Zo was er evenwicht tussen een verleden dat herkenbaar en nabij voor de leerlingen wordt gebracht en een verleden dat meer afstandelijk door de leerlingen wordt benaderd.¹²⁹

Maar de discussie over afstand en nabijheid kwam ook nog in een andere dimensies naar voren. Uit de evaluatie van de praktische ontwerpprincipes werd duidelijk dat de betrokkenen aan de ene kant vinden dat er in het vervolg meer actieve werkvormen moeten worden toegepast en dat de rol van de educatiemedewerkers kleiner moet worden. Terwijl aan de andere kant de betrokkenen de leerlingen te jong vinden om zelfstandig in het kasteel te laten werken.

¹²⁷ Veldhuizen, *Educatie toolkit*, nummer: 25.

¹²⁸ Vroemen, *Erfgoed in educatie*, p.4-5.

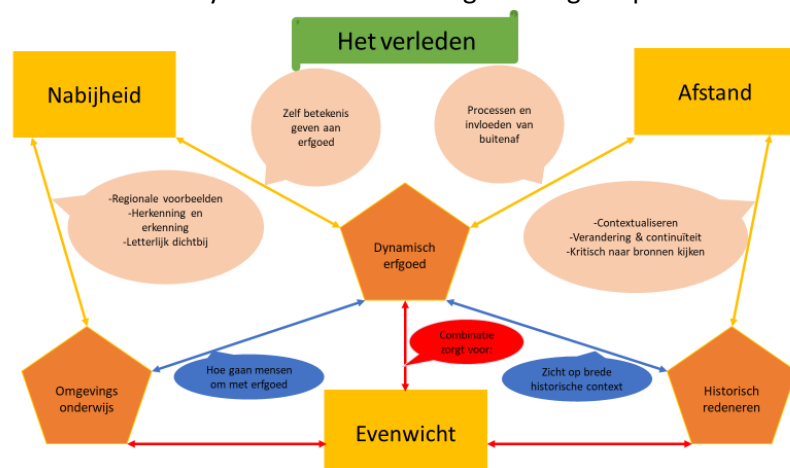
¹²⁹ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.117.

Conclusie en discussie

In deze scriptie is onderzocht hoe historisch redeneren kan worden geïntegreerd in een erfgoedproject. Uit het academisch debat is gebleken dat daarbij de volgende vraag moet worden gesteld: moet het verleden als nabij worden gepresenteerd of juist op afstand worden geplaatst?¹³⁰ Het ontwerponderzoek heeft aangetoond dat dynamisch erfgoed, in combinatie met historisch redeneren en omgevingsonderwijs zorgt voor evenwicht in de discussie over afstand en nabijheid. Historisch redeneren wordt goed geïntegreerd in een erfgoedproject vanuit de opvatting dat erfgoed dynamisch is en waarbij sprake is van omgevingsonderwijs.

Het evenwicht wordt bereikt door de drie kernconcepten te combineren. Door aandacht te besteden aan omgevingsonderwijs wordt het verleden voor de leerlingen dichtbij gebracht. Regionale voorbeelden worden gekoppeld aan bredere historische gebeurtenissen die daardoor minder ver weg komen te staan. Ten tweede is gebleken dat regionale voorbeelden zorgen voor herkenning en erkenning bij de leerlingen. Tot slot laten regionale voorbeelden de leerlingen zien dat het verleden niet ver van huis gezocht hoeft te worden. Omgevingsonderwijs brengt het verleden letterlijk dichtbij de leerlingen. Het kernconcept historisch redeneren helpt leerlingen om met meer afstand naar het verleden te kijken. Dat gebeurt doordat de leerlingen oefenen met contextualiseren, processen van verandering en continuïteit identificeren, en bronnen kritisch te analyseren. Dynamisch erfgoed is tot slot het kernconcept dat zorgt voor evenwicht, zoals te zien is in figuur 3. Aan de ene kant zorgt dynamisch erfgoed voor nabijheid omdat leerlingen zelf betekenis aan het erfgoed kunnen geven. Aan de andere kant zet dynamisch erfgoed het verleden op afstand door veel aandacht te vestigen op processen en invloeden van buitenaf.

De drie kernconcepten zijn niet alleen goed te combineren maar ze versterken elkaar ook. Door historisch redeneren en de dynamische opvatting van erfgoed bleven de leerlingen zicht houden op de bredere historische context.¹³¹ De dynamische benadering van erfgoed past daarnaast bij het besef dat historische bronnen altijd kritisch benaderd moeten worden.¹³² Dynamisch erfgoed en omgevingsonderwijs passen weer goed bij elkaar omdat ze laten zien hoe mensen met erfgoed omgaan. Daarnaast zorgt omgevingsonderwijs voor regionale voorbeelden en herkenning. Daar is het project goed in geslaagd tijdens het onderdeel waarin de

Figuur 3 Schema: afstand en nabijheid in combinatie met de drie kernconcepten originele charters werden behandeld. De leerlingen kwamen even heel dichtbij de veertiende eeuw waarna ze weer wat afstand namen in de mysteriewerkvorm. Dan koppelen de leerlingen het aan een breder inhoudelijk verhaal door middel van een klein bronnenonderzoek. Het ontwerponderzoek is daarmee een voorbeeld van hoe er voldoende evenwicht tussen een verleden dat herkenbaar en nabij wordt gepresenteerd en een verleden dat vreemd en meer afstandelijk wordt benaderd.¹³³

¹³⁰ Klein, 'Zie, denk, voel, vraag, spreek, hoor en verwonder', p.381.

¹³¹ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.117.

¹³² Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.63.

¹³³ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.117.

Tijdens het doen van het ontwerponderzoek is duidelijk geworden dat de discussie over afstand en nabijheid in meerdere dimensies tot uiting komt. Eerder onderzoek heeft zich vooral gericht op gevoelige onderwerpen zoals de Tweede Wereldoorlog en het slavernijverleden, daarbij werd gekeken of emotionele verbondenheid met verleden de kritische analyse niet te veel belemmerde. Maar wanneer er een erfgoedproject wordt ontwikkeld moet men zich ervan bewust zijn dat er meerdere dimensies een rol spelen in de discussie over het verleden op afstand zetten en nabij brengen. Niet alleen het perspectief van de maker van een erfgoedproject is van invloed op het evenwicht tussen afstand en nabijheid maar het evenwicht is ook afhankelijk van de benaderingen die de medewerkers van een erfgoedinstelling ten aanzien van erfgoed en geschiedenisonderwijs hebben. Dit onderstreept de oproep van Grever en Van Boxtel om ook de betrokken educatiemedewerkers in de evaluatie te betrekken.¹³⁴ Wanneer het bijvoorbeeld niet was gelukt om het originele charter uit de veertiende eeuw uit het archief te krijgen, hadden de leerlingen die ervaring met zo'n authentiek stuk niet gehad en was er misschien minder gevoel van nabijheid geweest. Of men kan wel hele actieve werkvormen bedenken maar wanneer je daarin wordt beperkt als er in het museum een grote nadruk ligt op respect voor erfgoed en rustig gedrag, waardoor er afstand tot het verleden wordt creëert. Zulke omstandigheden zijn niet per definitie goed of fout maar zijn van belang om rekening mee te houden.

Het onderzoek op Huis Bergh heeft laten zien dat er een goede excursie georganiseerd kan worden voor middelbare schoolleerlingen en dat de leerlingen zeker geïnteresseerd kunnen zijn in de middeleeuwen en het kasteel. Op Huis Bergh heerst het idee van de middelbare school als moeilijke doelgroep met leerlingen die geschiedenis en kunst duf en in ieder geval niet inspirerend vinden.¹³⁵

Basisschoolleerlingen zijn een ideale doelgroep voor kleinere musea die vaak werken met vrijwilligers, die zich nogal eens liever bezighouden met kinderen dan met jongeren (pubers).¹³⁶ Uitzondering waren de educatiemedewerkers van Huis Bergh die enthousiast zijn over de nieuwe doelgroep. Tijdens de uitvoering is gebleken dat de pubers juist erg geïnteresseerd waren en soms zelfs gretig te noemen. De educatiemedewerkers waren zeer tevreden over de uitvoering en hopelijk slaat hun enthousiasme over op de andere medewerkers en vrijwilligers op Huis Bergh. Of het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep op Huis Bergh in de toekomst haalbaar is en blijft, hangt af van het financiële plaatje. Is het voor Huis Bergh niet verliesgevend en is het voor een middelbare school betaalbaar? Aan de kwaliteit van het project heeft het in ieder geval niet gelegen daarover was iedereen meer dan tevreden.

Foto 3 Leerlingen lopen onder de poort door de hoofdburcht van kasteel Huis Bergh in

¹³⁴ Grever en Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, p.107.

¹³⁵ Bijlage N: Interview met respondent 8.

¹³⁶ Vroemen, *Educatie in erfgoed*, p.9.

Discussie

In het onderzoek is aangetoond hoe de drie kernconcepten te combineren zijn in een erfgoedproject en hoe er evenwicht blijft bestaan tussen afstand en nabijheid. Dit onderzoek heeft zich echter enkel gericht op Huis Bergh en op één eerstejaars havo/vwo klas. Voor meer generaliserende uitspraken zou er op grote schaal onderzoek gedaan moeten worden.

Maar nog belangrijker is het om voortaan onderzoek te laten plaatsvinden vanuit middelbare scholen in plaats van vanuit een erfgoedinstelling. Wanneer je onderzoek zou doen vanuit de middelbare school is het beter mogelijk om de opbrengsten van de leerlingen te onderzoeken. We hebben gezien dat de leerlingen meer geïnteresseerd en gemotiveerd zijn wanneer het verleden nabij wordt gebracht maar welke effecten heeft dat op hun leren? Of is de authentieke ervaring slechts die ene middag aanwezig en is die daarna gauw weer verdwenen? Welke effecten heeft het op een klas wanneer ze voor een bepaald onderwerp op excursie zijn geweest? Kunnen ze dan hun kennis beter koppelen aan de werkelijkheid of blijft het lastig voor leerlingen om zo'n voorstelling te maken? Daarnaast zou het dan mogelijk zijn om klassen met elkaar te vergelijken. Heeft een klas die op excursie is geweest betere leeropbrengsten dan een klas die tijdens de behandeling van hetzelfde onderwerp niet op excursie is geweest? Hebben de leerlingen daadwerkelijk een beter beeld van bijvoorbeeld de middeleeuwen gekregen? Interessante vragen die in vervolgonderzoek zeker aandacht zouden verdienen.

Literatuurlijst

- Berg, E. van den, & Kouwenhoven, W. (2008) Ontwerponderzoek in vogelvlucht. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 29(4), 20-26
- Boxtel, C. van, (2009) *Geschiedenis, erfgoed en didactiek* (oratie EUR; Amsterdam).
- Boxtel, C. van, Bruijn, P. de, Grever, M., Klein, S., Savenije, G., (2010) 'Dichtbij het verleden. Wat kunnen erfgoedlessen bijdragen aan het leren van geschiedenis?', *Kleio* :5118-23.
- Bruijn, P. de, (2014) *Bridges to the past. Historical distance and multiperspectivity in English and Dutch heritage educational resources*, PhD Theses EUR.
- College voor Toetsen en Examen, 'Geschiedenis HAVO. Syllabus centraal examen 2020' (versie 2, juni 2018).
- Dibbits, H., *Delen van het verleden, erfgoed en educatie in de 21^e eeuw*. Inaugurele rede bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Historische Cultuur en Educatie aan het Centrum voor Historische Cultuur (ESHCC) van de Erasmus Universiteit Rotterdam op 16 oktober 2015.
- Donk, C. van der, Lanen, B. van, (2012) *Praktijkonderzoek in de school* (Bussum: Uitgeverij Coutinho).
- Drie, J. van, Boxtel, C. van, (2008) 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past', *Educational Psychology Review* :20, 87-110.
- Ebbens, S., & Ettekoven, S., (2013) *Samenwerkend leren* (Groningen: Noordhoff Uitgevers).
- Frijhoff, W., (2007) *Dynamisch erfgoed* (Amsterdam: Sun).
- Grever, M., & Boxtel, C. van, (2014) *Verlangen naar tastbaar verleden. Erfgoed, onderwijs en historisch besef* (Hilversum: Verloren).
- Grijzenhout, F. ed., (2007) *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip* (Amsterdam).
- Janssenswillen, P., Meeus, W., Vinckx, E., Leenen, S. (2018) *De 'Heritage Education Multiperspectivity Matrix' (HEM-matrix v1.0). Een instrument voor screening van programma's voor erfgoedonderwijs met het oog op multiperspectiviteit*. (Volkskunde).
- Klein, S., Grever, M., Boxtel C. van, (2011) 'Zie, denk, voel, vraag, spreek, hoor en verwonder'. Afstand en nabijheid bij geschiedenisonderwijs en erfgoededucatie in Nederland. *Tijdschrift voor Geschiedenis* 124:3 381-295.
- Kooij, C. van der, Schans, T. van der (red.) (2016) *Bij de Tijd 1, Een visie van geschiedenisdocenten op hun vak* (Den Haag: Vereniging van docenten geschiedenis en staatsinrichting).
- Kooij, C. van der & Schans, T. van der (red.) (2017) *Bij de Tijd 2, Bouwstenen voor geschiedenisleerplannen* (Den Haag: Vereniging van docenten geschiedenis en staatsinrichting).
- Kooij, C. van der & Schans, T. van der (red.) (2018) *Bij de Tijd 3, Bouwstenen voor geschiedenisleerplannen* (Den Haag: Vereniging van docenten geschiedenis en staatsinrichting).
- Lowenthal, D., (1996) *The heritage crusade and the spoils of history* (Cambridge).
- Macdonald, S., (2013) *Memorylands – Heritage and identity in Europe today* (London/New York: Routledge).
- Plomp, T., Y Nieveen, N. (red.) (2009) *An introduction to educational design research* (Enschede: SLO).
- Ruikes, C., (2012) *Het oude kasteel herleefde. Jan Herman van Heek en Huis Bergh 1912-2012* (Stichting Huis Bergh).

- Savenije, G., (2014) *Sensitive History under Negotiation: Pupils historical imagination and attribution of significance while engaged in heritage projects*, PhD thesis., (Rotterdam: Erasmus University).
- Smith, L., (2006) *Uses of heritage*, (New York: Routledge).
- Smith, L. (2016) “*Changing Views? Emotional Intelligence, Registers of Engagement and the Museum Visit*”, In *Museums and the past. Constructing Historical Consciousness*, edited by V.Gosselin and P.Livingstone, 101-121 (Vancouver).
- Tuithof, H. (red.), (2018), *Wat werkt als je samenwerkt? Voorbeelden van samenwerking tussen gammavakken* (Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken).
- Vakoverleg Erfgoededucatie, (2018) *Erfgoededucatie in het nieuwe curriculum* (Erfgoed Brabant).
- Veldhuizen, A. van, (2017) *Educatie toolkit. Methodes & werkvormen uit de museum- en erfgoededucatie*. Online: http://erfgoed gelderland.nl/wp-content/uploads/2017/10/Educatie_toolkit_Arja_van_Veldhuizen-2017.pdf
- Venner, J. (red.) *Feniks. Geschiedenis voor de onderbouw. Leesboek 1 havo/vwo*. (ThiemeMeulenhoff).
- Visser, D., Vels Heijn, A., (red.), (2010) *Hendrik, graaf van den Bergh (1572-1638). Van Spanje naar Oranje* (Stichting Huis Bergh).
- Vries, J. de. (2004) *Actief Historisch Denken* (Boxmeer: Stichting Geschiedenis, Staatsinrichting en Educatie).
- Vroemen, J., (2018) *Educatie in erfgoed. Hoe we erfgoed (kunnen) gebruiken in het Nederlands onderwijs* (Assen: Van Gorcum).
- Wilschut, A., Straaten, van D., Riessen, van M. (2013) *Geschiedenisdidactiek: Handboek voor de vakdocent* (Bussum: Uitgeverij Coutinho).

Overige bronnen:

- Verslag gesprek Isala College op 24-09-19.
- Feedbackinterview met respondent 1 op 29-10-19.
- Feedbackinterview met respondent 2 op 29-10-19.
- Feedbackinterview met respondent 3 op 30-10-19.
- Feedbackinterview met respondent 4 op 30-10-19.
- Mail met geschreven feedback van respondent 6 op 4-11-19.
- Evaluatie enquête leerlingen afgenomen op 18-11-19.
- Evaluatie-interview met respondent 1 op 19-11-19.
- Evaluatie-interview met respondent 2 op 19-11-19.
- Evaluatie-interview met respondent 4 op 20-11-19.
- Evaluatie-interview met respondent 5 op 26-11-19.
- Evaluatie-interview met respondent 6 op 02-12-19.
- Interview vaste medewerker met respondent 7 op 20-11-19.
- Interview vaste medewerker met respondent 8 op 19-11-19.

Bijlage A: Audit-trail scriptie Niels Reessink

Deze audit-trail sluit aan bij de bespreking van mijn onderzoeksmethode van mijn scriptie. In dit verslag heb ik de onderbouwing voor mijn selectie deelnemers, de door mij ontwikkelde materialen en de gekozen data-analyse verder uitgewerkt.

Visibility: Is de procedure transparant beschreven?

Selectie deelnemers

De medewerkers van Huis Bergh, de leerlingen van Isala College en de docent van Isala College zijn betrokken bij mijn project. Alle betrokkenen bij mijn project behoren tot mijn selectie deelnemers.

De groep medewerkers van Huis Bergh kan ik onderverdelen in drie groepen:

- Ten eerste de educatiemedewerkers van Huis Bergh. Het gaat om in totaal vier vrouwen die voor een vrijwilligersvergoeding groepen begeleiden in het kasteel. Het gaat hier niet om professionele medewerkers die voor deze functie hebben gestudeerd maar om vrijwilligsters.
- Ten tweede de archivaris van het archief van Huis Bergh. Hij beheert de charters die zijn gebruikt in mijn project. Hij heeft het onderdeel waarin we de charters met de leerlingen behandelen begeleid.
- Ten derde heb ik twee vaste medewerkers van Huis Bergh geïnterviewd. Hierbij gaat het om de directrice en om degene die de commerciële zaken beheert.

Een aantal van deze bovenstaande mensen waren al bekenden van mij. Dit komt omdat ik een aantal jaar terug rondleidingen heb gegeven op het kasteel. Maar sindsdien zijn er enkele nieuwe medewerkers bijgekomen waardoor zij nieuw voor mij waren. Ook de directrice was in de tussentijd aangetreden en daarmee onbekend voor mij.

De volgende groep deelnemers zijn de leerlingen en de docent van het Isala college. In eerste instantie zouden er twee docenten bij betrokken zijn maar uiteindelijk is er maar één docent bij de uitvoering geweest en daarom heb ik alleen hem geïnterviewd. De klas bestaat uit 30 leerlingen en daarvan waren er 29 leerlingen aanwezig tijdens de uitvoering.

Materialen

Ik heb de volgende materialen ontwikkeld voor het verzamelen van data:

- Feedback interview educatiemedewerkers Huis Bergh. Afgenomen vóór de uitvoering van het project met als doel te onderzoeken of mijn leerdoelen goed verwerkt zijn in het project en om de praktische bruikbaarheid te onderzoeken.
- Evaluatie interview educatiemedewerkers Huis Bergh. Afgenomen na de uitvoering van het project met als doel te onderzoeken hoe het project is verlopen en of de leerdoelen zijn behaald.
- Evaluatie interview docent Isala College. Afgenomen na de uitvoering van het project met als doel te onderzoeken hoe hij het project heeft ervaren en om te onderzoeken of zijn wensen ten aanzien van het project zijn teruggekomen tijdens de uitvoering.
- Interview vaste medewerkers Huis Bergh. Afgenomen voor de uitvoering om te onderzoeken wat hun doelen en verwachtingen zijn ten aanzien van middelbare school leerlingen als doelgroep voor Huis Bergh.
- Enquêteformulier leerlingen Isala College. Afgenomen direct na de uitvoering van het project om te onderzoeken hoe de leerlingen het project hebben ervaren en om te onderzoeken of de leerdoelen zijn behaald.

Data-analyse

Ik heb matrixen gemaakt waarin ik de interviews heb verwerkt. Ik heb steeds hetzelfde proces doorlopen van interviews naar lopende tekst in mijn scriptie. Ik haal een onderwerp uit de literatuur,

daarover bevaag ik iemand in het interview, in een matrix kan ik alle antwoorden over dat onderwerp vergelijken en die conclusie kan ik in de lopende tekst verwerken. In de verwerking van de data en bij het schrijven van mijn scriptie is de anonimiteit van de deelnemers gewaarborgd.¹³⁷

Comprehensibility: zijn de keuzes onderbouwd?

Selectie deelnemers

Per groep deelnemers ga ik onderbouwen waarom ik hen heb geïnterviewd of heb bevaagd tijdens het onderzoek.

De educatiemedewerkers waren belangrijk omdat zij het project hebben uitgevoerd en er hopelijk in de toekomst mee gaan werken. Zij waren daardoor volop in het proces betrokken. Ten eerst heb ik de educatiemedewerkers in een gesprek gevraagd om hun medewerking en heb ik mijn plannen voorgelegd. Verder heb ik ze tweemaal geïnterviewd. Een feedback interview vóór de uitvoering van het project en een interview na afloop van de uitvoering van het project. Daarbij zijn steeds dezelfde onderwerpen aan bod gekomen zodat ik hun antwoorden voor en na de uitvoering van het project kon vergelijken.

In het onderzoeksplan had ik de archivaris van het archief van Huis Bergh niet als deelnemer opgenomen. Maar naar overleg hadden we besloten dat ook hij gaat helpen bij de uitvoering van het project. Daarom heb ik hem ook bij de evaluatie geïnterviewd zodat ik ook zijn ervaringen in het onderzoek heb kunnen meenemen.

De vaste medewerkers van Huis Bergh waren niet direct betrokken bij de uitvoering van het project maar zij zijn wel verantwoordelijk voor het beleid op het kasteel. Daarom heb ik hen gevraagd naar hun doelen en verwachtingen ten aanzien van het middelbaar onderwijs als doelgroep voor kasteel Huis Bergh.

De leerlingen van het Isala. Zij hebben het project uitgevoerd en door middel van een evaluatie formulier wilde ik nagaan in hoeverre de leerdoelen zijn behaald. Omdat het om 29 leerlingen gaat heb ik ervoor gekozen om enquêtes af te nemen. De reden daarvoor is tweeledig. Ten eerste wilde ik het voor mijzelf behapbaar houden en ten tweede wilde ik het voor de school aantrekkelijk houden. Als alle leerlingen door mij ook nog geïnterviewd hadden moeten worden, dan was de excursie minder aantrekkelijk geweest. Volgens de docenten gaat het om een representatieve havo/vwo klas.

De docent van het Isala college was ook een belangrijke deelnemer. Het kostte de docent veel tijd en moeite om de excursie mede te organiseren. Hoe hij het project heeft ervaren is belangrijk om te onderzoeken. Ik heb een verslag gemaakt van het eerste gesprek met de docent en ik heb bij hem ook een evaluatie-interview uitgevoerd.

Materialen

Interviews:

Ik wilde graag de ervaringen van de betrokkenen bij mijn project onderzoeken. Daarom heb ik interviews gehouden. Het werd een semigestructureerd of redelijk gestructureerd interview.¹³⁸ Uit de literatuur heb ik onderwerpen gehaald, die ik in mijn interviews steeds heb laten terugkomen. Op die manier kon ik de literatuur koppelen aan de praktijk. Door mijn materialen op basis van literatuur te baseren kon ik ze verantwoorden.¹³⁹ De interviews heb ik opgenomen zodat ik tijdens de interviews mijn aandacht op de respondent kon richten.¹⁴⁰

¹³⁷ Donk, C. van der, Lanen, B. van, (2012) *Praktijkonderzoek in de school* (Bussum: Uitgeverij Coutinho), p.70.

¹³⁸ Donk, C. van der, Lanen, B. van, *Praktijkonderzoek in de school*, p.201.

¹³⁹ Ibidem, p.50.

¹⁴⁰ Ibidem, p.207.

De resultaten werden na afronding met de docenten van de middelbare school en de medewerkers van Huis Bergh gedeeld. De docent van de middelbare school krijgen het eindverslag doorgestuurd. Op kasteel Huis Bergh ga ik een presentatie geven aan de medewerkers, dit hebben wij afgesproken in het stagewerkplan. De aanbevelingen die ik tijdens mijn presentatie ga geven, kan Huis Bergh in de toekomst gebruiken om hun beleid omtrent middelbare scholen vorm te geven. Op deze manier is er sprake van katalyserende validiteit.¹⁴¹

Data-analyse

Mijn kwalitatieve data zijn verwerkt door de audio-opnames terug te luisteren en uit te typen. De uitgetypte interviews zijn toegevoegd aan de bijlage. Per onderwerp heb ik het antwoord van de respondent samengevat. Dat heb ik gedaan omdat mijn onderwerpen in de interviews uit de literatuur zijn gehaald. Daarom heb ik de antwoorden horizontaal vergeleken. Daarbij werd er per respondent gekeken naar wat diegene per onderwerp had gezegd, zodat ik hun antwoorden kan samenvatten. Daardoor werd het mogelijk om over alle respondenten heen te vergelijken (cross-case). Daarvoor heb ik een matrix gemaakt, die zijn voor zowel de feedback- als de evaluatie-interviews te vinden in de bijlagen. Horizontaal vergelijken is een geschikte methode om snel een beeld te krijgen van de manier waarop verschillende personen een open vraag hebben beantwoord.¹⁴² Toen ik alle antwoorden horizontaal had vergeleken, kon ik de samenvattingen of conclusies in de lopende tekst verwerken. Ook voor de enquête heb ik een schema in Excel gemaakt waar ik de data kon invoeren. Daaruit zijn cirkeldiagrammen gemaakt zodat ik de resultaten uit de enquête beter kon analyseren. Ook het schema en alle cirkeldiagrammen zijn in de bijlage te vinden.

Acceptability

Selectie deelnemers → welke invloed heeft mijn relatie met de deelnemers?

Een aantal medewerkers van Huis Bergh waren bekenden van mij. Ik heb in het verleden rondleidingen gegeven in het kasteel en ik ben afkomstig en woonachtig uit de regio 's-Heerenberg waardoor ik met veel mensen van het kasteel bekend ben. Dit heeft mij tijdens het onderzoek meerdere malen geholpen. Het is voor mij gemakkelijk geweest om bepaalde praktische zaken te regelen, om interviews te regelen en om mensen aan het praten te krijgen. Voor iemand die niet bekend is met het kasteel, de mensen en de regio was dit wellicht moeilijker geweest.

Bespreking audit-trail met begeleidster en medestudent UU

Op 20 december 2019 heb ik mijn eerste versie van de audit-trail besproken met de begeleidster van mijn scriptie en met een medestudent van de Universiteit Utrecht. Dat gesprek heeft mij nuttige feedback opgeleverd. Mijn begeleidster heeft mij laten inzien dat ik positief betrokken ben bij mijn deelnemers. Mijn medestudent vroeg zich af wat ik met mijn eigen data heb gedaan? Hij was van mening dat mijn eigen ervaringen van de uitvoering net zulke waardevolle data is. Om die reden heb ik mijn eigen matrixen ook ingevuld zodat mijn eigen ervaringen nu ook als data zijn meegenomen.

¹⁴¹ Ibidem, p.44.
¹⁴² Ibidem, p.250.

Bijlage B: Verslag gesprek Isala op 24-9-18

Praktische afspraken:

- Op 18 november komt Isala met één 1 havo/vwo klas op excursie bij Huis Bergh. Het is een klas met 29 leerlingen en volgens de docenten een representatieve havo/vwo klas.
- Tijden onder voorbehoud: leerlingen hebben les tot 12.00. Dan gaat ze iets eten en dan fietsen ze naar Huis Bergh. Aankomst tussen 13.00/13.30. Programma tot 16.00/16.30.
- Slaagt deze opzet dan wil het Isala een excursie naar Huis Bergh vast in het programma opnemen. Het gaat dan om het programma over de Middeleeuwen voor 1 havo/vwo klassen. Dit gaat dan in vanaf het schooljaar 2020-2021. Omdat ze dan met meerdere klassen naar Huis Bergh komen, is het idee al geopperd om het over enkele middagen uit te smeren. Bijvoorbeeld twee klassen per middag.
- Het Isala heeft aangegeven dat ze willen dat ik in de klas uitleg kom geven over de bedoeling van het project. We willen de leerlingen een beetje paaien met het idee dat zij als eerste het programma mogen uitproberen. Dit gaat dus enkel over de pilot, wanneer de excursie vast in het programma wordt opgenomen is het niet de bedoeling dat er elke keer iemand van Huis Bergh uitleg komt geven.
- Ze staan open om mee te werken aan alle vormen van feedback geven en ook krijg ik de ruimte om het project met de leerlingen zelf te evalueren.
- Samen hebben we zowel de aanknopingspunten van de middeleeuwen als de Nederlandse Opstand doorgesproken. Het programma van de middeleeuwen vinden ze goed aansluiten bij de onderbouw. Het gaat er daarin vooral om dat leerlingen tastbare overblijfselen te zien krijgen en dat we de leerlingen enthousiasmeren voor geschiedenis en de middeleeuwen. Het onderwerp de Nederlandse Opstand leent zich veel meer voor de hogere en oudere niveaus. Door het verhaal van de familie van den Bergh wordt het zwart-wit denken over de Opstand doorbroken en is er aandacht voor lastige dilemma's. We waren het erover eens dat het programma geschikt voor de bovenbouw klassen havo/vwo. Omdat dit niet in onze planning past hebben we besloten om de Nederlandse Opstand niet uit te werken. Ze hebben echter wel interesse en gaven aan dat ze met de bovenbouw leerlingen bij geschiedenis geen excursies doen dus daar liggen zeker kansen als het goed wordt uitgewerkt.
- Na uitvoering van mijn stage en mijn project willen de docenten van Isala graag met Huis Bergh in gesprek blijven.

Afspraken betreffende het project:

- De docenten laten alle ideeën en aanknopingspunten even bezinken. Over een aantal dagen laten ze weten welke onderwerpen zij in het project verwerkt willen zien. Dan ga ik aan de slag om een eerste versie van het project te maken. Het is mijn planning om dat op 28 oktober te kunnen afronden. Daarna kan ik het opsturen voor feedback de docenten van het Isala. Zij kunnen dan kijken of hun wensen erin terug zijn gekomen en of het niveau niet te moeilijk is. In deze periode wil ik het ook gaan voorleggen aan de medewerkers van Huis Bergh.
- Wat vinden de docenten geschiedenis van het Isala belangrijk dat in het project terugkomt?
 - Het belangrijkste doel is dat de leerlingen kennis maken met de regionale geschiedenis.
 - Leerlingen laten kennis maken met en enthousiasmeren voor de Middeleeuwen.
 - Ze willen graag dat de abstracte begrippen hofstelsel en feodaalstelsel verhelderd en gecontextualiseerd worden.

- Ze willen graag dat er een stukje voorkennis in het project wordt opgenomen. In principe beschikken de leerlingen daar niet over als ze naar Huis Bergh komen dus daar moet rekening mee gehouden worden.
- Het verhaal over die vergiftiging lijkt ze interessant om erin terug te laten komen.
- Wat was de regionale functie van Huis Bergh? Hoe heeft het kasteel zich ontwikkeld? (Bouwegeschiedenis).
- Het plan is om de leerlingen in rondes aan het werk te laten gaan. Iedere ronde is er steeds een vraag die de leerlingen moeten beantwoorden. Hier een kort voorbeeld:
 - Ronde 1: ontvangst door gids Huis Bergh. Uitleg op de hoofd-, voorburcht.
 - Ronde 2: bekijken en vertalen van de charters. (o.l.v. gids of archiefmedewerkers?).
 - Ronde 3: wapenkamer.
 - Ronde 4: zelfstandig rond in het kasteel, hoofd-, en voorburcht.
 - Ronde 5: torenbeklimming o.l.v. een gids.
 - (Optioneel: Ronde 6: Muntgebouw/muntkamer. Anders tijdens torenbeklimming).
 - Ronde 6/7: Centrale afsluiting.
- Voorstel tijden:
 - Ronde 1: 13.30 – 14.00.
 - Ronde 2: 14.00 – 14.30.
 - Ronde 3: 14.30 – 15.00.
 - Ronde 4: 15.00 – 15.30.
 - Ronde 5: 15.30 – 16.00.
 - Ronde 6: 16.00 – 16.15.
- Voorstel opdracht:
 - Iedere ronde krijgen de leerlingen een envelop met enkele kaartjes. Voor eerste jaars havo/vwo leerlingen hoeven dit er echt maar enkele te zijn. In combinatie met de collectie stukken of met objecten in de ruimte waar ze die ronde zijn, gaan ze de deelvraag beantwoorden.
- Voorbeelden van deelvragen:
 - Welke positie hadden de heren van den Bergh in het feodaal stelsel?
 - Over welk gebied heerste de heren van Bergh en hoe zag dat gebied er in de Middeleeuwen uit?
 - Hoe ontstaat een Middeleeuwse kasteelstad en hoe heeft dat kasteel zich in de loop der tijd ontwikkeld?
 - Wat betekende het voor 's-Heerenberg en de regio dat het muntrecht kreeg?

Nieuwe vragen voor docenten Isala:

- Willen jullie dat de leerlingen een eindproduct/verslag/presentatie opleveren? Of moet aan het eind van de dag alles afgehandeld zijn?

Bijlage C: feedbackinterview educatiemedewerkers HB

Doel van het interview:

Het hoofddoel van mijn interview is om feedback te verkrijgen op de eerste versie van mijn erfgoedproject.

Variabelen/kernbegrippen operationaliseren:

-Historisch redeneren → een activiteit waarin je informatie over het verleden organiseert teneinde historische verschijnselen te beschrijven, te vergelijken en/of te verklaren en waarbij je historische vragen stelt, contextualiseert, gebruikmaakt van historische begrippen en structuurbegrippen en beweringen ondersteunt met argumenten die gebaseerd zijn op bewijs uit bronnen. (Van Drie & Van Boxel, *Historical reasoning*, 2008).

-Samenwerkend leren (genummerde hoofden) → Deze samenwerking stuurt sterk op de individuele aanspreekbaarheid. Deze samenwerkingsstructuur kan voor allerlei verschillende leerdoelen ingezet worden, maar is vooral geschikt voor opdrachten die overeenstemming over en beargumentering van het antwoord vereisen. (Ebbens & Ettehoven, *Samenwerkend leren*, 2013).

-Dynamisch erfgoed → deze benadering op erfgoed concentreert zich op het onderhandelingsproces en de bijbehorende emoties rond erfgoed. Het gaat hier niet in de eerste plaats om de 'dingen' maar om de processen. Ook hier is erfgoed iets wat wij doen. Het onderhandelingsproces gaat over aanwijzen, bewaren, conserveren, betekenisgeven aan en gebruiken van het erfgoed. (Vroemen, *Educatie in erfgoed*, 2018).

-'Docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' → bij 'docent-gestuurd' werken is de docent de expert en geeft de docent uitleg. Leerlingen zijn passief. Bij 'leerling-gestuurd' werken zijn de leerlingen actiever en moeten heeft de docent meer de rol als coach.

Checks:

- Interview leidraad is theorie-geïnformeerd.
- De interviews worden opgenomen.

Duur:

Het interview wil ik tussen de 45 en 60 minuten laten duren. Aangezien het twee feedbackgesprekken zijn, blijft het uitwerken behapbaar.

Opening interview:

Beste collega,

Mijn onderzoek dat ik hier op Huis Bergh uitvoer is een ontwerponderzoek. Een belangrijk kenmerk van een ontwerponderzoek is dat er op verschillende momenten feedback wordt gevraagd. Jullie hebben afgelopen week het project opgestuurd gekregen en kunnen bekijken. Daarover wil ik jullie in dit gesprek een aantal vragen stellen. Het gesprek duurt waarschijnlijk tussen de 45 en 60 minuten. Het gesprek wordt met uw toestemming opgenomen zodat ik het later kan uittypen en mijn aandacht nu op u kan vestigen. Uw naam zal niet worden genoteerd en niet worden genoemd in het onderzoeksverslag.

Als u dan geen vragen heeft, gaan we beginnen.

Interview vragen (kern interview):

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw werk-achtergrond?
- Vraag 2: hoelang bent u al werkzaam in de educatie werkgroep van Huis Bergh?
- Vraag 3: wat zijn uw belangrijkste werkzaamheden binnen de educatie werkgroep?
- Vraag 4: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
- Vraag 5: wat zijn jullie verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep?
-In vergelijking met het basisonderwijs.

Kern, feedback ontwerp:

- Vraag 6: Wat is jullie eerste indruk van het project?
-Wat valt jullie op?
- Vraag 7: Hoe vinden jullie de voorgestelde taakverdeling?
-Moeten er nog mensen bij?
- Vraag 8: Willen jullie liever met een vaste groep leerlingen zodat jullie ook alle onderdelen doorlopen of blijven jullie liever bij één vast onderdeel?
- Vraag 9: Is er voor de leerlingen in de verschillende rondes voldoende tijd om de opdracht te maken?
-Of wordt er misschien te veel tijd gegeven?
- Vraag 10: Wat kunnen we de leerlingen laten doen wanneer zij klaar zijn met een onderdeel?
-Laten rond kijken of geven we extra opdrachten? (Proberen onrust te voorkomen maar we moeten ook niet ontmoedigen).
- Vraag 11: Wat vinden jullie van de voorwerpen en/of verhalen uit het kasteel die zijn gekozen om mee te werken in het project?
-Wat missen jullie nog? Of wat vinden overbodig?
- Vraag 12: Hoe vinden jullie de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken in dit project?
-Zou er meer tijd onder leiding van een gids moeten zijn of juist meer tijd waarin leerlingen zelfstandig werken?
- Vraag 13: In onderdeel 1, 3 en 4 is het doel dat leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
- Vraag 14: In onderdeel 2, 3 en 5 gaan de leerlingen aan het werk met een kleine mysterie-opdracht. Daarin oefenen de leerlingen met de vaardigheden die horen bij 'historisch redeneren'. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
- Vraag 15: Is er behoefte aan mogelijke antwoorden van de leerlingen?
-Of is er genoeg informatie gegeven?

Afsluiting, tips en opmerkingen:

- Vraag 16: hebben jullie nog vragen of wensen aangaande het project en de praktische uitvoering ervan op 18 november?

Slot interview:

Heel erg bedankt voor u moeite en uw feedback.

Literatuurlijst:

(Voor dit interview).

- Ebbens, S., & Ettekoven, S., (2013) *Samenwerkend leren*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Drie, J. van, Boxtel, C. van, (2008) 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past', *Educational Psychology Review* :20, 87-110.
- Vroemen, J., (2018) *Educatie in erfgoed. Hoe we erfgoed (kunnen) gebruiken in het Nederlands onderwijs*. Assen: Van Gorcum.

Bijlage D: Uitwerkingen feedbackinterviews

Respondent 1:

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw werk-achtergrond?
Ik ben docent geweest in het middelbare en basis onderwijs en ik gaf didactiek, pedagogiek en rekenen.
- Vraag 2: hoelang bent u al werkzaam in de educatie werkgroep van Huis Bergh?
Sinds mijn pensioen, dus zo'n drie jaar nou.
- Vraag 3: wat zijn uw belangrijkste werkzaamheden binnen de educatie werkgroep?
Ik doe het liefste groepen begeleiden maar ik ben ook gastvrouw bij de kassa en ik ben binnen suppoost.
- Vraag 4: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
Ik vind het belangrijk dat kinderen iets beleven. Dat zich verbazen en dingen voelen. Dat verkleeden voor die kleine kinderen bijvoorbeeld zo leuk. Ik probeer daar een beetje ruimte voor te geven.
- Vraag 5: wat zijn jullie verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep?
Het is doodzonde dat er geen aandacht is voor het middelbaar onderwijs. Ze komen hier als kind op de basisschool en je ziet ze hier pas terug als ze zelf kinderen hebben. En in de tussentijd maak je mij niet wijs dat ze gaan interesse hebben. Ik vind het heel goed dat dit gedaan wordt. Ik hoop dat ze met een positief gevoel hier weg gaan en zeggen nou dat vond ik toch interessant zo'n kasteel. Ik vind dat het kasteel dat ook beter moet oppakken.

Kern, feedback ontwerp:

- Vraag 6: Wat is jullie eerste indruk van het project?
Ik vond het heel duidelijk. Maar ook heel herkenbaar. Groepjes maken net zoals op school eigenlijk ja. Ik denk dat de leerlingen dit leuk vinden hoor.
- Vraag 7: Hoe vinden jullie de voorgestelde taakverdeling?
Ja lijkt me heel prettig. Je bouwt een beetje een band op met die leerlingen en ze leren jou kennen. En het toch wennen in een andere omgeving, voor ons ook. Dus dat vind ik goed.
- Vraag 8: Willen jullie liever met een vaste groep leerlingen zodat jullie ook alle onderdelen doorlopen of blijven jullie liever bij één vast onderdeel?
- Vraag 9: Is er voor de leerlingen in de verschillende rondes voldoende tijd om de opdracht te maken? Of wordt er misschien te veel tijd gegeven?
Dat weet ik niet. Maar goed, als je weet dat het een half uur is dan kun je gewoon afronden maar ik denk niet dat het te weinig is. Dat half uur kunnen we wel volmaken. Qua concentratie denk ik dat een half uur ook maximaal is. En je moet natuurlijk ook nog naar de andere ruimtes toe lopen. Dus ik denk dat het zo wel goed is.
- Vraag 10: Wat kunnen we de leerlingen laten doen wanneer zij klaar zijn met een onderdeel?
Ik denk dat we ze het beste wat extra's kunnen vertellen. We zijn allemaal ervaren gidsen met van alles en nog wat. Natuurlijk wel oppassen dat we niet te veel aan het woord zijn. Maar ik zou niet doorgaan naar een volgend onderdeel want dan lopen we elkaar in de weg.
- Vraag 11: Wat vinden jullie van de voorwerpen en/of verhalen uit het kasteel die zijn gekozen om mee te werken in het project?

Ik vond de koppeling met de theorie van school heel mooi. Dat zaken die ze op school leren, dat zo iets nu werkelijkheid wordt. En dat gun ik alle kinderen. Echt waar dat vinden ze harstikke leuk.

- Vraag 12: Hoe vinden jullie de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken in dit project?
-Zou er meer tijd onder leiding van een gids moeten zijn of juist meer tijd waarin leerlingen zelfstandig werken?
Nou ik ben zelf docent geweest, we moeten wel oppassen dat we niet te veel aan het woord blijven. Docenten kletsen gewoon graag.
- Vraag 13: In onderdeel 1, 3 en 4 is het doel dat leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
Ja mooi dat je daar de maquettes aan gekoppeld hebt omdat het dan ook gelijk met beeld duidelijk wordt. Is denk ik een hele goede manier omdat zo te laten zien.
- Vraag 14: In onderdeel 2, 3 en 5 gaan de leerlingen aan het werk met een kleine mysterie-opdracht. Daarin oefenen de leerlingen met de vaardigheden die horen bij 'historisch redeneren'. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
Ja ook goed, lijkt me interessant.
- Vraag 15: Is er behoefte aan mogelijke antwoorden van de leerlingen?
-Of is er genoeg informatie gegeven?
Ja, graag. Als jij zegt van nou het moet een beetje die kant opgaan. Je hebt goede open vragen gesteld. Er is maar 1x een vraag waar je alleen met ja of nee op kunt antwoorden. Ik heb er wel behoefte aan als jij een beetje richting aangeeft.

Afsluiting, tips en opmerkingen:

- Vraag 16: hebben jullie nog vragen of wensen aangaande het project en de praktische uitvoering ervan op 18 november?
Al besproken.

Respondent 2:

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw werk-achtergrond?
Ik ben Neerlandica en heb daarnaast een jaar kunstgeschiedenis gestudeerd. IK heb ook psychologie en alfa-informatica gedaan. Ik heb heel lang geschreven voor uitgeverijen. Nadat ik kinderen kreeg ben ik daarmee gestopt. En later ben ik hier op Huis Bergh begonnen.
- Vraag 2: hoelang bent u al werkzaam in de educatie werkgroep van Huis Bergh?
Ben eerst begonnen met de ridderslag te doen en later er steeds meer ingerold.
- Vraag 3: wat zijn uw belangrijkste werkzaamheden binnen de educatie werkgroep?
Kinderprogramma's en ook de andere rondleidingen geven. Maar ook suppoosten dus ik doe veel verschillende werkzaamheden.
- Vraag 4: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
Voor mij persoonlijk vind ik het belangrijk dat kinderen leren dat ze weten wat er vooraf is gegaan aan hun eigen geschiedenis. Ik wil dat ze daar waardering voor krijgen voor wat er is geweest zodat kinderen meer gaan waarderen wat ze nu hebben. Want we leven in een hele

rijke maatschappij. Kinderen die uit een gemiddeld gezin komen en hoger, die vinden alles heel normaal. En zo is het niet, vind ik. Daar moet meer waardering voor komen.

Dus om het concreet te maken, je vind inleven in het verleden belangrijk?

Je de leerlingen zouden zich moeten inleven in hoe mensen vroeger leefde en begrijpen wat we met z'n alle als mensheid bereikt hebben en waar we nu zijn.

- Vraag 5: wat zijn jullie verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep?
Ja ik roep al jaren dat ik dat heel graag wil. Het probleem is dat puur concreet vanuit Huis Bergh de gidsen niet zo happig zijn op pubers, middelbare scholieren. Ze vinden groep 7/8 al lastig.

Vandaar dat ik er nu ook mee bezig ga.

Ja super goed, fantastisch. Ik hoop dat een aantal nieuwe gidsen die afkomstig zijn uit het onderwijs dit kunnen veranderen. En dat hun het enthousiasme kunnen overbrengen op de andere gidsen. Zodat we het kunnen oppakken omdat er zoveel ligt voor middelbare scholen.

Kern, feedback ontwerp:

- Vraag 6: Wat is jullie eerste indruk van het project?
Ja ik vind het ontzettend leuk. Ik heb natuurlijk eerst alleen het lager onderwijs gedaan en ik zie dat ze daar ook steeds meer de boel loslaten. Maar dit haakt daar goed op in. Ik ben heel benieuwd hoe het gaat uitpakken.
- Vraag 7: Hoe vinden jullie de voorgestelde taakverdeling?
Prachtig, prima.
- Vraag 8: Willen jullie liever met een vaste groep leerlingen zodat jullie ook alle onderdelen doorlopen of blijven jullie liever bij één vast onderdeel?
Dit antwoord van Monique weet ik al, daaruit overnemen.
- Vraag 9: Is er voor de leerlingen in de verschillende rondes voldoende tijd om de opdracht te maken? Of wordt er misschien te veel tijd gegeven?
Ja ik had zelf opgeschreven dat de introductie ronde 1 wel korter kan. Dat is mijn inschatting. De vraag is hoe snel de brugklassers dit zullen oppakken. Misschien zitten er wel verschillen tussen scholen. Isala staat goed aangeschreven. Dus wat doen we als ze eerder klaar zijn?
- Vraag 10: Wat kunnen we de leerlingen laten doen wanneer zij klaar zijn met een onderdeel?
-Laten rond kijken of geven we extra opdrachten? (Proberen onrust te voorkomen maar we moeten ook niet ontmoedigen).
Ja we moeten ervoor uit kijken dat er geen grote verschillen gaan ontstaan. De docenten van de school moeten de groepjes denk ik ook goed mixen en geen havo en vwo groepjes maken. We kunnen natuurlijk altijd als gids iets meer vertellen. Maar vinden ze dat interessant genoeg? Zitten ze daar wel op te wachten? Misschien kun je dat ondervangen door een soort van bonusvraag in te bouwen.
- Vraag 11: Wat vinden jullie van de voorwerpen en/of verhalen uit het kasteel die zijn gekozen om mee te werken in het project?
-Wat missen jullie nog? Of wat vinden overbodig?
Ja goede keuzes. Ben wel heel benieuwd hoe ze gaan reageren op die charters. Bij kinderen zie je toch dat het ze niet veel interesseren. Probeer het daarom ook niet helemaal te lezen. Daar haken ze denk ik snel op af. Laat ze echt naar een aantal kenmerken kijken.
- Vraag 12: Hoe vinden jullie de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken in dit project?
-Zou er meer tijd onder leiding van een gids moeten zijn of juist meer tijd waarin leerlingen

zelfstandig werken?

Ja goede verdeling, gaan we uitproberen.

- Vraag 13: In onderdeel 1, 3 en 4 is het doel dat leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?

-Wat zou er eventueel anders kunnen?

Ja achter die opvatting sta ik trouwens helemaal achter, daarom ben ik hier. Ja ik denk dat dat er goed uitkomt. Maar we moeten de gidsen wel goed instrueren. Want het standaard verhaal van toren sluit daar denk ik niet goed genoeg op aan. De gidsen moeten zich wel goed aan jou verhaal gaan houden. Maar vooral de maquettes zijn natuurlijk fantastisch daarvoor.

- Vraag 14: In onderdeel 2, 3 en 5 gaan de leerlingen aan het werk met een kleine mysterie-opdracht. Daarin oefenen de leerlingen met de vaardigheden die horen bij 'historisch redeneren'. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?

-Wat zou er eventueel anders kunnen?

Ik ben heel benieuwd hoe ze dat gaan doen. Het is natuurlijk een brugklas dus ze hebben daar nog nauwelijks ervaring mee. En er is wel oefening voor nodig dus ik ben benieuwd hoe ze het gaan doen.

- Vraag 15: Is er behoefte aan mogelijke antwoorden van de leerlingen?

-Of is er genoeg informatie gegeven?

In theorie zouden alle gidsen de antwoorden op deze vragen moeten weten maar jij hebt nu een select groepje. Maar er komt een dag dat andere gidsen het moeten overnemen en voor hun is dat uiteindelijk wel handig. Dus het is beter als je het wel doet denk ik. Al is het maar voor in de toekomst. Lever het maar kant en klaar aan dan kunnen gidsen altijd zelf de beslissing nemen om het te gebruiken.

Afsluiting, tips en opmerkingen:

- Vraag 16: hebben jullie nog vragen of wensen aangaande het project en de praktische uitvoering ervan op 18 november?

We moeten wel nadenken over wat we doen als alles langer duurt? Hoe actief wil jij mijn bijdrage hebben als gids? Als ik merk dat het heel langzaam gaat mag ik dan ingrijpen? Wat wil je dan dat ik doe? Hoever mag ik ze helpen of niet? Maak daar een handleiding voor. Ook verschil tussen bijvoorbeeld groep 5 en 6? Moeten ze elkaar helpen maar gaan ze dan niet overschrijven?

En toch ook nog duidelijk de regels van het museum in de introductie opnemen.

Respondent 3:

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw werk-achtergrond?
Opleiding tot EHBO instructeur.
- Vraag 2: hoelang bent u al werkzaam in de educatie werkgroep van Huis Bergh?
Sinds een aantal jaar. Tijdens mijn opleiding doe ik het ernaast.
- Vraag 3: wat zijn uw belangrijkste werkzaamheden binnen de educatie werkgroep?
- Vraag 4: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
Verschilt heel erg per groep. Ik vind het leuk dat ze met kennis weg gaan dan dat ze hier kwamen. En dat je ze enthousiast kunt maken voor de Middeleeuwen en dat je er met ze over kunt praten.

- Vraag 5: wat zijn jullie verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep?
Ja je zult met hun op een andere manier gaan communiceren.

Kern, feedback ontwerp:

- Vraag 6: Wat is jullie eerste indruk van het project?
Ik vind het een creatief idee vooral omdat de leerlingen lekker zelf aan de slag kunnen. Ik vind het heel leuk.
- Vraag 7: Hoe vinden jullie de voorgestelde taakverdeling?
- Vraag 8: Willen jullie liever met een vaste groep leerlingen zodat jullie ook alle onderdelen doorlopen of blijven jullie liever bij één vast onderdeel?
Ja zoals het nu is, is dat goed. Je kunt zo overzicht houden op de leerlingen omdat ze niet helemaal zelfstandig door het kasteel gaan.
- Vraag 9: Is er voor de leerlingen in de verschillende rondes voldoende tijd om de opdracht te maken? Of wordt er misschien te veel tijd gegeven?
Het zal ook per groepje gaan verschillen. Maar ik denk ook dat het uitproberen wordt. Maar een half uur zal wel genoeg moeten zijn.
- Vraag 10: Wat kunnen we de leerlingen laten doen wanneer zij klaar zijn met een onderdeel?
Naar het volgende onderdeel is misschien niet handig omdat de vorige groepen daar nog bezig zijn. Wij hebben natuurlijk genoeg verhalen om de tijd even vol te praten. Ik denk ook niet dat ze langer dan tien minuten zullen moeten wachten. Misschien kunnen we wel een keer gaan plassen bijvoorbeeld, kan ook.
- Vraag 11: Wat vinden jullie van de voorwerpen en/of verhalen uit het kasteel die zijn gekozen om mee te werken in het project?
Ik ben niks tegen gekomen waarvan ik denk dat is overbodig.
- Vraag 12: Hoe vinden jullie de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken in dit project?
-Zou er meer tijd onder leiding van een gids moeten zijn of juist meer tijd waarin leerlingen zelfstandig werken?
Goede afwisseling met bijvoorbeeld de torenbeklimming en de bronnen uit de enveloppen. Ik vind dat je dat heel leuk hebt gedaan.
- Vraag 13: In onderdeel 1, 3 en 4 is het doel dat leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
Ik denk dat je dat met die maquettes bijna niet op een betere manier uitgelegd krijgt. Want ze kunnen juist daar mooi zien, hoe zag het eruit, in welke periode en waarom?
- Vraag 14: In onderdeel 2, 3 en 5 gaan de leerlingen aan het werk met een kleine mysterie-opdracht. Daarin oefenen de leerlingen met de vaardigheden die horen bij 'historisch redeneren'. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
Ja dat geldt hier ook voor.
- Vraag 15: Is er behoefte aan mogelijke antwoorden van de leerlingen?
-Of is er genoeg informatie gegeven?
Ja dat is niet verkeerd om te hebben.

Afsluiting, tips en opmerkingen:

- Vraag 16: hebben jullie nog vragen of wensen aangaande het project en de praktische uitvoering ervan op 18 november?
Wat is onze rol als gids tijdens de uitvoering? Als leerlingen het niet snappen in hoeverre mogen we ze dan helpen?
Je gaat echt wel als ondersteuner mee. Je mag ze echt wel helpen zoals een docent normaal ook doet. Help ze lekker op weg als je ziet dat sommige het moeilijk hebben. Dat maakt het voor jullie denk ik ook leuker.

Respondent 4:

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw werk-achtergrond?
Onderwijs, leerling begeleiding op de middelbare school.
- Vraag 2: hoelang bent u al werkzaam in de educatie werkgroep van Huis Bergh?
Ik ga dit jaar beginnen want ik ben dit jaar met pensioen gegaan.
- Vraag 3: wat zijn uw belangrijkste werkzaamheden binnen de educatie werkgroep?
- Vraag 4: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
Een inkijkje geven in het verleden. Hoe komt het tot waar we nu zijn uitgekomen? Proberen de leerlingen nieuwsgierig te maken.
- Vraag 5: wat zijn jullie verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep?
Ja ik vind het spannend. Het is natuurlijk een groep dat snel zegt ik vind het niks aan bij wijze van spreken. Maar ik vind dat ook de uitdaging om te kijken om ze toch warm te maken voor het culturele erfgoed en ze te laten zien wat het met hun eigen geschiedenis te maken heeft. Ik zou wel proberen om vanuit hun eigen beleving een bepaalde link te leggen.

Kern, feedback ontwerp:

- Vraag 6: Wat is jullie eerste indruk van het project?
Harstikke leuk. Het zit goed in elkaar. Leuke afwisseling met onderdelen. Heel positief.
- Vraag 7: Hoe vinden jullie de voorgestelde taakverdeling?
- Vraag 8: Willen jullie liever met een vaste groep leerlingen zodat jullie ook alle onderdelen doorlopen of blijven jullie liever bij één vast onderdeel?
Ja is goed zo. Je gaat de leerlingen zo ook een beetje leren kennen.
- Vraag 9: Is er voor de leerlingen in de verschillende rondes voldoende tijd om de opdracht te maken? Of wordt er misschien te veel tijd gegeven?
Dat zullen we echt moeten gaan uitproberen.
- Vraag 10: Wat kunnen we de leerlingen laten doen wanneer zij klaar zijn met een onderdeel?
Ik denk dat we het beste zelf wat kunnen vertellen.
- Vraag 11: Wat vinden jullie van de voorwerpen en/of verhalen uit het kasteel die zijn gekozen om mee te werken in het project?
Ja goed gekozen.
- Vraag 12: Hoe vinden jullie de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken in dit project?
-Zou er meer tijd onder leiding van een gids moeten zijn of juist meer tijd waarin leerlingen zelfstandig werken?
Je moet het misschien nog even ervaren maar het lijkt me wel goed.

- Vraag 13: In onderdeel 1, 3 en 4 is het doel dat leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
Ja met dat oog moet ik er nog een keer goed naar kijken maar dat denk ik wel.
- Vraag 14: In onderdeel 2, 3 en 5 gaan de leerlingen aan het werk met een kleine mysterie-opdracht. Daarin oefenen de leerlingen met de vaardigheden die horen bij 'historisch redeneren'. Denken jullie dat dit doel op deze manier bereikt wordt?
-Wat zou er eventueel anders kunnen?
Ja absoluut.
- Vraag 15: Is er behoefte aan mogelijke antwoorden van de leerlingen?
-Of is er genoeg informatie gegeven?
Ja ik heb daar behoefte aan. Dat er richting gegeven wordt vind ik wel prettig.

Afsluiting, tips en opmerkingen:

- Vraag 16: hebben jullie nog vragen of wensen aangaande het project en de praktische uitvoering ervan op 18 november?
Ik vind de basisinformatie wat saai. Ik denk wel dat je daar meer mee kunt doen.

Bijlage E: Matrix feedbackinterviews

Schema.			
Vragen:	Respondent 1.	Respondent 2.	Respondent 3.
1: werk-achtergrond?	Docente in het basis en middelbaar onderwijs. Didactiek/pedagogiek en rekenen.	Neerlandicus/kunstgeschiedenis/psychologie/alfa-informatica. Geschreven voor uitgeverijen.	Opleiding tot EHBO instructeur.
2: hoelang werkzaam HB?	Al ongeveer drie jaar.	Al een aantal jaren.	Sinds een aantal jaar. Tijdens mijn opleiding doe ik dit ernaast.
3: werkzaamheden edu werkgroep?	Het liefste doet ze groepen begeleiden maar ook kassa/suppoost.	Kinderprogramma's en andere groepen rondleiden.	Kinderrondleidingen geven.
4: doel op HB?	Belangrijk dat kinderen iets beleven. Het verleden tastbaar maken.	De leerlingen moeten zich inleven in het verleden. Wat is er vooraf gegaan en hun geschiedenis? Waardering krijgen voor hetgeen dat we nu hebben.	Verschilt per groep. Ik wil ze graag wat kennis bijbrengen en enthousiasmeren voor de middeleeuwen.
5: verwachtingen?	Doodzonde dat er geen aandacht is voor middelbaar onderwijs op HB. Heel goed dat dit nu gedaan wordt.	Ik roep al jaren dat er wat mee moeten doen. Hopelijk kunnen we ons enthousiasme ook op de andere gidsen overbrengen.	Ja je zult met hun wel op een andere manier communiceren.

Schema.		
Vragen:	Respondent 4.	Samenvatting.
1: werk-achtergrond?	Onderwijs, leerling begeleiding op een middelbare school.	Bijna alle respondenten hebben ervaring in het onderwijs of met educatie. In ieder geval degene die het project gaan uitvoeren.
2: hoelang werkzaam HB?	Ik begin dit jaar.	Twee van de drie gidsen die het project gaan uitvoeren kunnen worden genoemd als ervaren gidsen.
3: werkzaamheden edu werkgroep?		
4: doel op HB?	Een inkijkje geven in het verleden. Hoe zijn we hier gekomen? Proberen de leerlingen nieuwsgierig te maken.	Verschillende doelen worden genoemd maar komen meestal op hetzelfde neer: beleving; inleven; tastbaar maken; enthousiasmeren; nieuwsgierig maken; kennis bijbrengen. Deze doelen verschillen in principe niet van die in het geschiedenisonderwijs
5: verwachtingen?	Ja ik vind het spannend. Het is een lastige groep maar dat maakt de uitdaging ook leuk om ze toch warm te krijgen voor cultureel erfgoed. Proberen een link met hun eigen beleving te leggen.	Ze zijn enthousiast maar sommige vinden het ook spannend. Andere doelgroep dan dat zij gewend zijn bij het kasteel.

Schema.			
Vragen:	Respondent 1.	Respondent 2.	Respondent 3.
6: indruk van het project	Duidelijk en heel herkenbaar. Dit gaan de leerlingen heel leuk vinden.	Ja ontzettend leuk gedaan. Goed dat de leerlingen meer los gelaten worden, ben benieuwd hoe dat dadelijk gaat.	Ik vind het een creatief idee. Heel leuk
7: Taakverdeling	Lijkt me heel prettig.	Prachting, prima.	Ja zoals het nu is, is het goed.
8: mee met groep of met onderdeel	Met een groep mee. Band opbouwen en elkaar leren kennen is goed.	Liever bij één groep blijven ipv 3x torenbeklimming.	Je kunt overzicht houden over de leerlingen omdat ze niet helemaal zelfstandig het kasteel in gaan.
9: voldoende tijd?	Dat weet ik nog niet maar ik verwacht het wel. Anders afkappen of extra vertellen.	De introductie ronde denkt ze wel dat korter kan. Is afwachten hoelang dat het duurt.	Zal per groepje verschillen. Wordt uitproberen. Half uur zou genoeg moeten zijn.
10: doen als ze klaar zijn?	Beter wat extra vertellen, zijn allemaal ervaren gidsen.	Uitkijken dat er geen grote verschillen tussen groepjes ontstaan. Iets meer vertellen of iets van een bonusvraag doen.	Door naar het volgende onderdeel is niet handig. We hebben genoeg verhalen om te vertellen. Maar kunnen gaan de tijd gebruiken om bijvoorbeeld te gaan plassen of verder te lopen.
11: onderwerpen in het project	Koppeling met theorie op school is heel mooi en goed gedaan.	Ja goede keuzes. Ben benieuwd hoe interessant ze die charters gaan vinden.	Ik ben niks tegen gekomen waarvan ik denk dat is overbodig.
12: docent-gestuurd vs leerling-gestuurd	Verdeling is goed maar nog steeds oppassen dat we niet te veel aan het woord zijn.	Ja goede verdeling, gaan we uitproberen.	Goede afwisseling met bijvoorbeeld de torenbeklimming en de bronnen uit de enveloppen. Dat heb je leuk gedaan.
13: dynamische opvatting.	Ja heel goed. De maquette's zijn daar goed aan gekoppeld, mooi gedaan.	Ja achter die opvatting sta ik ten eerste helemaal. Ik denk ook dat het er goed uitkomt maar we moeten wel de gidsen goed instrueren.	Ik denk dat je dat met die maquettes niet op een beter manier kunt uitleggen. Je kunt mooi zien, hoe zag het eruit, in welke periode en waarom?
14: historisch redeneren	Ja ook goed.	Benieuwd hoe ze het gaan doen. Brugklas heeft daar natuurlijk nog weinig ervaring mee.	Ja dat geldt hier ook voor.
15: mogelijke antwoorden	Ja, graag. Ik heb er wel behoefte aan als jij de richting een beetje aangeeft.	In theorie zouden ze alles moeten weten maar ik denk toch wel dat het handig is. Ook voor in de toekomst.	Ja dat is niet verkeerd om te hebben.

Schema.		
Vragen:	Respondent 4.	Samenvatting.
6: indruk van het project	Harstikke leuk. Het zit goed in elkaar. Leuke afwissling met onderdelen. Heel positief.	Alle respondenten zijn enorm enthousiast. Vooral om het feit dat leerlingen ruimte krijgen om zelfstandig te werken.
7: Taakverdeling	Ja dat is goed zo.	Daar is iedereen het mee eens.
8: mee met groep of met onderdeel	Je gaat de leerlingen zo ook een beetje leren kenne.	De respondenten willen het liefst bij één groep blijven zodat zij de leerlingen ook een beetje leren kennen.
9: voldoende tijd?	Dat zullen we echt moeten uitproberen.	De respondenten verwachten dat een half uur meer dan genoeg is.
10: doen als ze klaar zijn?	Ik denk dat we het beste zelf wat kunnen vertellen.	Verder verwachten ze dat ze die tijd het beste zelf kunnen opvullen.
11: onderwerpen in het project	Ja goed gekozen.	De respondenten vinden dat er goede keuzes zijn gemaakt en zijn benieuwd naar hoe interessant de leerlingen de charters zullen vinden.
12: docent-gestuurd vs leerling-gestuurd	Je moet het misschien nog even ervaren maar het lijkt me wel goed.	Het lijkt de respondenten een goede verdeling en ze zijn benieuwd naar de uitvoering.
13: dynamische opvatting.	Ja met dat oog moet ik er nog naar kijken maar dat denk ik wel.	Ja daar zijn de respondenten het mee eens en ze vinden dat het in het onderdeel met de maquettes goed terug komt.
14: historisch redeneren	Ja absoluut.	Ja daarvan vinden de respondenten ook dat het goed gedaan is.
15: mogelijke antwoorden	Ja ik heb daar behoefte aan. Er mag wel wat richting gegeven worden. Ze heeft hier een aantal om gevraagd.	Ja daar hebben alle respondenten behoefte aan.

Schema.			
Vragen:	Respondent 1.	Respondent 2.	Respondent 3.
16: vragen/wensen /opmerkingen	n.v.t.	Wat gaan we doen als ze later klaar zijn? Mogen we ingrijpen of wat is de bedoeling? Schrijf dat wel uit. Ook graag de regels van het museum nog duidelijk in de instructie opnemen.	Meike vroeg wat hun rol als gids tijdens de uitvoering is? Als leerlingen het niet snappen in hoeverre mogen ze dan helpen? Ik heb verteld dat echt als ondersteuner mee kunnen. Ze mogen de leerlingen zeker helpen. Dat maakt het voor gidsen ook leuker denk ik.

Schema.		
Vragen:	Respondent 4.	Samenvatting.
16: vragen/wensen /opmerkingen	Ik vind de basisinformatie die jij tijdens ronde 1 wilt geven wat saai. Daar kun je wel wat meer mee doen.	n.v.t.

Bijlage F: mail geschreven feedback respondent 6

KASTEEL
HUIS BERGH

Universiteit Utrecht

Introductie.

Jullie gaan vandaag kennis maken met de Middeleeuwen. Jullie gaan vanmiddag verschillende bronnen verzamelen, dat kunnen tekstuele, visuele of gesproken bronnen zijn. Aan het eind maken jullie een keuze uit die bronnen om de volgende hoofdvraag te beantwoorden: *Hoe belangrijk is kasteel Huis Bergh in de Middeleeuwen geweest?* Er zijn vijf rondes waarin jullie een onderdeel volgen. Per onderdeel verschilt het of jullie met een gids mee gaan of dat jullie zelfstandig aan de opdracht werken. Bij een aantal onderdelen krijgen jullie een envelop met enkele bronnen. In combinatie met eventueel uitleg van een gids gaan jullie de vragen in je boekje beantwoorden. Tijdens ronde 5 ga je met de mensen met hetzelfde nummer bij elkaar zitten om de hoofdvraag te beantwoorden. In ronde 5 ben jij verantwoordelijk voor de inbreng vanuit jouw eerste groepje.

Groepsnamen:
 Nummer 1:
 Nummer 2:
 Nummer 3:
 Nummer 4:
 Nummer 5:

Tijdens deze excursie werken jullie aan de volgende doelen:

- De leerlingen maken kennis met de geschiedenis van de Achterhoek/Liemers en dan specifiek de regio's Bergh en de Oude IJsselstreek.
- De leerlingen kennis laten maken met en enthousiasmeren voor de Middeleeuwen.
- De leerlingen leren constructief samen te werken.
- De leerlingen oefenen met de vaardigheden van 'historisch redeneren'.
- De leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting.

Tijdens deze excursie besteden jullie aandacht aan de volgende kenmerkende aspecten:

11) De vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid.

- De leerlingen maken kennis met de geschiedenis van de Achterhoek/Liemers en dan specifiek de regio's Bergh en de Oude IJsselstreek.
- De leerlingen kennis laten maken met en enthousiasmeren voor de Middeleeuwen.
- De leerlingen leren constructief samen te werken.
- De leerlingen oefenen met de vaardigheden van 'historisch redeneren'.
- De leerlingen leren over erfgoed vanuit de dynamische opvatting.

Tijdens deze excursie besteden jullie aandacht aan de volgende kenmerkende aspecten:

11) De vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid.

12) Het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur.

13) De opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving.

In dit schema zie je wanneer je welk onderdeel moet uitvoeren:

Tijd/Wie/Wat	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4	Groep 5	Groep 6
13.30 – 14.00	Deel 1	Deel 1	Deel 1	Deel 1	Deel 1	Deel 1
14.00 – 14.30	Deel 2	Deel 2	Deel 3	Deel 3	Deel 4	Deel 4
14.30 – 15.00	Deel 3	Deel 3	Deel 4	Deel 4	Deel 2	Deel 2
15.00 – 15.30	Deel 4	Deel 4	Deel 2	Deel 2	Deel 3	Deel 3
15.30 – 16.00	Deel 5	Deel 5	Deel 5	Deel 5	Deel 5	Deel 5

Waar moet je voor welk onderdeel zijn (hier komt een plattegrond bij):

- Onderdeel 1: voor het bordes op de hoofdburcht.
- Onderdeel 2: Kapel, trouw of eetzaal?
- Onderdeel 3: brug tussen de hoofd- en de voorburcht.
- Onderdeel 4: ingang van de museumwinkel/toren.
- Onderdeel 5: grote zaal.

 Ik zou de leerling persoonlijk aanspreken: Vandaag kom je heel dicht bij de Middeleeuwen. (Of zo iets)

 Dit wordt complex voor ze. Beter nu nog niet noemen.

 Prima, korte zinnen!

 Dit is niet erg relevant voor de leerlingen, denk ik en nodigt ook niet uit.

 Beter is onderdeel 1, p.v. Deel?

Onderdeel 2: charters.

Om vraag 1 en 2 te kunnen beantwoorden, ga je samen met de archivaris van Huis Bergh kijken naar originele documenten uit de Middeleeuwen!

Vraag 1:
De archivaris van Huis Bergh leest de eerste paar zinnen uit het charter aan jullie voor. Probeer met behulp van het kopie uit te leggen wat er staat.
Ons antwoord:
.....
.....
.....

Vraag 2:
Wat betekent het krijgen van stadsrecht voor de inwoners van 's-Heerenberg?
Ons antwoord:
.....
.....
.....

Voor het beantwoorden van vraag 3 en 4 heb je ook de bronnen nodig die in de envelop zitten. Lees allemaal de kaartjes zorgvuldig voordat jullie de vragen gaat beantwoorden.

Vraag 3:
Aan wie of wat waren de heren Van den Bergh verantwoording verschuldigd?
Ons antwoord:
.....
.....
.....

En daarvoor hebben wij de volgende kaartjes gebruikt:
.....

 de kopie

 gaan

 Moelijk Nederlands

Onderdeel 3: maquettes.

Open de envelop en bekijk bron 1. Daarna kunnen jullie vraag 1 beantwoorden.

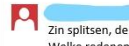
Vraag 1:
Bekijk de lijnen die je ziet in de muur, dit was vroeger de ingang naar het kasteel. Welke redenen kunnen jullie bedenken dat ze de ingang veranderd hebben?
Ons antwoord:
.....
.....
.....

Loop onder de poort door naar de hoofdburcht en bekijk daar bron 2. Daarna kunnen jullie vraag 2 beantwoorden.

Vraag 2:
Vanaf hier kun je goed zien dat de kantelenmuur voor een groot deel afgebroken is. Welke redenen kunnen jullie bedenken dat ze de hoge kantelenmuur afgebroken hebben?
Ons antwoord:
.....
.....
.....

Loop het kasteel binnen en ga naar de gang waar de maquettes staan. Nu kunnen jullie de maquettes bestuderen (bron 3) en bron 4 en 5 uit de envelop zorgvuldig lezen. Beantwoord daarna vraag 3.

Vraag 3:
Geef vier voorbeelden van hoe je kunt zien dat het kasteel haar militaire verdedigingsfunctie in de loop van de tijd is verloren?
Ons antwoord:
.....
.....
.....

 Zin splitsen, denk ik. De ingang is kennelijk veranderd. Welke redenen...

 Kunnen ze nog zien wat een kantelenmuur is of wordt dat uitgelegd?

 waaraan je kunt zien is mooler

 heeft verloren, denk ik.

Onderdeel 4: torenbeklimming.

Tijdens dit onderdeel ga je een torenbeklimming maken onder leiding van een gids. Je brengt een bezoek aan de munt-, en de wapenkamer van het kasteel. Luister tijdens de beklimming goed naar de gids en beantwoord de volgende vier vragen. Je hoeft bij dit onderdeel verder geen bronnen te gebruiken.

Waarom was de baan van muntmeester in de middeleeuwen zo belangrijk?

Antwoord:

.....
.....
.....

Aan welk gebouw kun je vandaag de dag nog steeds zien dat 's-Heerenberg in de middeleeuwen stadsrechten heeft gekregen?

Antwoord:

.....
.....
.....

Waarom was het nuttig en handig om alles in het kasteel in eigen beheer te kunnen produceren?

Antwoord:

.....
.....
.....

Noem vier elementen die je tijdens de torenbeklimming bent tegengekomen, die laten zien dat het kasteel goed te verdedigen is?

Antwoord:

.....
.....
.....

 Leg ook uit waarom

 maken?

 elementen is hier lastig te duiden voor ze. Welke vier onderdelen (van het kasteel) hebben het kasteel goed verdedigbaar gemaakt.

Onderdeel 5: afsluiting.

Je gaat aan de tafel zitten met alle personen uit de andere groepjes die hetzelfde nummer als jij hebben. Samen gaan jullie de hoofdvraag beantwoorden. Iedereen is verantwoordelijk voor inbreng vanuit zijn of haar oorspronkelijke groepje. Je maakt samen een keuze uit drie bronnen die het beste jullie antwoord onderbouwen. Die keuze moeten jullie kunnen uitleggen. Let op: iedereen moet de antwoorden in zijn of haar boekje opschrijven en iedereen kan tijdens de nabespreking de beurt krijgen.

Hoe belangrijk is kasteel Huis Bergh in de Middeleeuwen geweest?

Ons antwoord:

.....
.....
.....

Volgens ons laten de volgende drie bronnen dat het beste zien:

.....
.....
.....

 leerlingen

 Ik snap niet wat je hiermee bedoelt. Concreter maken, denk ik.

 Personaliseren: schrijf de antwoorden op, want tijdens de nabespreking moet je dat antwoord klassikaal kunnen geven

 Met toelichting, denk ik?

Bijlage G: evaluatie enquête

Evaluatie project 'Dichtbij de middeleeuwen' op Kasteel Huis Bergh

Het is de bedoeling dat je deze vragenlijst gaat invullen, waarin je aangeeft hoe je het project deze middag hebt ervaren. Eerst moet je reageren op een aantal stellingen en daarna geef je antwoord op een aantal open vragen. Het invullen duurt maximaal 10 minuten, daarna mag je de vragenlijst weer afgeven. Je hoeft je naam er niet op te zetten. Het is anoniem! Alvast heel erg bedankt!

Stellingen:	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
1. Het project heeft mij geïnteresseerd in de periode van de middeleeuwen.					
2. Het project heeft mij geïnteresseerd in regionale geschiedenis.					
3. Door het project heb ik geoefend met historische vaardigheden zoals we die op school ook moeten leren (zoals het beoordelen van bronnen).					
4. Het project heeft mij geleerd dat het kasteel in de loop van de tijd vaak is veranderd van uiterlijk en van functie.					
5. Er was een prettige afwisseling tussen momenten waarop ik moest luisteren naar een gids en momenten waarop ik met mijn groepje zelfstandig moest werken.					
6. Door het project kan ik me een betere voorstelling van de periode van de middeleeuwen maken.					
7. Ik vond het interessant om echte voorwerpen uit het verleden van dichtbij te zien.					
8. Door het project kan ik me beter inleven in de periode van de middeleeuwen.					
9. Ik vond het interessant om geschiedenis te leren in een museum.					
10. Het project helpt mij om de periode van de middeleeuwen beter te begrijpen.					

Maak onderstaande zinnen af.

1. Tijdens het project heeft het volgende het meeste indruk op mij gemaakt:

.....

2. Het meest interessante aan het project vond ik:

.....

3. Dit wist ik nog niet voordat ik naar het kasteel kwam:

.....

4. Het volgende had ik nog graag willen leren vanmiddag:

.....

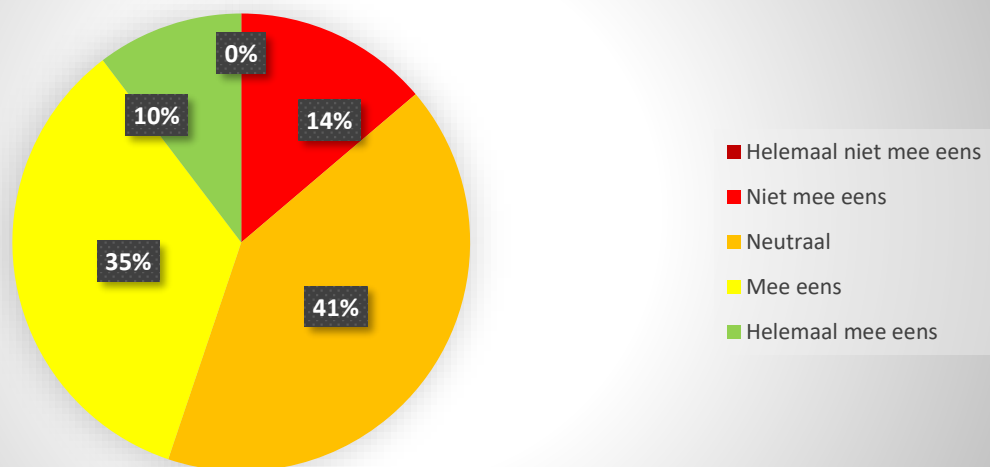
BEDANKT VOOR HET INVULLEN VAN DEZE EVALUATIE!

Bijlage H: evaluatie leerlingen op 18-11-19

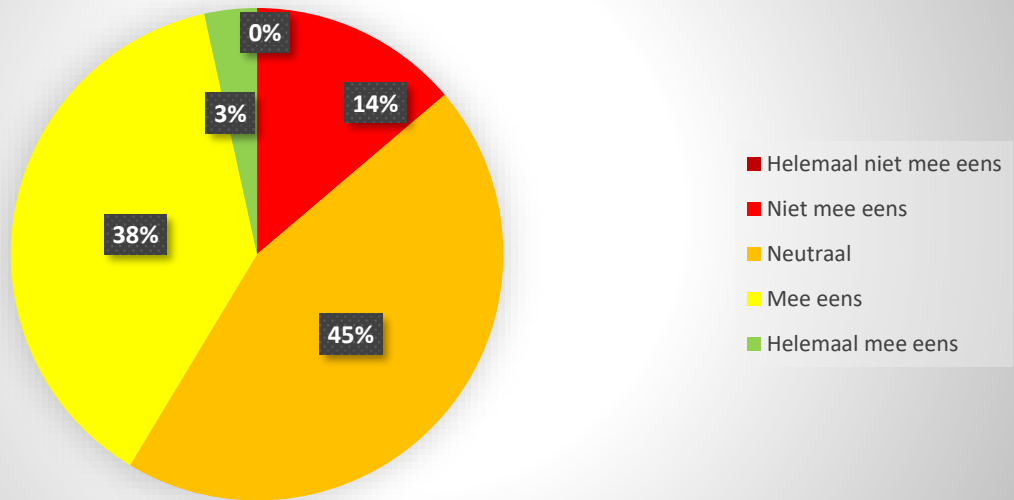
Leerling:	Stelling 1:	Stelling 2:	Stelling 3:	Stelling 4:	Stelling 5:	Stelling 6:	Stelling 7:	Stelling 8:	Stelling 9:	Stelling 10:
1	5	4	4	5	3	4	4	4	5	4
2	4	4	3	4	3	5	4	5	4	5
3	3	3	3	5	4	4	4	4	5	4
4	3	4	4	5	2	3	4	4	4	3
5	3	4	2	5	3	3	4	4	3	4
6	4	2	5	4	3	4	3	4	3	4
7	3	4	2	4	4	2	3	3	4	3
8	4	4	4	4	3	3	4	3	4	3
9	5	4	4	5	3	4	5	5	5	4
10	4	3	4	5	3	4	4	4	4	4
11	3	3	4	5	2	4	5	4	2	3
12	4	4	4	5	3	3	3	3	4	4
13	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4
14	2	3	2	3	1	3	3	2	1	3
15	2	3	4	5	3	2	1	2	3	2
16	2	3	2	5	1	3	3	2	1	3
17	3	4	3	4	4	4	4	4	3	4
18	3	3	5	5	3	5	4	5	4	5
19	4	4	4	5	4	4	4	4	3	4
20	4	3	4	5	4	4	3	4	5	4
21	4	4	3	5	2	4	4	3	2	3
22	5	5	3	5	2	5	4	5	4	5
23	4	3	3	5	2	3	4	4	3	4
24	3	3	4	4	3	4	4	3	4	3
25	3	3	4	4	3	5	3	3	2	4
26	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
27	3	2	3	4	4	4	4	3	2	3
28	3	2	3	4	4	4	4	3	2	3
29	3	2	4	4	2	5	4	4	3	3

	stelling 1	stelling 2	stelling 3	stelling 4	stelling 5	stelling 6	stelling 7	Stelling 8	Stelling 9	Stelling 10
Helemaal niet mee eens	0	0	0	0	2	0	1	0	2	0
Niet mee eens	4	4	4	0	6	2	0	3	5	1
Neutraal	12	13	9	2	14	8	8	9	8	12
Mee eens	10	11	14	11	7	14	18	13	10	13
Helemaal mee eens	3	1	2	16	0	5	2	4	4	3
Totaal	26	28	27	13	29	24	27	25	25	26

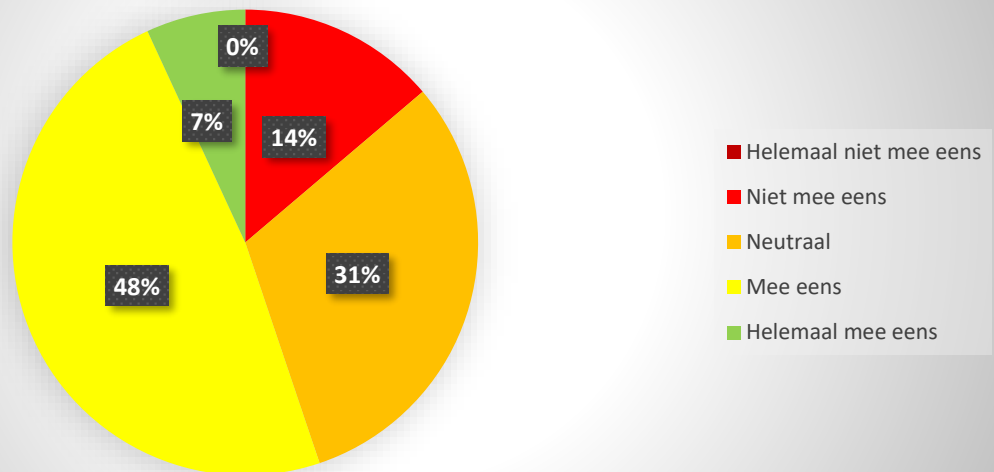
1: Het project heeft mij geïnteresseerd in de periode van de Middeleeuwen

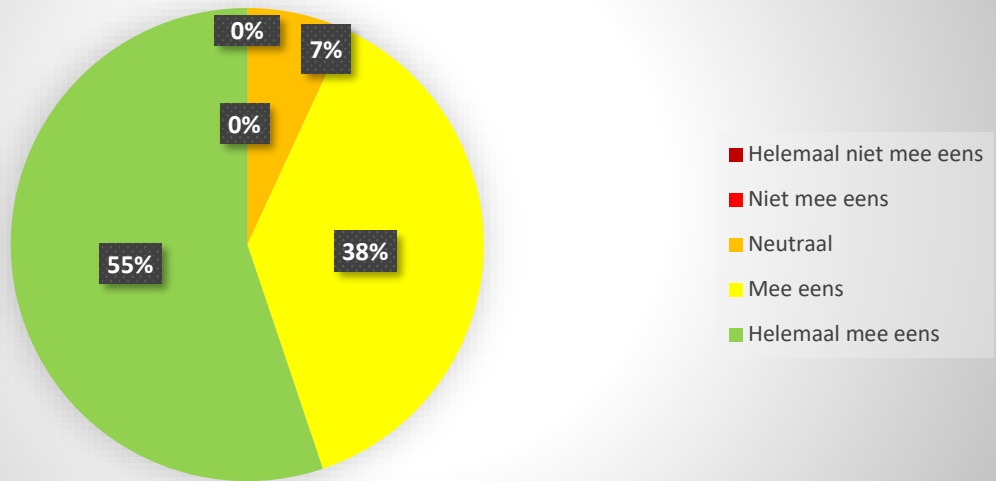
2: Het project heeft mij geïntereiseerd in regionale geschiedenis

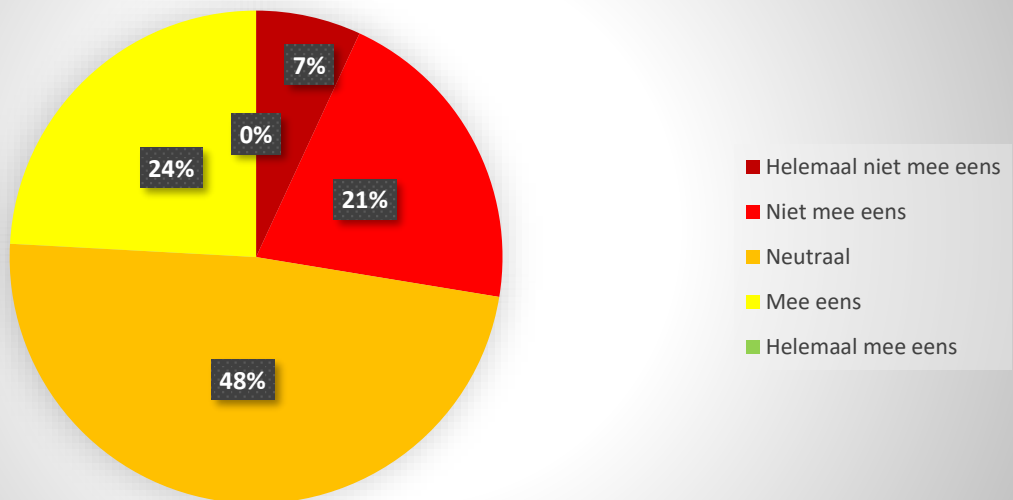
3: Door het project heb ik geoefend met historische vaardigheden

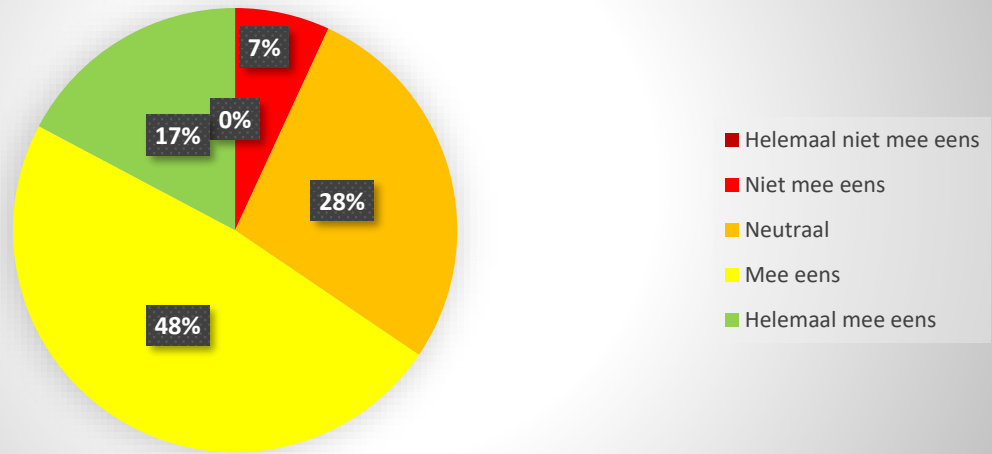
4: Het project heeft mij geleerd dat het kasteel in de loop van de tijd vaak is veranderd van uiterlijk en functie

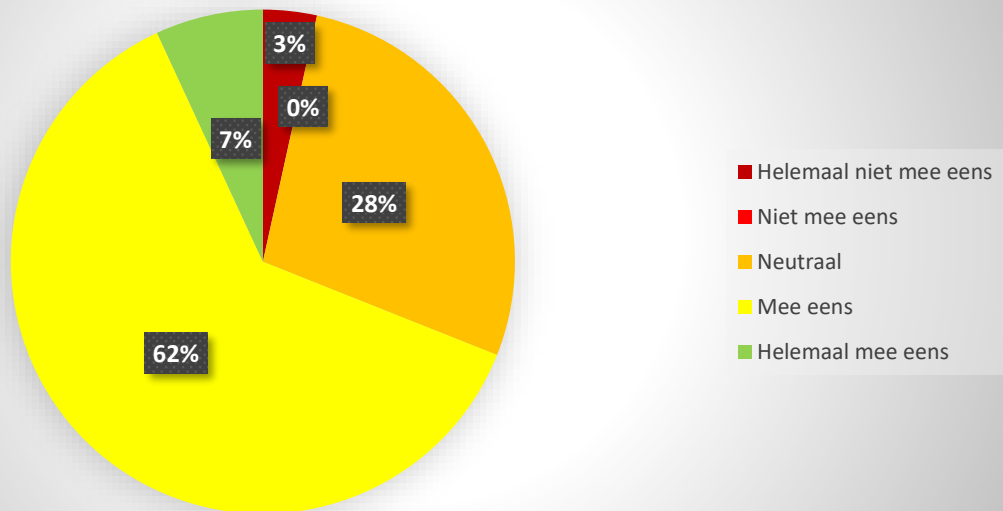
5: Er was een prettige afwisseling in luisteren en zelfstandig werken

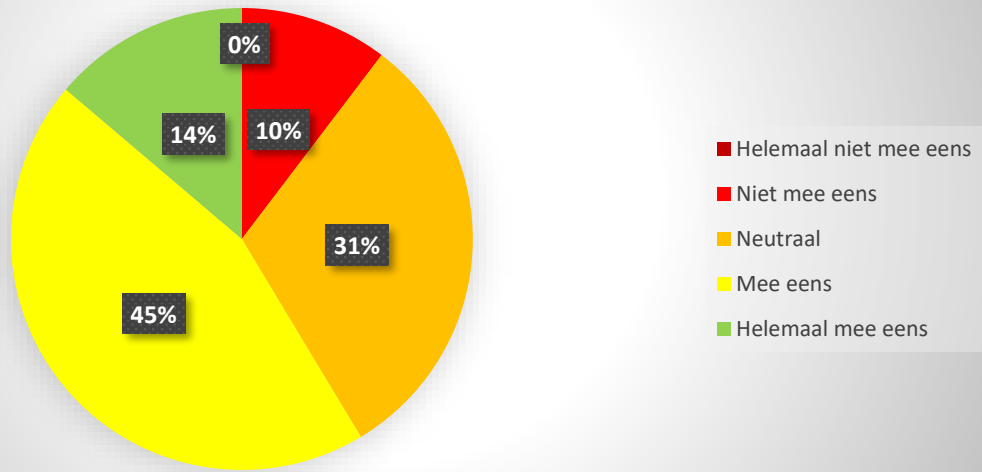
6: Door het project kan ik me een betere voorstelling van de periode van de middeleeuwen maken

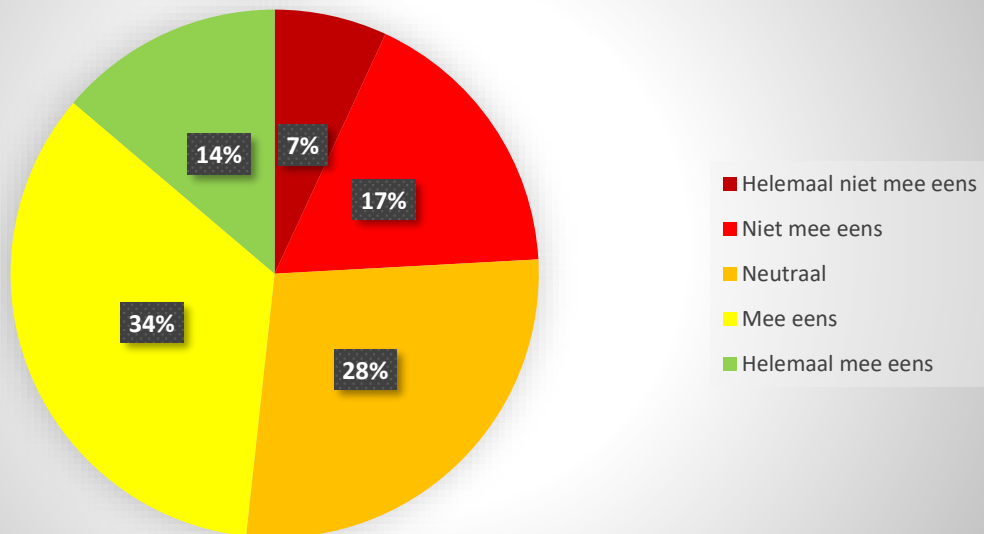
7: Ik vond het interessant om voorwerpen uit het verleden van dichtbij te zien

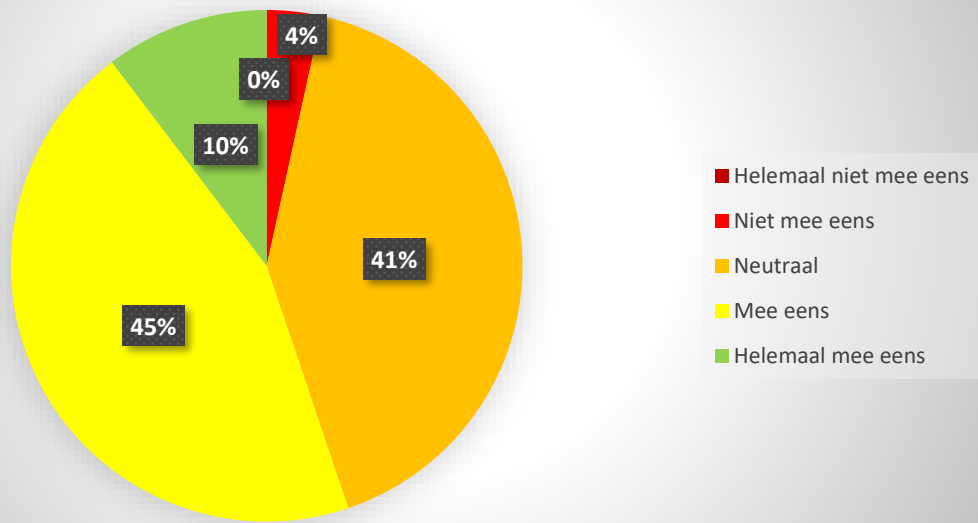
8: Door het project kan ik me beter inleven in de periode van de middeleeuwen

9: Ik vond het interessant om geschiedenis te leren in een museum

10: Het project helpt mij om de periode van de middeleeuwen beter te begrijpen

Opmerkingen leerlingen:	Tijdens het project heeft het volgende het meeste indruk op mij gemaakt:	Het meest interessante aan het project vond ik:	Dit wist ik nog niet voordat ik naar het kasteel kwam:	Het volgende had ik nog graag willen leren vanmiddag:
1	Op de toren.	Dat je dingen kon doen zoals het zwaard vasthouden.		
2	Het heksen verhaal.	Hoe het kasteel zich beschermt en de brieven van vroeger.	Dat het hier zo belangrijk was.	Hoe het allemaal is ontstaan.
3	Over de heksen.	Het verhaal dat de man vertelde in de kapel.	Dat ik hoogte vrees heb.	
4	Het oude schrift.	Het uitzicht van het dak.	Alle informatie over die munten.	Niks.
5	Hoe zwaar de wapens waren.	Om naar de schilden en de wapens te kijken.	Dat er was gevochten.	Hoe de gevechten waren en waar er werd aangevallen en hoe er werd verdedigd.
6	De wapenkamer.		Dat er ook natuurstenen gebruikt werden voor het bouwen van een kasteel.	
7			Waar de soldaten woonden. Dat ze bier dronken.	Hoe het er toen aan toe ging.
8	De brieven.			
9	Over de munten/muntenmeester	Alles.	Eigenlijk alles wel.	Iets meer doen.
10	De verdediging.	Het zwaard vast houden.	Verdedigingsmethode.	Hoe de mensen in die tijd vluchten als de vijanden er aankomen.
11	Dat we de zwaarden vast mochten houden	Wapenkamer.	Niks, ik ben hier al heel vaak geweest.	Meer willen doen.
12	Dat het zo veel veranderd is en dat de mannen veel macht hadden.	Om geschiedenis te leren niet uit een boek.	Dat de mannen zoveel macht hadden.	Hoe het kasteel gesticht is. Tip: iets meer zelf doen.

13	De verdediging.	Hoe alles er vroeger uitzag en hoe ze leefden.	De levenswijze.	Wat ze aten.
14		De toren.		
15	De toren beklimmen.	Zwaardvechten.	Dat we een toren beklimmen.	Technieken voor zwaardgevechten.
16		De toren beklimmen.	Niks want ben al naar geweest.	Zwaardgevechten.
17	Alles wat ze toen maakten.	De archivaris.	Dat ze zoveel manieren hadden om zich te verdedigen.	Meer over het dagelijks leven.
18	De uitkijk toren.	De ridder harnassen.	Met die heksen op de brandstapel.	
19	Het gebruik van de wapens.	De wapens.	Dat het veranderde.	Hoe een oorlog verliep.
20	De munten.	De wapens.	Bijna alles.	
21	Het uitzicht vanaf de toren en de uitleg over de heks	De dingen van het kasteel.		
22	Deuken in die schedel.	Het kasteel.	Dat er veel is veranderd.	
23	Hoe zwaar harnassen zijn.	De ridder pakken (harnassen).	Dat de uitwerpselen in de gracht kwamen.	
24	Dat je alles in het echt ziet.	Het kasteel.	Dat het belangrijk was vroeger.	Hoe ze vroeger leefden bijvoorbeeld wat ze aten of wat ze in hun vrije tijd deden.
25	De toren bezoeken.	De wapenkamer.	Muntenfabriek.	Hoe het dagelijks leven er toen uitzag.
26	Hoe hoog de toren is.	De toren.	Dat de trappen van de toren klein waren en onregelmatig.	
27	De archieven.	De archieven.	Van de munten.	
28	Wapens in de toren.	De wapens	Dat ze geen glas hadden.	
29	De wapens in de toren.	De wapens.	Dat de mensen kleiner waren in de middeleeuwen.	

Bijlage I: Evaluatie interview educatiemedewerkers Huis Bergh

Doel van het interview:

Het hoofddoel van mijn interview is om het project te evalueren. Volgens Grever en Van Boxtel is het ook belangrijk om de tevredenheid van de betrokken educatieve medewerkers te evalueren. Mijn interview is semi-gestructureerd. Een aantal onderwerp staan vast omdat ik die uit de theorie heb gehaald of omdat ik ze ook in het eerdere interview behandeld heb.

Variabelen/kernbegrippen operationaliseren:

-Historisch redeneren → een activiteit waarin je informatie over het verleden organiseert teneinde historische verschijnselen te beschrijven, te vergelijken en/of te verklaren en waarbij je historische vragen stelt, contextualiseert, gebruikmaakt van historische begrippen en structuurbegrippen en beweringen ondersteunt met argumenten die gebaseerd zijn op bewijs uit bronnen. (Van Drie & Van Boxtel, *Historical reasoning*, 2008).

-Samenwerkend leren (genummerde hoofden) → Deze samenwerking stuurt sterk op de individuele aanspreekbaarheid. Deze samenwerkingsstructuur kan voor allerlei verschillende leerdoelen ingezet worden, maar is vooral geschikt voor opdrachten die overeenstemming over en beargumentering van het antwoord vereisen. (Ebbens & Ettekovén, *Samenwerkend leren*, 2013).

-Dynamisch erfgoed → deze benadering op erfgoed concentreert zich op het onderhandelingsproces en de bijbehorende emoties rond erfgoed. Het gaat hier niet in de eerste plaats om de 'dingen' maar om de processen. Ook hier is erfgoed iets wat wij doen. Het onderhandelingsproces gaat over aanwijzen, bewaren, conserveren, betekenisgeven aan en gebruiken van het erfgoed. (Vroemen, *Educatie in erfgoed*, 2018).

-'Docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' → bij 'docent-gestuurd' werken is de docent de expert en geeft de docent uitleg. Leerlingen zijn passief. Bij 'leerling-gestuurd' werken zijn de leerlingen actiever en moeten heeft de docent meer de rol als coach.

Checks:

-Interview leidraad is theorie-geïnformeerd.

-De interviews worden opgenomen.

Duur:

Het interview zal waarschijnlijk 30 minuten duren. Aangezien het vier evaluatiegesprekken zijn, blijft het uitwerken behapbaar.

Opening interview:

Beste collega,

Mijn onderzoek dat ik hier op Huis Bergh uitvoer is een ontwerponderzoek. Een belangrijk kenmerk van een ontwerponderzoek is dat er na de uitvoering geëvalueerd wordt. Jullie hebben zijn de betrokken educatiemedewerkers en volgens de literatuur is het belangrijk dat jullie tevredenheid wordt geëvalueerd. Daarom wil ik jullie in dit gesprek een aantal vragen stellen. Het gesprek duurt waarschijnlijk 30 minuten. Het gesprek wordt met uw toestemming opgenomen zodat ik het later kan uittypen en mijn aandacht nu op u kan vestigen. Uw naam zal niet worden genoteerd en niet worden genoemd in het onderzoeksverslag.

Als u dan geen vragen heeft, gaan we beginnen.

Interview vragen (kern interview):

Inleiding:

- Vraag 1: Wat is je eerste reactie naar aanleiding van de uitvoering van het project?

Kern:

- Vraag 2: Denk je dat de leerlingen hebben geoefend met historisch redeneren?
- Vraag 3: Denk je dat de leerlingen geleerd hebben over erfgoed vanuit de dynamische opvatting?
- Vraag 4: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in de middeleeuwen?
- Vraag 5: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in regionale geschiedenis?
- Vraag 6: Denk je dat het project aansloot op het niveau van de leerlingen? Was het te makkelijk of te moeilijk?
- Vraag 7: Hoe is het je bevallen om tijdens het project bij één groep te blijven?
- Vraag 8: Hoe is het wisselen tussen onderdelen verlopen? Waren de leerlingen vaak sneller klaar? Hoe heb je dat opgevangen?
- Vraag 9: Denk je dat we de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken moeten veranderen?

Afsluiting:

- Vraag 10: Hoe schat je de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep van Huis Bergh?
- Vraag 11: Stel je gaat dit project volgend schooljaar weer uitvoeren, wat zou je dan anders willen doen of willen veranderen?
- Vraag 12: Zijn je doelen en verwachtingen ten aanzien van educatiewerkzaamheden op Huis Bergh door de uitvoering van het project veranderd?

Slot interview:

Heel erg bedankt voor u moeite en uw feedback.

Literatuurlijst:

(Voor dit interview).

- Ebbens, S., & Ettekoven, S., (2013) *Samenwerkend leren*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Drie, J. van, Boxtel, C. van, (2008) 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past', *Educational Psychology Review* :20, 87-110.
- Vroemen, J., (2018) *Educatie in erfgoed. Hoe we erfgoed (kunnen) gebruiken in het Nederlands onderwijs*. Assen: Van Gorcum.

Bijlage J: Evaluatie-interview docenten Isala

Doel van het interview:

Het hoofddoel van mijn interview is om het project te evalueren. Volgens Grever en Van Boxtel is het ook belangrijk om de uitvoering met de betrokken docenten te evalueren. Mijn interview is semi-gestructureerd. Een aantal onderwerpen staan vast omdat ik die uit de theorie heb gehaald of omdat ik ze ook in het eerdere interview behandeld heb. Op hun antwoorden ga ik doorvragen dus die onderwerpen staan nog niet vast.

Variabelen/kernbegrippen operationaliseren:

-Historisch redeneren → een activiteit waarin je informatie over het verleden organiseert teneinde historische verschijnselen te beschrijven, te vergelijken en/of te verklaren en waarbij je historische vragen stelt, contextualiseert, gebruikmaakt van historische begrippen en structuurbegrippen en beweringen ondersteunt met argumenten die gebaseerd zijn op bewijs uit bronnen. (Van Drie & Van Boxtel, *Historical reasoning*, 2008).

-Samenwerkend leren (genummerde hoofden) → Deze samenwerking stuurt sterk op de individuele aanspreekbaarheid. Deze samenwerkingsstructuur kan voor allerlei verschillende leerdoelen ingezet worden, maar is vooral geschikt voor opdrachten die overeenstemming over en beargumentering van het antwoord vereisen. (Ebbens & Ettekooven, *Samenwerkend leren*, 2013).

-Dynamisch erfgoed → deze benadering op erfgoed concentreert zich op het onderhandelingsproces en de bijbehorende emoties rond erfgoed. Het gaat hier niet in de eerste plaats om de 'dingen' maar om de processen. Ook hier is erfgoed iets wat wij doen. Het onderhandelingsproces gaat over aanwijzen, bewaren, conserveren, betekenisgeven aan en gebruiken van het erfgoed. (Vroemen, *Educatie in erfgoed*, 2018).

-'Docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' → bij 'docent-gestuurd' werken is de docent de expert en geeft de docent uitleg. Leerlingen zijn passief. Bij 'leerling-gestuurd' werken zijn de leerlingen actiever en moeten heeft de docent meer de rol als coach.

Checks:

- Interview leidraad is theorie-geïnformeerd.
- De interviews worden opgenomen.

Duur:

Het interview zal waarschijnlijk 30 minuten duren. Aangezien het één of twee evaluatiegesprekken zijn, blijft het uitwerken behapbaar.

Opening interview:

Beste geschiedenisdocent,

Mijn onderzoek dat ik hier op Huis Bergh uitvoer is een ontwerponderzoek. Een belangrijk kenmerk van een ontwerponderzoek is dat er na de uitvoering geëvalueerd wordt. Jullie hebben zijn de betrokken docenten en volgens de literatuur is het belangrijk dat jullie tevredenheid wordt geëvalueerd. Daarom wil ik jullie in dit gesprek een aantal vragen stellen. Het gesprek duurt waarschijnlijk 30 minuten. Het gesprek wordt met uw toestemming opgenomen zodat ik het later kan uittypen en mijn aandacht nu op u kan vestigen. Uw naam zal niet worden genoteerd en niet worden genoemd in het onderzoeksverslag.

Als u dan geen vragen heeft, gaan we beginnen.

Interview vragen (kern interview):

Inleiding:

- Vraag 1: Wat is je eerste reactie naar aanleiding van de uitvoering van het project?
- Vraag 1.2: Zijn jullie wensen zoals we die in het eerste gesprek hebben gesproken voldoende terug gekomen?

Kern:

- Vraag 2: Denk je dat de leerlingen hebben geoefend met historisch redeneren?
- Vraag 3: Denk je dat de leerlingen geleerd hebben over erfgoed vanuit de dynamische opvatting?
- Vraag 4: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in de middeleeuwen?
- Vraag 5: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in regionale geschiedenis?
- Vraag 6: Denk je dat het project aansloot op het niveau van de leerlingen? Was het te makkelijk of te moeilijk?
- Vraag 7: Denk je dat de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken moeten veranderen?

Afsluiting:

- Vraag 10: Hoe schat je de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep van Huis Bergh?
- Vraag 11: Stel je gaat dit project volgend schooljaar weer uitvoeren, wat zou je dan anders willen doen of willen veranderen?

Slot interview:

Heel erg bedankt voor u moeite en uw feedback.

Literatuurlijst:

(Voor dit interview).

- Ebbens, S., & Ettekoven, S., (2013) *Samenwerkend leren*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Drie, J. van, Boxtel, C. van, (2008) 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past', *Educational Psychology Review* :20, 87-110.
- Vroemen, J., (2018) *Educatie in erfgoed. Hoe we erfgoed (kunnen) gebruiken in het Nederlands onderwijs*. Assen: Van Gorcum.

Bijlage K: Uitwerkingen evaluatie-interviews

Respondent 1:

Inleiding:

- Vraag 1: Wat is je eerste reactie naar aanleiding van de uitvoering van het project?
Dat ik heel blij dat er ook aandacht komt voor kinderen in het middelbaar onderwijs. Ondanks dat die misschien wat lastiger te begeleiden zijn, hé pubers.. Heel mooi dat je daar de energie in gestoken hebt om niet zo'n makkelijke groep toch te betrekken bij zoiets. En ik merkte gisteren ook wel dat de kinderen wat verrast waren. Maar hun gevoel speelt altijd heel erg nog mee. Waar ouderen kinderen misschien denken oh dat is niet zo netjes. En een jonger kind kun je altijd weer met een beetje spel er wel weer bij betrekken. Maar deze kinderen zijn wat puurder he. Die zeggen gewoon, ik ben moe, ik ga nu even zitten of ik vind het niet meer zo leuk. En die zeggen dat gewoon. Dus dat maakt het begeleiden wel wat moeilijker.

Kern:

- Vraag 2: Denk je dat de leerlingen hebben geoefend met historisch redeneren?
Volgens mij hadden de leerlingen helemaal niet door dat het delen uit hun boek waren. Die link leggen tussen hun boek en de werkelijkheid, dat heb je geprobeerd met die kaartjes maar ik zat wel te denken of dat nog duidelijker kon.
- Vraag 3: Denk je dat de leerlingen geleerd hebben over erfgoed vanuit de dynamische opvatting?
Die is echt heel duidelijk overgekomen. Toen we in de tuin stonden en toen ze keken naar muur, toen een kind gelijk: kijk, ik zie dicht gemetselde ramen! Nou toen ik gelijk vragen, waarom zou dat zijn? Ze waren heel opmerkzaam. Qua waarneming overtroffen ze eigenlijk mijn verwachtingen. Dat ze heel veel zagen. Ook bijvoorbeeld de kantelen. Dat ze vroegen, waar zijn die kantelen? En niet denken van, boeie. Nee, ik heb ze niet gezien en waar kan ik ze vinden? Dat bekijken en benoemen vond ik echt een heel interessant onderdeel, is heel goed gelukt.
- Vraag 4: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in de middeleeuwen?
Ja dat weet ik wel zeker. Dit is de beste manier, de kinderen hier naar toe halen. Niet te grote verwachtingen hebben want ze komen net van de basisschool af. Echt, beter kun je het denk ik niet doen.
- Vraag 5: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in regionale geschiedenis?
Je zei het op het laatst een keer, regio had je het over. Ik denk dat we daar nog wat hebben laten liggen. We hadden in het begin daar meer aandacht op kunnen vestigen. Hun wonen hier allemaal vlak in de buurt, daar hadden we meer mee kunnen doen. Ja dat merkte ik ook want een leerling vroeg mij in de evaluatie, wat betekent dat regionale geschiedenis? Toen dacht ik, ja dat is een hele goede vraag. Ja inderdaad, maar wel heel knap dat hij dat durfde te vragen. Het was een veilige omgeving merkte ik voor de leerlingen. Hier hebben we het net al even over gehad. Dat we allebei vinden dat we bij dit leerdoel nog wat gemist hebben. Ja vooral in het begin even. Even vragen aan ze, waar komen jullie vandaan? Eentje kwam er bijvoorbeeld uit 's-Heerenberg. Dat wilde de leerlingen ook graag vertellen. Ik kom hier vandaan en ik hier. Dat zou een hele goede startvraag kunnen zijn. Wat heeft jou stad of dorp te maken met de historie van dit kasteel?

- Vraag 6: Denk je dat het project aansloot op het niveau van de leerlingen? Was het te makkelijk of te moeilijk?
Ik vond het een beetje eenzijdig. In het basisonderwijs maken we veel gebruik van meervoudige intelligentie. Dit was veel luisteren, schrijven, lezen. Praten, handelen en doen was minder en ik denk dat deze groep daar wel plezier aan had gehad. En ik zat nog te denken, we hebben geen keuze moment gehad. Ze gingen bij mij bijvoorbeeld even de bovenzaal in en toen rende ze allemaal gelijk naar een bepaald schilderij. Nou daar had ik geen tijd voor en dat had ik daar graag willen hebben bijvoorbeeld.
- Vraag 7: Hoe is het je bevallen om tijdens het project bij één groep te blijven?
Ja dat vind ik prima, goede werkvorm. Ik denk dat ze te jong zijn om te zeggen, ga maar naar de volgende ruimte. Dan moeten ze zich steeds weer aanpassen. Er ontstaat toch een beetje een band tussen jou en die groep ook al is het maar kort. En dat is wel prettig.
- Vraag 8: Hoe is het wisselen tussen onderdelen verlopen? Waren de leerlingen vaak sneller klaar? Hoe heb je dat opgevangen?
Nee vond ik niet zo probleem dat we soms moesten wachten. Ik kwam redelijk goed uit met een half uur. Maar in het begin moesten de kinderen ook even wennen. Van he we moeten iets opschrijven en vragen beantwoorden. Maar ik denk niet dat we het langer of korter moeten doen. Ik deed soms even kijken van goh waar kijken de leerlingen naar. Ze kunnen even samen praten, dat is ook altijd wel leuk. Want ze vonden het best wel veel informatie hoor.
- Vraag 9: Denk je dat we de verdeling tussen ‘docent-gestuurd’ en ‘leerling-gestuurd’ werken moeten veranderen?
Dit was dus heel docent-gestuurd, dat hangt ook samen met de omgeving waar we zijn want hier kun je ze niet gewoon maar loslaten. We doen dat bij jonge kinderen meer en dat kunnen we best wel aan. Want die snappen ook wel dat ze nergens aan mogen zitten. Dus ik dacht ook nog aan het begin bij die regels, we hadden kunnen vragen: wat denken jullie wat de regels zijn? En dan hoef je daarna alleen nog te zeggen dat je met respect met het kasteel moet omgaan. Dat hadden wij iets meer uit de kinderen kunnen laten komen. Maar de omgeving vraagt erom dat je leiding neemt.

Afsluiting:

- Vraag 10: Hoe schat je de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep van Huis Bergh?
Heel kansrijk en dat ligt helemaal bij het kasteel of dat een kans wordt en niet alleen de leerlingen of de docenten van de scholen. Begin het onderwerp als docent maar eens met een excursie hierna toe dan kun je daarna alle lessen zeggen, weet je nog dit dat.. Dat geeft ze een heel mooi referentiekader.
- Vraag 11: Stel je gaat dit project volgend schooljaar weer uitvoeren, wat zou je dan anders willen doen of willen veranderen?
Ik zou iets minder talige opdrachten doen en wat meer doe-opdrachten inbouwen.
- Vraag 13: Zijn je doelen en verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep door de uitvoering van het project veranderd?
Ja zeker. Ik denk dat we nu met een aantal vrijwilligers samen een ervaring hebben waar we mee verder kunnen. En dat is de meerwaarde dat jij dit doet want hoe zou je dit anders in zo'n korte tijd kunnen opzetten. En het is ook heel objectief naar ons toe want iemand van buitenaf doet dit. Kijk als ik dit zou doen, ja die heeft altijd onderwijs gewerkt.. Maar jij brengt nu iets nieuws in en dat heeft echt meerwaarde.

- Zijn er verder nog opmerkingen die nog niet aan bod zijn gekomen?
-Ik vond de verdeling van de groepjes heel goed. Zo'n vijf, die konden gewoon rustig samen praten.
-Ik vond het materiaal heel mooi. Zag er echt heel netjes uit. In zo'n mooi mapje. Dan denk ik, dan voelen kinderen zich ook belangrijk. Dan dat het een los papiertje is ofzo.
-Ze hebben bijna het hele kasteel gezien, dat vond ik heel opmerkelijk in twee uur.
-Ik had graag het boekje van de leerlingen ook gehad want nu moet ik soms bij hun meekijken. We hadden de vragen wel hoor maar gewoon even dat boekje toevoegen zodat wij dat ook kunnen.
-Hele goede plekken gekozen. Een rustige plek, buiten een plek enzovoort.
-Ik had bij onderdeel 3 niet zo gauw in de gaten dat ik twee dingen moest doen, dus de maquettes en ook buiten.

Respondent 2:

Inleiding:

- Vraag 1: Wat is je eerste reactie naar aanleiding van de uitvoering van het project?
Ja leuk. Ik was wel moe op het einde. Wat die meiden al iets eerder hadden, kreeg ik op het einde ook. Is ook logisch, het is de eerste keer, je staat op scherp met alles, daar wordt je ook moe van. Maar heel leuk. Ik vond de sfeer heel leuk. Ik zag dat de kinderen heel enthousiast waren.

Kern:

- Vraag 2: Denk je dat de leerlingen hebben geoefend met historisch redeneren?
Ja dat werkte heel goed, zeker in het begin. Maar toen ze vermoeder werden aan het eind van de middag merkte ik dat het minder werd. Dan kreeg je reacties van: wat staat daar veel tekst op, moet ik dat allemaal nog lezen enzovoort. Dan raken ze overvol. Het overleggen herkende ik ook, de groepen splitste zich op. Eerst gingen ze heel keurig per groepje samenwerken. En later zag ik dat daar een soort scheuring in kwam. Tussen meisjes die maar bleven vragen en voor wie geen enkel antwoord voldoende was en je zag meisjes die na een woord dachten, zo ingevuld en klaar. Maar binnen die groepjes was er zeker samenwerking.
- Vraag 3: Denk je dat de leerlingen geleerd hebben over erfgoed vanuit de dynamische opvatting?
Ja zeker, zeker. Dat je niet alleen naar het kasteel gaat als kasteel maar dat ze het kasteel zien in de geschiedenis. Ja absoluut. Dat droop eraf gisteren.
- Vraag 4: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in de middeleeuwen?
Ja ik merkte wel dat ik heel veel vragen kreeg. Dus ze wilden heel veel weten dus ja zeker.
- Vraag 5: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in regionale geschiedenis?
Ik merkte dat vooral bij het verhaal van Peter want die vroeg heel goed waar de leerlingen allemaal vandaan kwamen. Wie komt er uit Ulft of Terborg? En hij raakte die kastelen daar aan en dat merkte ik vonden de leerlingen heel erg leuk. Op hun leeftijd is hun regio natuurlijk ook heel klein. En daar had hij hun interesse. Dus ook dit doel is behaald.
- Vraag 6: Denk je dat het project aansloot op het niveau van de leerlingen? Was het te makkelijk of te moeilijk?
Ik vond het niveau in mijn groepen erg uiteenlopen. Ik ben geen docent maar ik had leerlingen die naar mijn idee net havo aankonden en leerlingen die naar mijn idee makkelijk naar het

gymnasium kunnen. Dat is lastig maar dat hou je altijd. Dus de opdrachten waren van een goed gemiddeld niveau denk ik.

- Vraag 7: Hoe is het je bevallen om tijdens het project bij één groep te blijven?
Ja fijn, ja je leert ze toch een beetje kennen en je kunt ze dan beter bieden wat ze nodig hebben.
- Vraag 8: Hoe is het wisselen tussen onderdelen verlopen? Waren de leerlingen vaak sneller klaar? Hoe heb je dat opgevangen?
Nee, dat had ik dus verwacht eerlijk gezegd. Maar dat was dus niet zo. Want de sommige waren vaak snel klaar en sommige dames wilde steeds meer weten dus dan heb je dat halve uur echt wel nodig. En ik had iemand erbij die moeilijk liep dus daardoor duurde het ook wat langer, niet dat dat erg is maar daar moet je wel rekening mee houden.
- Vraag 9: Denk je dat we de verdeling tussen ‘docent-gestuurd’ en ‘leerling-gestuurd’ werken moeten veranderen?
Ja vind ik moeilijk want ik merkte in de toren dat ze heel graag naar me wilde luisteren en echt aan mijn lippen hingen en heel veel wilde weten dus daar had ik nog meer kunnen vertellen om ze tevreden te stellen zeg maar. Dus de vragen maken daar waren ze toen niet zo enthousiast over want toen ze dachten ze van, he nu moeten we iets maken. Bij de andere onderdelen had ik dat gevoel minder. Dus per saldo maakt dat denk ik niet veel uit. Alleen qua tijd zou ik per onderdeel overal één vraag minder doen. Om uiteindelijk de spanningsboog iets korter te maken over de hele middag zodat je net op het hoogtepunt weg gaat. Dus je uiteindelijk net een half uurtje korter kwijt bent aan de middag.

Afsluiting:

- Vraag 10: Hoe schat je de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep van Huis Bergh?
Ik vind het heel erg leuk. Ik denk alleen dat we beperkt aantal gidsen hebben die het project willen doen. En ik denk dat het financieel technisch doorgesproken moet worden. Omdat het voor het kasteel volgens mij verliesgevend gaat zijn als ik het snel bereken met vier gidsen op één middag. Maar daar ga ik niet over en daar bemoei ik mij ook helemaal niet mee. Qua enthousiasme graag, ik vind het echt heel leuk en ik wil me er graag voor inzetten want ik roep al jaren we moeten wat met die middelbare scholen dat is echt een gemiste kans. Dus ik wil het graag maar ik weet hoe dat hier met de financiën gaat.
- Vraag 11: Stel je gaat dit project volgend schooljaar weer uitvoeren, wat zou je dan anders willen doen of willen veranderen?
Ja ik zou er qua tijd een half uur vanaf halen. Ik weet niet precies hoe maar ik zou het bijvoorbeeld dan tot half 4 doen.
- Vraag 12: Zijn je verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep door de uitvoering van het project veranderd?
Nee allemaal dat ik denk van yes de middelbare scholen erbij. Geweldig. Nee ik ben blij.
- Zijn er verder nog opmerkingen die nog niet aan bod zijn gekomen?
*-Ik zou de groepjes laten indelen op de school zelf. Dus dat de havo/vwo kinderen wat meer gemengd zijn ipv verdeeld zoals gisteren.
-Puur een mini praktisch dingetje is dat de verlichting in de kapel slecht was om de charters te lezen.*

Respondent 4:

Inleiding:

- Vraag 1: Wat is je eerste reactie naar aanleiding van de uitvoering van het project?
Leuk, ja ze hebben er echt wel wat van mee gekregen en ze hebben leuk mee gedaan. Ja en er zijn altijd wel wat dingetjes die beter kunnen van onze en de organisatorische kant. Ja dat gaan we dadelijk even langs lopen.

Kern:

- Vraag 2: Denk je dat de leerlingen hebben geoefend met historisch redeneren?
Nou ik had twee hele verschillende groepjes. Een ging gelijk aan de slag en bij dat andere groepje moest je zeggen van jongens, wie leest de vraag voor? Die vonden het ook haast te veel om die bronnen te gaan lezen. Wat ik zelf jammer vond, ik had wat vragen van jou die je had doorgestuurd maar ik had niet alle vragen. Toch? Nou als het goed is stonden ze er allemaal met de mogelijke antwoorden in. Maar de andere zeiden inderdaad ook al tegen mij dat ze graag dezelfde boekjes als de leerlingen erbij hadden gehad. Dan zie je gewoon wat sneller wat zij hebben en zien. Ja dat klopt dat is een punt voor de volgende keer. En ik had die bronnen eigenlijk van te voren ook willen lezen zodat je de leerlingen wat beter kan sturen. Ja dat is ook een goede tip.
- Vraag 3: Denk je dat de leerlingen geleerd hebben over erfgoed vanuit de dynamische opvatting?
Ja dat denk ik wel, dat is goed gelukt. Daar hebben we het ook echt wel over gehad. Mooi, dat was ook de bedoeling en de leerlingen blijken dat ook het beste opgepakt te hebben.
- Vraag 4: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in de middeleeuwen?
Ja ik denk wel dat het geprikkeld heeft ja. En misschien ligt het dan nu een poosje stil maar het zal zeker wel dusdanig indruk hebben gemaakt dat het wel weer eens omhoog komt zal ik maar zeggen.
- Vraag 5: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in regionale geschiedenis?
Nee niet zo. Ik heb op de toren wel een beetje zo rondgewezen maar verder is het niet zo ten sprake gekomen.
- Vraag 6: Denk je dat het project aansloot op het niveau van de leerlingen? Was het te makkelijk of te moeilijk?
Nee ik denk wel dat het aansloot bij het niveau. Bij het ene groepje natuurlijk meer dan bij het andere groepje. Maar dan was het nog meer de werkvorm dat de leerlingen die bronnen allemaal moesten lezen lastig dan inhoudelijk ofzo.
- Vraag 7: Hoe is het je bevallen om tijdens het project bij één groep te blijven?
Ja is zeker goed bevallen. Voor de leerlingen ook denk ik, als ze steeds bij een ander komen geeft dat meer onrust.
- Vraag 8: Hoe is het wisselen tussen onderdelen verlopen? Waren de leerlingen vaak sneller klaar? Hoe heb je dat opgevangen?
Ik kon prima doorlopen van het een naar het ander, alleen helemaal op het eind moest ik even wachten.
- Vraag 9: Denk je dat we de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken moeten veranderen?
Wat ze eigenlijk ook zelf aangaven dat ze vonden dat ze een beetje te veel hadden moeten

luisteren. En dat gevoel had ik zelf snel ook al een beetje dat ik toch wel te veel aan het vertellen was. Terwijl ik keurig klaar was met mijn rondes en in mijn tijd bleef. Zoals het kijken naar veranderingen dan zijn ze toch al iets zelfstandiger bezig.

Afsluiting:

- Vraag 10: Hoe schat je de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep van Huis Bergh?

Ja ik ben daar zelf helemaal enthousiast over maar ja het is gewoon een centenkwestie. Ik heb het Isala gewerkt en ik weet dat er altijd heel veel activiteiten waren. Met biologie, met aardrijkskunde, en toen heeft de leiding op een gegeven moment gezegd oke alles skippen en ga met de sectie kijken wat nou echt behouden moet blijven. Gewoon omdat er te veel mensen van school waren telkens. Want er moeten altijd begeleiders mee. De lessen gingen niet door van andere klassen. En dat is het beetje het punt. Want ik denk wel dat het heel goed past bij het vak geschiedenis en bij cultuur stroming en ik vind het gewoon heel goed voor leerlingen dat ze cultuur erfgoed mee krijgen.

- Vraag 11: Stel je gaat dit project volgend schooljaar weer uitvoeren, wat zou je dan anders willen doen of willen veranderen?

Ik vond wel dat ze eind weer heel leuk met elkaar aan het werk gingen aan die tafeltjes. Misschien ook juist omdat ze weer even met andere aan tafel kwamen zitten en ervaringen wilden wisselen.

Ik zou in ieder geval proberen om de opdrachten beter in mijn hoofd te hebben zodat ik ze tussen mijn verhaal door daarmee al aan de slag kan laten gaan. Dat zou ik voor mij zelf al een hele goede verandering vinden.

- Vraag 12: Zijn je doelen en verwachtingen ten aanzien van educatiewerkzaamheden op Huis Bergh door de uitvoering van het project veranderd?

Die zijn hetzelfde gebleven, misschien dat ik het minder spannend vind de volgende keer.

- Zijn er verder nog opmerkingen die nog niet aan bod zijn gekomen?

Heb ik eerlijk gezegd toch te weinig over nagedacht maar ik denk dat we het meeste wel besproken hebben wat zo snel verbeterd kan worden.

Respondent 5 (archivaris Huis Bergh):

Inleiding:

- Vraag 1: Wat is je eerste reactie naar aanleiding van de uitvoering van het project?
Positief. Ja kinderen waren enthousiast. De laatste groep die ik had zat duidelijk vol, die vonden het wel interessant maar je kon toch zien dat de interesse afnam. En die eerste groepen waren zelfs gretig te noemen. Dat ze graag de teksten wilden lezen, de oorkonden. Ze hadden goede opmerkingen, goede vragen, ja heel positief. Een derde wat minder maar twee derde was super. Maar die afnemende belangstelling is denk ik wel te verklaren. Vol programma, eind van de dag. Ja, dat gaven ze zelf ook aan he dat ze veel moesten luisteren.

Kern:

- Vraag 4: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in de middeleeuwen?
Ja en dan vooral mijn insteek met de archieven. Ze hoeven het allemaal niet te snappen, als ze maar begrijpen dat er ergens een plek is of dat er archieven waar je heen kunt als je het misschien wel allemaal haarfijn uit wilt zoeken. Ja en ik denk dat het feodale begrip wel duidelijk is geworden aan de hand van die charters enzovoort. Dat er hiërarchie was dat je

een keizer had en een hertog en een graaf en de mensen die eronder zaten weer. Die gelaagdheid. Die macht van zo'n lokale heer dat sprak denk ik duidelijk uit die oorkonden. Daar waren ze ook heel geïnteresseerd in. En de interesse van ze in het oude schrift vond ik ook wel heel boeiend. Daar wilde ze duidelijk meer van weten. Jij had kopieën gemaakt van de stadsbrief en die eerste drie zinnen daarin waren taalkundig ook goed te begrijpen.

- Vraag 5: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in regionale geschiedenis?
Ja ik kon zeker merken dat ze opveerde als ik het had over Gendringen, Ulft, Silvolde, Terborg, waar ze dan vandaan kwamen. Ja dat het belangrijk is dat je hun plaatsnaam noemt.
- Vraag 9: Denk je dat we de verdeling tussen 'docent-gestuurd' en 'leerling-gestuurd' werken moeten veranderen?
Kijk je hebt mijn die rondes altijd dat ze al rondes hebben gehad. Dus er is dan altijd een groep die zegt, maar we hebben al zo veel gehoord. Zeker voor degene die voor de eerste keer hier komen, het gebouw zelf is al imposant, daar is veel over te vertellen, ze willen er ook veel van weten. En dat zijn al heel veel indrukken. En ja dan moeten ze ook nog een keer naar die bronnen kijken. Maar ja je hebt altijd een laatste groep. En je hebt ook nog het moment van de dag, misschien als ze 's ochtends komen is het alweer anders.

Afsluiting:

- Vraag 10: Hoe schat je de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep van Huis Bergh?
Ik denk dat het wel een behoefte voorziet en dat het een zinvolle excersitie is. De kinderen waren positief, dat was ik ook maar dat ben ik altijd als het over archieven gaat dus dat is niet helemaal eerlijk. Maar de leraar die erbij was die heel enthousiast was. Ja en voor mijzelf weet ik het verder niet. Monique wilde het verhaal van mij ook wel doen. Maar ja je zit natuurlijk ook met de originele. Ja maar ik weet ook niet of ze die in de toekomst erbij willen houden omdat het nu al lastig was. Ja ze zeiden je moet het in de vitrine leggen maar ik vond het juist ook wel mooi dat ze in die dozen zaten want zo behield je nog een beetje het verassingseffect. Want anders zien ze al twee charters en dan de een is heel mooi en de ander is ook wel mooi maar iets minder. En dan hebben ze die indrukken al gehad. Dan hebben ze niet meer die spanning van wat zal er uit die andere doos komen.
- Vraag 11: Stel je gaat dit project volgend schooljaar weer uitvoeren, wat zou je dan anders willen doen of willen veranderen?
Zelf zou ik het misschien nog wat eenvoudiger doen. Misschien op één charter wat meer op in gaan en de andere wat meer laten liggen. Mezelf toch wat meer afvragen is het wel echt nodig dat ik dit vertel enzo. Maar het is ook altijd wel interessant om te vertellen hoe zo'n charter in elkaar zit. Dat is op zich al een spannend ding. Er zit zo'n klodder onder, dat is een zegel en wat betekent dat? Dus misschien zou ik dan heroverwegen van wat wil ik kwijt. Dat had ik voor mezelf eigenlijk niet zo goed voorbereidt. Ik krijg hier vrij veel volwassenen over de vloer en dat is toch wat anders. Maar organisatorisch verder niks? Ja misschien de volgende keer, er had volgens mij een groep zitten wachten omdat er wat stagnatie was. Dat moet je natuurlijk proberen te voorkomen. En de kapel was heel donker, was heel gezellig allemaal met schemerlampjes. Maar op die donkere dag was dat toch wel vervelend. Voor het meelesen moeten ze toch hoed licht hebben.

- Zijn er verder nog opmerkingen die nog niet aan bod zijn gekomen?
Misschien had je een ander moment kunnen kiezen om het papierwerk uit te delen want nu was je en aan het vertellen en aan het uitdelen en werden de kinderen wat onrustig. Maar ik vond het mixen van die groepen wel heel goed. Dat ze hun eigen verantwoordelijkheid hadden.

Respondent 6 (docent Isala College)

Inleiding:

- Vraag 1: Wat is je eerste reactie naar aanleiding van de uitvoering van het project?
Nou mijn totaal reactie is dat ik blij ben dat ingegaan zijn op jullie verzoek en ik ben ook heel blij dat Huis Bergh dit gaat doen. Het ontsluiten voor leerlingen vind ik een hele goede ontwikkeling. Dus ik was blij dat we meegedaan hadden. En ik was ook enthousiast over het verloop en met name de gretigheid van sommige leerlingen, ja dat was aandoenlijk. Het is natuurlijk heel mooi om te zien dat bijvoorbeeld jongens helemaal losgaan als ze zo'n zwaard in de handen mogen houden en als de gids dan verteld dat zo'n zwaard was bedoeld om zware paarden te val te laten brengen. Dat vinden sommige meiden dan weer zielig voor die paarden. Wel grappig om te zien want de jongens die horen al het wapengekletter en de meisjes die vinden dat zielig. Ik denk ook dat de verschillende kanten van de Middeleeuwen die leerlingen die middag meekrijgen ook zeer de moeite waard zijn. Want aan de ene kant geeft de geschiedenis van het kasteel de mogelijkheid om terug te blikken in de vroege middeleeuwen maar ook zoals de stadsrecht van 's-Heerenberg geeft weer een blik in de late middeleeuwen. Dus het is zeker de moeite waard omdat het in beide gevallen goed kan. De omgeving op zich spreekt natuurlijk tot de verbeelding. Zeg maar die maquettes geven dat heel mooi weer de ontwikkeling van zo'n kasteel. En als je dan oog in oog staat met een echte zegel van de Heilige Roomse Keizer dan is dat als vakman wel geweldig, een historische sensatie.
- Vraag 1.2: Zijn jullie wensen zoals we die in het eerste gesprek hebben gesproken voldoende terug gekomen?
Ja zeker. Wat me heel erg mee gevallen is, we zitten nu met die kinderen midden in de Griekse tijd en ik had een halve les ingebouwd om even naar de middeleeuwen te kijken. En het was geen belemmering om dit te doen. Kennelijk is die drempel best laag. Dus dat is prima. En de gids vertelde op de toren wat over omliggende plaatsen, waar de leerlingen ook vandaan komen. En dat was wel heel erg mooi. Dat biedt gewoon mogelijkheden om dat verder uit te diepen. Van hoe lagen die relaties dan en hoe kreeg zo'n heer het voor elkaar en hoe werkte dat in de dagelijkse praktijk. Je kunt prima een paar van zulke thema's bespreekbaar maken in zo'n middag. En dat is uitstekend.

Kern:

- Vraag 2: Denk je dat de leerlingen hebben geoefend met historisch redeneren?
Ja want volgens mij bleek uit die nabespreking dat ze dat prima hadden gedaan.
- Vraag 3: Denk je dat de leerlingen geleerd hebben over erfgoed vanuit de dynamische opvatting?
Ja volgens mij wel. Dat hadden ze goed door.
- Vraag 4: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in de middeleeuwen?
Ik vind het moeilijk te beoordelen omdat het nu gek in het programma valt en ik weet vanuit de praktijk dat leerlingen in zo'n brugklas heel enthousiast zijn over grieken en romeinen

maar niet zo over de middeleeuwen. Dus als je een gelegenheid hebt om die periode een boost te geven dan moet je dat doen. Ik ben er zeker van overtuigd dat dit de belangstelling voor de middeleeuwen zou ondersteunen. Ook op die toren dat een gids dan probeert de kinderen te laten inleven door te zeggen. Kijk je staat hier op de toren en alles hieromheen is van jouw, hoe voelt dat dan? Ik denk dat het heel veel leerlingen lukt om zich daarin te verplaatsen. Daar kunnen wij niet op in de klas. Kun je nog een foto of filmpje laten zien. Maar het inleven is goed gelukt. Ja want wat ik heb ook tegen de leerlingen gezegd: we duiken de middeleeuwen in. En dat gevoel heb ik wel gehad. De inleving verliep uitstekend.

- Vraag 5: Denk je dat de leerlingen door het project kennis hebben gemaakt en geïnteresseerd zijn geraakt in regionale geschiedenis?
Ja dat is zeer zeker gelukt. Het feit dat blijkt dat dit gebied onder invloed stond van de Heren van Bergh, nou dat maakt volgens mij harstikke veel duidelijk voor die kinderen.
- Vraag 6: Denk je dat het project aansloot op het niveau van de leerlingen? Was het te makkelijk of te moeilijk?
Ja daar konden ze echt goed mee uit de voeten. Ik heb meegekeken met die opdrachten en dat was goed.
- Vraag 7: Denk je dat we de verdeling tussen ‘docent-gestuurd’ en ‘leerling-gestuurd’ werken moeten veranderen?
Ja die dingen die je had gemaakt waren activerend van karakter. Dus dat was prima maar de praktijk liet zien dat er nog wel meer mogelijkheden waren.

Afsluiting:

- Vraag 10: Hoe schat je de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep van Huis Bergh?
Ja als de kosten binnen de perken blijven maar ik denk dat het naar ouders want ik denk dat het bij de ouderbijdrage komt wel uit te leggen is als een verantwoorde uitgave. Helemaal als ze willen meerijden wordt het een haalbare kaart dus dan kun je dat als school denk ik aan ouders uitleggen om dat te doen. Maar denk in ieder geval dat het om meerdere redenen van meerwaarde is voor ons als vakgroep geschiedenis.
- Vraag 11: Stel je gaat dit project volgend schooljaar weer uitvoeren, wat zou je dan anders willen doen of willen veranderen?
Ik denk dat het belangrijkste verbeterpunt is het activeren. Ik denk dat de opzet zo zou moeten zijn dat de rol van de gids kleiner wordt ondanks de waardering voor de betrokkenheid en de goede toon die ze wisten te vinden want de vrouw waar ik bij liep slaagde er precies in om de goede woorden te kiezen en zinnen te maken die aansloten bij twaalfjarigen. En is ook heel mooi om de passie te zien van de mensen voor wat ze doen. Maar ik denk dat er didactisch nog meer te halen is als we de opdrachten zodanig maken dat de leerlingen zelf erin duiken. Ik vond het bijvoorbeeld geweldig om te zien dat de meisjes geen genoeg namen met de vertaling van Peter Bresser maar zelf gingen kijken van wat staat daar nou precies met die gekke letters. Je hoorde ze gewoon die eerste zin uitspreken. Ik denk dat daar meer in zit. Ook bijvoorbeeld het schilderij van de Muntmeester, geef leerlingen eerst de mogelijkheid om dat verhaal zelf te ontdekken. Laat ze zelf eerst een beeld van de geschiedenis construeren en daarna afronden met hoe zat het nou echt. Ik denk dat daar nog wel wat mogelijkheden liggen.

Bijlage L: Matrix evaluatie-interviews

Schema.			
Vragen:	Respondent 1.	Respondent 2.	Respondent 4.
1: eerste reactie:	Blij dat er aandacht is geweest voor middelbare school. Ondanks dat pubers wat lastiger te begeleiden zijn. Niet zo'n makkelijke groep. Ik merkte dat deze leerlingen gewoon veel eerlijker zijn, dat maakt het soms wel wat moeilijker.	Ja leuk. Wel moe op het einde. Is ook logisch, het is de eerste keer waardoor je heel scherp bent. Maar de sfeer was ook heel leuk en de kinderen waren enthousiast.	Leuk, ja ze hebben er echt wel wat van mee gekregen en ze hebben leuk mee gedaan. Er zijn altijd wel wat organisatorische dingetjes.
1.2: wensen (alleen bij respondent 6).	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.

Schema.				
Vragen:	Respondent 5 (archivaris HB).	Respondent 6 (docent Isala).	Niels Reessink	Samenvatting.
1: eerste reactie:	Positief. De kinderen waren enthousiast. Die eerste groepen waren zelfs gretig te nomen. Ze hadden goede opmerkingen, vragen. Heel positief.	Blij dat we op jullie verzoek zijn ingegaan. Enthousiast over het verloop en de gretigheid van leerlingen.	Heel erg tevreden. Geen gekke dingen. Leerlingen, docent en medewerkers hadden het naar hun zin. Was mooi om van een afstandje te zien	Iedereen is blij en positief. Vooral om de reden dat de leerlingen enthousiast waren.
1.2: wensen (alleen bij respondent 6).	n.v.t.	Wensen: Ja zeker. Aantal thema's hebben we prima bespreekbaar gemaakt die middag. Biedt zeker mogelijkheden om uit te diepen.	n.v.t.	n.v.t.

Schema.			
Vragen:	Respondent 1.	Respondent 2.	Respondent 4.
2: historisch redeneren	Leerlingen hadden volgens mij niet door dat het delen uit hun boek waren. Die link tussen boek en de werkelijkheid had denk ik duidelijk gekund.	Ja dat werkte heel goed, zeker in het begin maar toen ze vermoeder werden aan het eind merkte ik dat het minder werd.	Nou ik had twee hele verschillende groepjes. (Verder gaat ze in dit antwoord in op het feit dat ze dezelfde vragen als de leerlingen wilde hebben).
3: dynamische opvatting	Die is echt heel duidelijk overgekomen. Ze waren heel opmerkzaam. Ze vertroffen daarin mijn verwachtingen. Dat kijken en benoemen is echt heel goed gelukt.	Dat je niet alleen naar het kasteel gaat als kasteel maar dat ze het kasteel zien in de geschiedenis. Dat droop eraf gisteren.	Ja dat denk ik wel, dat is goed gelukt. Daar hebben we het duidelijk over gehad.
4: middeleeuwen:	Ja dat weet ik wel zeker. Dit is de beste manier.	Ja ik kreeg veel vragen dus ze wilde zeker meer weten.	Ik denk dat het wel geprikkeld heeft ja. Het heeft dusdanig indruk gemaakt dat dit wel blijft hangen.
5: regionale geschiedenis	Ja vooral in het begin hadden we daar meer aandacht aan kunnen besteden. Leerling zei daar op het eind ook wat over. Dat hij dat durfde laat naar mijn idee wel zien dat het een veilige omgeving voor de leerlingen was.	Ja ik merkte dat vooral bij het verhaal van Peter. Daarmee had hij hun interesse te pakken.	Nee niet zo. Ik heb op de toren wel wat rondgewezen maar verder niet.
6: niveau leerlingen	Ik vond het soms een beetje te eenzijdig. Het was vooral luisteren, schrijven en lezen. Praten, handelen en doen was minder.	Ik vond het niveau in mijn groepen erg uiteenlopen. Sommige konden de havo net aan en sommige kunnen makkelijk gymnasium. De opdrachten zelf waren van een goed gemiddeld niveau.	Nee ik denk dat het wel aansloot bij het niveau.
7: bij één groep	Ja dat vond ik prima. Ik denk dat ze te jong zijn om te zeggen, ga maar naar de volgende ruimte. Je krijgt toch een beetje een band met die leerlingen.	Fijn, je leert ze dan toch een beetje kennen.	Ja is zeker goed bevallen. Als ze steeds bij een ander komen geeft dat denk ik onrust.
8: wisselen onderdelen	Ik vond het niet zo'n probleem dat we soms moesten wachten. Half uur was ook prima.	Ik had verwacht dat de leerlingen steeds eerder klaar zouden zijn maar dat was dus niet zo.	Goed. Ik kon prima doorlopen.
9: docent/leerling gestuurd werken	Heel docent-gestuurd toch wel. Maar we zijn ook in een omgeving waar we ze niet heel kunnen loslaten. Zeggen dat ze respect voor het kasteel moeten hebben.	Per saldo was het denk ik een goede verdeling. Misschien dat je vanwege de tijd en de spanningsboog per onderdeel een vraag minder kunt doen.	Wat ze zelf al aangaven, ze vonden dat ze wel teveel moesten luseren. Dat gevoel had ik zelf ook al een beetje.

Schema.				
Vragen:	Respondent 5 (Archivaris)	Respondent 6 (docent).	Niels Reessink.	Samenvatting.
2: historisch redeneren	Archivaris Huis Bergh dus niet van toepassing.	Ja, uit de nabespreking bleek dat ze dat prima hadden gedaan.	Ging goed, heb de nabespreking gedaan. Kreeg mooie antwoorden waarbij de leerlingen verschillende bronnen hadden gebruikt om hun antwoord te onderbouwen.	Over het algemeen zijn de docenten het erover eens dat de leerlingen goed hebben geoefend met historisch redeneren.
3: dynamische opvatting	Archivaris Huis Bergh dus niet van toepassing.	Ja, dat hadden ze goed door.	Dit is het beste geslaagd naar mijn idee. Blijft voor de leerlingen moeilijk omdat het wat abstracter is. Maar de reacties zijn super.	Over dit doel waren ze duidelijk het meest enthousiast. Vonden de leerlingen zelf ook.
4: middeleeuwen:	Ja en dan vooral mijn insteek met de archieven. Ik denk dat het feodale begrip wel duidelijk is geworden aan de hand van die charters. Daar waren ze heel geïnteresseerd in.	Ja ondanks dat ze nu niet met de middeleeuwen bezig zijn denk ik dat het goed is gelukt. Ook het inleven in de middeleeuwen.	Ja ging super, leerlingen vonden het erg interessant.	Ook over dit doel zijn ze allemaal positief.
5: regionale geschiedenis	Ja ik kon merken dat ze opleefde wanneer ik het had over Gendringen, Ulft, Terborg, Silvolde. Het is belangrijk dat je hun plaatsnaam noemt.	Ja dat is zeer zeker gelukt.	Gevoel dat we hier meer uit hadden kunnen halen. Kreeg in de nabespreking de vraag: meneer wat betekent regionale geschiedenis. Maar ik hoor van sommige ook juist weer positieve verhalen.	Regien, ik, Annelies, de leerlingen hadden het idee van niet. Maar Monique, Ron en Peter van wel. Is dat te verklaren?
6: niveau leerlingen	Archivaris Huis Bergh dus niet van toepassing.	Ja daar konden ze goed mee uit de voeten.	Heb geen klachten gehoord volgens mij sloot het niveau van de opdrachten goed aan.	De opdrachten sloten wel aan bij het niveau van de leerlingen. Maar het niveau van de leerlingen zelf liep uiteen en de opdrachten waren wat eenzijdig.
7: bij één groep	Archivaris Huis Bergh dus niet van toepassing.	Docent Isala College dus niet van toepassing.	Ben zelf niet met een groep mee geweest maar de rest vond het fijn dacht ik.	Goed bevallen.
8: wisselen onderdelen	Archivaris Huis Bergh dus niet van toepassing.	Docent Isala College dus niet van toepassing.	Prima verlopen.	Prima gegeaan.
9: docent/leerling gestuurd werken	Met die rondes heb je altijd een laatste groep die zegt, maar we hebben al zoveel gehoord.	De dingen die je had gemaakt waren activerend van karakter. Praktijk liet zien dat er nog meer mogelijkheden zijn.	Hier valt achteraf toch nog meer winst te behalen. Leerlingen moesten uiteindelijk toch veel luisteren, lezen, schrijven.	De meeste vonden het te docentgestuurd en vonden dat het activerender had gekund. Wel opvallend omdat dit al duidelijk een doel was.

Schema.			
Vragen:	Respondent 1.	Respondent 2.	Respondent 4.
10: kansen nieuwe doelgroep:	Heel kansrijk en het ligt aan het kasteel of de kans ook benut gaat worden. Docenten vinden die super, ze krijgen een mooi referentiekader.	Ik vind het erg leuk. Denk dat we een beperkt aantal gidsen hebben die willen. Maar financieel is gewoon een lastig verhaal. Volgens mij is het verliesgevend.	Ja ik ben er erg enthousiast over maar het is gewoon een centenkwesitie. Heb zelf bij Isala gewerkt en ook daar is het altijd een hoop gedoe.
11: veranderen volgend jaar:	Ik zou iets minder talige opdrachten doen en wat meer doe-opdrachten inbouwen	Ik zou er qua tijd een half uur vanaf halen.	Ik zou voor mijzelf proberen de opdrachten beter in mijn hoofd te hebben.
12: doelen en verwachten:	Ja zeker met een aantal vrijwilligers hebben we nu een ervaring waar we verder mee kunnen. Dat is de meerwaarde van wat jij hebt gedaan.	Nee blijven hetzelfde. Ik ben gewoon heel blij dat we de middelbare scholen er zo bij kunnen betrekken.	Die zijn hetzelfde gebleven. Misschien dat ik het de volgende keer wat minder spannend vind.

Schema.				
Vragen:	Respondent 5 (archivaris HB).	Respondent 6 (Docent Isala).	Niels Reessink.	Samenvatting.
10: kansen nieuwe doelgroep:	Ik denk dat het wel in een behoefte voorziet. Kinderen waren positief en ook de leraar was heel enthousiast. (Hij zegt nog wat interessant over de charters die wel of niet uit het archief mochten komen).	Ja als de kosten binnen de perken blijven. Het is om meerdere redenen een meerwaarde voor geschiedenis.	Liggen zeker mogelijkheden, afhankelijk van het financiële plaatje.	Wanneer ze puur naar het project zelf kijken zijn ze allemaal positief, daar ligt het niet aan. Maar het is afhankelijk van de financiën en dat geven ze ook bijna allemaal aan.
11: veranderen volgend jaar:	Zelf zou ik het de volgende keer wat eenvoudiger doen. Misschien één charter en daar dieper op in gaan. En dat we de charters gaan bekijken in een ruimte met beter licht.	Het activeren is denk het belangrijkste verbeterpunt.	Een meer activerende werkvorm.	Wat activerender en soms wat eenvoudiger.
12: doelen en verwachten:	Archivaris HB dus niet van toepassing.	Docent Isala dus niet van toepassing.	Voor mij is het bevestigd dat leerlingen zo'n dag super interessant vinden.	Blijven hetzelfde.

Bijlage M: Interview vaste medewerkers Huis Bergh

Doel van het interview:

Het doel van mijn interview is om te onderzoeken hoe de vaste medewerkers van Huis Bergh denken over educatie aan middelbare scholen als doelgroep. Ik wil te weten komen wat hun doelen en verwachtingen zijn en of die zijn veranderd door mijn project. Mijn interview is semi-gestructureerd.

Variabelen/kernbegrippen operationaliseren:

-Niet van toepassing.

Checks:

- Interview leidraad is theorie-geïnformeerd.
- De interviews worden opgenomen.

Duur:

Het interview zal waarschijnlijk 30 minuten duren. Aangezien het twee gesprekken zijn, blijft het uitwerken behapbaar.

Opening interview:

Beste collega,

Om voor mijn stage onderzoek en mijn scriptie goede aanbevelingen te kunnen doen, wil ik graag te weten komen wat jullie doelen en verwachtingen ten aanzien van educatie aan middelbare scholen zijn. Ik kan dan mogelijke overeenkomsten en/of verschillen met jullie educatiemedewerkers of docenten van middelbare scholen benoemen. Het gesprek duurt waarschijnlijk 30 minuten. Het gesprek wordt met uw toestemming opgenomen zodat ik het later kan uittypen en mijn aandacht nu op u kan vestigen. Uw naam zal niet worden genoteerd en niet worden genoemd in het onderzoeksverslag.

Als u dan geen vragen heeft, gaan we beginnen.

Interview vragen (kern interview):

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw studie/werk-achtergrond?
- Vraag 2: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
- Vraag 3: wat waren (of zijn) uw verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep? In vergelijking met het basisonderwijs.

Kern:

- Vraag 4: wat is uw indruk van de voortgang van mijn onderzoek/project? (In het geval u daarvan op de hoogte bent).
- Vraag 5: hoe schat u de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep voor Huis Bergh?
- Vraag 6: in hoeverre is het voor u belangrijk dat het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep wordt benaderd?
- Vraag 7: in hoeverre denkt u dat middelbare scholen uit de regio Achterhoek en de Liemers geïnteresseerd zullen zijn in een project op Huis Bergh?
- Vraag 8: welke onderwerpen denkt u dat middelbare scholen graag zouden willen behandelen tijdens een project op Huis Bergh?
- Vraag 9: wat verwacht u dat voor middelbare scholen de belangrijkste redenen zijn om niet op excursie te gaan?

Afsluiting:

- Vraag 10: Denk u dat uw doelen ten aanzien van educatiewerkzaamheden gericht op het middelbaar onderwijs als doelgroep op Huis Bergh door de uitvoering van mijn onderzoek en project zullen veranderen?
- Vraag 11: Denkt u dat uw verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep voor Huis Bergh door de uitvoering van mijn onderzoek en project zullen veranderen?

Slot interview:

Heel erg bedankt voor u moeite.

Bijlage N: Uitwerkingen interviews vaste medewerkers Huis Bergh

Respondent 7:

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw studie/werk-achtergrond?
Ik heb eerst vwo gedaan en daarna HEAO met commerciële economie en daarna heb ik nog bedrijfskunde gedaan. Ik vond het leuk om allerlei onderdelen of facetten van een bedrijf te leren kennen. Ik heb het langst gewerkt bij Randstad uitzendbureau dus daar kreeg ik ook allerlei interne opleidingen. En nu werk ik sinds 1999 alweer bij Huis Bergh en daar werk ik nu nog met volle tevredenheid. Ik heb eerst op het secretariaat gewerkt, toen waren we eigenlijk nog wat groter. We deden toen namelijk het beheer voor ook wat andere stichtingen. En toen kwam toch eigenlijk wel de tijd dat er efficiënter gewerkt moest worden. Toen is alles afgestoten wat niet direct een link heeft met ons kasteel. Toen ben ik langzaam steeds meer de activiteiten en commerciële zaken gaan doen. Dus toen werd het een wat plattere organisatie.
- Vraag 2: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
Ik vind het belangrijk dat kinderen in contact komen met kunst en cultuur want ik denk dat als ze dat op jongere leeftijd niet mee krijgen dat ze dat op latere leeftijd ook niet gaan doen. En je kunt zeggen dat is een taak van de ouders maar je ziet vaak dat ouders ook druk zijn en dat het er dan niet van komt. Dat vind ik eigenlijk het eerste om met name die basisscholen kennis te laten maken met het kasteel maar ook met de lokale geschiedenis. Dus dat is eigenlijk de eerste reden om bezig te zijn met kindereducatie. Vervolgens hebben we ook het tweede dat het niet altijd kennisoverdracht hoeft te zijn maar ook een beetje vermaak. Dus bijvoorbeeld die activiteiten met living-history zodat ze zich kunnen inleven omdat ze zich vaak helemaal geen beeld van die tijd kunnen vormen. Hoe was het nou om in die tijd te leven zonder televisie en computer? Het hoeft niet altijd educatief te zijn maar het mag ook vermakelijk.
Ja uit de evaluatie van afgelopen maandag bleek dat de leerlingen dat nog wel hadden willen leren en weten. Van hoe was dat dan vroeger en hoe leefde ze?
Ja dat missen we hier wel een beetje met de educatie. Want kies je hier voor een programma over het kasteel en de bewoners, we hebben dan een gedeelte met de Vak Heeks. Hoe was het dan om kunst te verzamelen? En we hebben de kunstcollectie zelf. Wat ik dan ook zie, we proberen in de onderbouw het kasteel zelf in de spotlight te zetten en in de bovenbouw meer de kunst en het verzamelen. Maar ik krijg toch altijd de vraag, ook van de bovenbouw, ze willen toch altijd die toren zien en als ze die niet gezien hebben dan hebben ze toch het idee dat ze wat gemist hebben.
- Vraag 3: wat waren (of zijn) uw verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep? In vergelijking met het basisonderwijs.
Er werd altijd gezegd dat die groepen moeilijker te interesseren zijn en we hadden eigenlijk ook niet echt en we hadden eigenlijk ook al bedacht dat het geen doelgroep is waar je snel resultaat kunt halen. En we hebben ook niet echt de gidsen die dat op zich kunnen nemen. Dus het is altijd wel een wens geweest om er wat mee te doen maar gezien we een klein team zijn werd het eigenlijk altijd afgeschoten als niet haalbaar.

Kern:

- Vraag 4: wat is uw indruk van de voortgang van mijn onderzoek/project? (In het geval u daarvan op de hoogte bent).
Ik vind dat je heel goed bezig bent. Ik vind dat je heel goed inzichtelijk hebt van wie zijn dan de scholen, wie zijn dan de contactpersonen. Dat is voor ons vaak lastig omdat het vaak veranderd. En als je ze eenmaal hebt dan denk ik dat ze vaker gaan komen. En voor ons is het heel goed om duidelijk te hebben van waar komen ze dan voor? Waar is er vraag naar? In plaats van allemaal te roepen, dit zijn we en dit hebben we. Daarom is het denk ik zo goed dat jij kijkt van waar hebben ze behoefte aan. En waar kunnen we aanhaken? Ik heb daar eerder ook wel eens energie in gestoken maar dan werd er vaak gezegd van ja er wordt niet veel klassikaal gedaan op een aantal scholen. Er wordt dan maar heel weinig geschiedenis gegeven en wat ik dan ook wel vaak tegenkwam was dat ze zeiden dat er toch werd gekozen om wat te doen met moderne kunst in plaats van oude kunst.
- Vraag 6: in hoeverre is het voor u belangrijk dat het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep wordt benaderd?
Ja ik vind dat je er als kasteel en museum er voor iedereen moet zijn. We zijn nu ook bezig met ouderen die in isolement leven bijvoorbeeld. Dus ik vind het belangrijk dat we niet alleen de kunstliefhebber of de 60 plusser pakken. Dus ik vind het leuk als we een gevarieerd publiek kunnen trekken en dat lukt denk ik nog maar mondjesmaat. We zijn toch nog wel veel gericht op de gemiddelde toerist, die komen omdat we er zijn en die mensen willen wel een uur naar binnen om te vermaken. Maar ik zou het toch ook nog wel leuker vinden als we een diverser publiek trekken.
- Vraag 9: in hoeverre denkt u dat middelbare scholen uit de regio Achterhoek en de Liemers geïnteresseerd zullen zijn in een project op Huis Bergh?
Nou zelf had ik dat harstikke interessant gevonden. Wij gingen vroeger een keer naar Keulen toe en dat was het. Er is tegenwoordig in het onderwijs sowieso veel veranderd vergeleken met 35 jaar geleden. Ik had het toch leuk gevonden als er meer aandacht was besteed aan je eigen gebied en dat gebeurde toch eigenlijk helemaal niet en dat zou wel leuk zijn als je dat wel voor elkaar krijgt. En de kunst ja dat snap ik dat ze dat niet zo interessant vinden, dat is ook moeilijk te verklaren zonder het verhaal van Van Heek te kennen.
- Vraag 9: wat verwacht u dat voor middelbare scholen de belangrijkste redenen zijn om niet op excursie te gaan?
Dat het een regel is om de studenten hier te krijgen, dat het lastig is om het in hun vak gegoten te krijgen, dat er lesstof moet komen. Ik denk ook echt wel dat als je het eenmaal ingepast hebt dan geloof ik ook wel dat ze dan vaker zullen gaan komen.

Afsluiting:

- Vraag 10: Denk u dat uw doelen ten aanzien van educatiewerkzaamheden gericht op het middelbaar onderwijs als doelgroep op Huis Bergh door de uitvoering van mijn onderzoek en project zullen veranderen?
Ja dat geloof ik ook omdat we nu kennis hebben van wat de scholen van ons willen en/of het nut heeft en wat ze dan willen en of het haalbaar is dus.
- Vraag 11: Denkt u dat uw verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep voor Huis Bergh door de uitvoering van mijn onderzoek en project zullen veranderen?

Respondent 8:

Inleiding, doelen/opvattingen/verwachtingen:

- Vraag 1: wat is uw studie/werk-achtergrond?
Ik wilde archeoloog worden al van jongs af aan. Maar toen der tijd toen ik daarmee wilde beginnen kon je dat nog niet zo maar studeren. Dan moest je eerst een kandidaat voor een andere studie halen. En ik wilde klassieke archeologie gaan doen van de Grieken en de Romeinen. En dan kon je kiezen als beste vooropleiding kunstgeschiedenis of klassieke talen. En toen heb ik gekozen voor klassieke talen dus Grieks en Latijn. En toen heb ik mij gespecialiseerd in de Romeinen in Nederland. Daar heb ik uiteindelijk ook werk in gevonden. Ik heb mij gespecialiseerd in Romeins aardewerk dat hier uit de grond kwam. Toen heb ik eerst gewerkt bij het bureau oudheidkundig onderzoek in Rotterdam, dat heb ik vijf jaar gedaan. Ik heb nog een jaar een docent vervangen aan de Universiteit en colleges gegeven, dat vond ik ook heel leuk. En daarna kon ik conservator worden in het museum van Oudheden, dat heb ik toen een jaar of zes gedaan. Ik dacht ik vind het niet alleen leuk om met materiaal te werken maar ook met mensen. Dus toen ben ik het management in gegaan. Toen ben ik in het museum van Oudheden hoofd collecties geworden en toen heb ik gesolliciteerd naar de baan van directeur van museum het Valkhof in Nijmegen. Daar zitten natuurlijk de Romeinen in Nijmegen bij dus dat heb ik met heel veel plezier gedaan, twaalf jaar. Ik heb daarna nog een jaar bij het Fries museum en het Keramiek museum gewerkt weer als hoofd collecties. En daarna ben ik hier begonnen in 2017. Dus dat is nog niet zo heel lang.
- Vraag 2: wat is voor u het belangrijkste doel met de educatiewerkzaamheden op Huis Bergh?
Nou ja kinderen zijn natuurlijk een belangrijke doelgroep want in die zin hoe die is geformuleerd door Van Heek al dat is: zoveel mogelijk mensen kennis te laten maken met het kasteel en de kunstcollecties en het landgoed in zijn geheel. Dus ja zoveel mogelijk mensen daar zijn kinderen natuurlijk een belangrijk onderdeel van. En ja, hoe kun je kinderen bereiken? Ik denk dat dat heel goed lukt door gezinnen met kinderen te trekken die hier in de buurt op vakantie zijn en een kasteel willen bezoeken. Dus ja daar heb je ze al te pakken. Maar mooi is natuurlijk ook om scholen te betrekken bij het kasteel. Nou ligt dat voor Loevestein of Muiderslot anders want die hebben die doelstelling ook, educatie, opgedragen gekregen van de subsidiegever dus ja of die kinderen willen of niet er moet een kinderprogramma zijn. Kijk voor ons is het meer een wil vanuit onszelf wat toch anders is. Dus ja wij kijken waar hebben scholen behoefte aan, wat vinden ze leuk, wat past, we werken samen met de Chaterijne Convent, weet wat je viert. En ja naast kinderen van de basisschoolleeftijd wil je natuurlijk ook wel wat oudere kinderen hebben. Maar ik weet dat het een hele moeilijke doelgroep is. Die kinderen die vinden nou ja kastelen misschien niet duf maar zeker niet inspirerend. Musea vinden ze hoe dan ook duf. Dus zo'n kunstcollectie hoef je ook niet mee aan te komen. Maar ja misschien het idee om het in te passen in het geschiedenisonderwijs is dan misschien toch wel een begaanbare weg. Want kastelen ja dat hoort natuurlijk bij de middeleeuwen en dat is een belangrijk onderwerp ook op de middelbare school. Dus als je daarbij kan aansluiten bij die leerlijn. Ik was laatst op kasteel Loevestein en toen vertelde iemand van Gelders Landschap Kastelen over een EURregio project met erfgoed gelderland en daar ging het om leerlingen tussen de 14 en de 20. Dat iedereen al riep OOh nou dat is een doelgroep, die zijn sowieso niet geïnteresseerd. Die zouden dan moeten komen door de ontwikkeling van een app en die app wordt ontwikkeld op het RijnWaal College in Kleve. Toen kwam gelijk de vraag hoe gaat dat dan aansluiten bij de Nederlandse kinderen. Want Duitse kinderen zitten volgens hun daar toch anders in. Het is

gewoon een hele moeilijke doelgroep.

Maar wat jij net zegt over dat aansluiten bij het geschiedenis onderwijs dat is nou naar mijn idee ook hetgeen waardoor je dus middelbare scholen hierheen kunt krijgen.

Ja dat weet ik ook zeker. Dat weet ik uit mijn periode bij museum het Valkhof daar was altijd een belangrijk onderdeel rondleidingen voor middelbare scholieren van het gymnasium. Die kwamen vanuit het hele land naar Nijmegen.

Kern:

- Vraag 4: wat is uw indruk van de voortgang van mijn onderzoek/project? (In het geval u daarvan op de hoogte bent).
Nou ja wat ik ervan zie is natuurlijk vrij zijdelings want Jacqueline begeleidt jou. Maar ik krijg de indruk dat je er heel gedegen en met een goede planning ermee bezig bent. En ik heb begrepen dat gisteren het Isala geweest is.
- Vraag 5: hoe schat u de kansen in voor het middelbaar onderwijs als nieuwe doelgroep voor Huis Bergh?
Ja het kost gewoon heel veel tijd en moeite. We zijn natuurlijk een kleine organisatie in FTE's en ja je zet natuurlijk het liefste in op datgene dat ook het meeste succes geeft. En bij zo'n moeilijk doelgroep denk je al gauw van nou die kunnen wij niet bereiken. Dat kost teveel energie. Kijk en als je gesubsidieerd wordt door de overheid dan is dat natuurlijk de andere kant van de medaille. Aan de ene kant wil de overheid dat je scholieren betreft en aan de andere kant stellen ze daar ook geld voor beschikbaar en dat hebben wij hier niet. Dus ja de middelen die er zijn moet je zo goed mogelijk inzetten. En uiteindelijk is het doel natuurlijk toch dat het hele landgoed in stand gehouden kan blijven met zo min mogelijk middelen. Daar komt het wel op neer en met zoveel mogelijk rendement. Dus niet te veel personeel en toch proberen dingen te doen die opleveren. Scholen dat levert natuurlijk niet zo veel op. Wel goodwill maar niet zo veel geld. Dus zonder subsidiering en stimulering vanuit de overheid wordt het heel lastig.
- Vraag 7: in hoeverre denkt u dat middelbare scholen uit de regio Achterhoek en de Liemers geïnteresseerd zullen zijn in een project op Huis Bergh?
Nou wederom hangt het er vanaf of ze bij geschiedenis bezig zijn met het onderwerp de middeleeuwen dan is het denk ik wel interessant. Maar goed dan zit je natuurlijk ook met het punt om hier te komen en dat is natuurlijk ook een uitdaging. Ik weet niet of middeleeuwen in het curriculum vroeg zit? Ja dat zit in de eerste klas, dan gebeurt het ook uitgebreid. Ik denk dat die kinderen ook nog echt geïnteresseerd zijn en vaak zijn ouders dan ook wel bereid om te rijden. Nee inderdaad, als de kinderen 16/17 dan doen de ouders dat niet meer. Nee dan willen kinderen dat ook helemaal niet meer.
- Vraag 8: welke onderwerpen denkt u dat middelbare scholen graag zouden willen behandelen tijdens een project op Huis Bergh?
Ja dat is lastig. Het is natuurlijk ook zo dat de collecties in het kasteel niet helemaal recht doen aan de vele eeuwen bewoners geschiedenis. Het is relatief veel kunstcollectie van Van Heek, relatief veel de familie Van Heek en eigenlijk de heren en graven van Bergh komen er tamelijk bekaaid af. Je hebt de maquettes en beneden in de hal wat portretten. Ik realiseer me ook, daar zou je best wat mee kunnen maar dat moet je ook willen en dat is op dit moment niet aan de orde want op dit moment geldt nog het beleidsplan van Henk van Os. En dat is vooral om de collectie Van Heek centraal te stellen. Dus het is een bewuste keuze en niet zo dat het toevallig is wat er te zien is. Dus dat kan natuurlijk ooit ook weer veranderen.
- Vraag 11: wat verwacht u dat voor middelbare scholen de belangrijkste redenen zijn om niet op excursie te gaan?

Ja dat is in de eerste plaats meestal de beperkte tijd en als er dan een uitstapje gepland wordt dan is dat bijvoorbeeld naar Keulen. Dat er toch ook een beetje buitenland is. En dan zijn wij natuurlijk toch binnenland. Dus de ruimte die er is voor uitstapjes wordt door middelbare scholen anders besteed. En ja als het niet aansluit bij een leerlijn dan is er helemaal geen belangstelling voor ook niet bij de docenten. En dan heb je natuurlijk ook de kwestie van het geld. Het moet natuurlijk wel te betalen zijn. Dus er zijn best wat hordes te nemen voordat een middelbare school klas hier op het kasteel uitkomt. Maar ja nogmaals in het valkhof kwamen uit heel het land met bussen, zelfs uit Groningen, maar goed dat waren allemaal gymnasiums en dan gaat het natuurlijk om het verhaal van de Romeinen. Dus het Valkhof heeft daar echt iets unieks en dat trekt vanzelf. En zo uniek zijn wij hier dus ook weer niet. Maar ik denk wel dat inspanning beloont wordt. Dus in die zin is het goed om het te onderzoeken en te kijken waar liggen de kansen en waar kunnen we proberen

Afsluiting:

- Vraag 10: Denk u dat uw doelen ten aanzien van educatiewerkzaamheden gericht op het middelbaar onderwijs als doelgroep op Huis Bergh door de uitvoering van mijn onderzoek en project zullen veranderen?
Nou ik denk dat door jou project onze attitude zal veranderen. Namelijk om in de eerste plaats natuurlijk als er niets is, dan hebben scholen hier ook niets te zoeken. Maar nu jij wat ontwikkeld hebt moeten wij daar iets mee gaan doen. Als we dat niet doen, dan gebeurt er nog steeds niets. Want je hebt de inhoud en doelgroep en als er geen brug tussen geslagen wordt dan gebeurt er niks. Dus ik denk dat wij dan wel aan zet zijn om te kijken hoe krijgen we die scholen hier.
- Vraag 11: Denkt u dat uw verwachtingen tegenover het middelbaaronderwijs als doelgroep voor Huis Bergh door de uitvoering van mijn onderzoek en project zullen veranderen?
Ja het is natuurlijk wel zo dat als dan geen of heel weinig effect heeft en de inspanning is relatief groot dat we het dan los laten. Het onder de aandacht brengen moet natuurlijk wel iets opleveren van een bezoek.